

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

ZRALOST PRO PRARODIČOVSTVÍ
(Maturity for grandparenthood)

Magisterská diplomová práce

Autor: Šárka Daňková
Vedoucí práce: doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Olomouc
2014

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Zralost pro prarodičovství“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

„Ochrana informací v souladu s ustanovením § 47b zákona o vysokých školách, autorským zákonem a směrnicí rektora k Zadání tématu, odevzdávání a evidence údajů o bakalářské, diplomové, disertační práci a rigorózní práci a způsob jejich zveřejnění. Student odpovídá za to, že veřejná část závěrečné práce je koncipována a strukturována tak, aby podávala úplné informace o cílech závěrečné práce a dosažených výsledcích. Student nebude zveřejňovat v elektronické verzi závěrečné práce plné znění standardizovaných psychodiagnostických metod chráněných autorským zákonem (záznamový arch, test/dotazník, manuál). Plné znění psychodiagnostických metod může být pouze přílohou tištěné verze závěrečné práce. Zveřejnění je možné pouze po dohodě s autorem nebo vydavatelem.“

V Olomouci dne 19. 3. 2014

.....

Poděkování

Děkuji paní doc. PhDr. Ireně Sobotkové, CSc. za odborné vedení práce, trpělivé konzultace, inspirativní připomínky a předávané zkušenosti.

Dále velmi děkuji všem participantkám, které ochotně souhlasily s poskytnutím rozhovoru a podělily se se mnou o své cenné životní zkušenosti, čímž mi velmi pomohly v realizaci výzkumu této diplomové práce.

Poděkování patří také všem mým blízkým, kteří mě při psaní práce jakkoliv podporovali.

Obsah

Úvod.....	5
I. TEORETICKÁ ČÁST	6
1. Prarodičovství	7
1. 1. Vymezení pojmu prarodičovství.....	7
1. 2. Proměny prarodičovství v čase	8
1. 3. „Babičky 21. století“	10
1. 4. Typologie prarodičů.....	11
2. Percepce prarodičovské role	13
2. 1. Přijetí role prarodiče po narození prvního vnoučete.....	13
2. 2. Faktory ovlivňující proces přijímání prarodičovské role.....	17
2. 3. Prarodiče očima vnoučat.....	17
2. 4. Prarodiče z pohledu generace rodičů	21
3. Vztahy s vnoučaty.....	23
3. 1. Trávení společného času	23
3. 2. Výchova vnoučat	26
3. 3. Faktory ovlivňující vztah prarodičů a vnoučat	29
3. 4. Babičky a vnoučata – jedinečný vztah.....	32
3. 5. Problematika smrti.....	36
4. Mezigenerační soužití	37
4. 1. Mezigenerační vztahy v rodině.....	37
4. 2. Společné bydlení s prarodiči.....	41
4. 3. Mezigenerační učení	42
4. 4. Generační přenos prarodičovského chování.....	43
4. 5. Funkce prarodiče v rozvedené rodině dětí.....	44
5. Prarodičovská zralost	48
5. 1. Vymezení pojmu zralost	48
5. 2. Pozitiva a negativa prarodičovské role	50
5. 3. Faktory indikující připravenost na prarodičovství.....	51
5. 4. Odmítání prarodičovské role	52
5. 5. Rodiče dospělých dětí toužící po vnoučeti	54
6. Výzkum v oblasti prarodičovství.....	56
6. 1. Z historie výzkumů o prarodičovství.....	56
6. 2. Aktuální výzkumná témata	57
II. VÝZKUMNÁ ČÁST	60
7. Výzkumný problém, cíle výzkumu a výzkumné otázky.....	61

7. 1. Výzkumný problém	61
7. 2. Cíle výzkumu	61
7. 3. Výzkumné otázky	61
8. Výzkumný soubor	63
8. 1. Způsob výběru souboru z populace	63
8. 2. Kritéria výběru	63
8. 3. Charakteristika výběrového souboru	64
9. Popis zvoleného metodologického rámce a metod výzkumu	67
9. 1. Zvolený metodologický přístup a typ výzkumu	67
9. 2. Procedura tvorby dat	68
9. 3. Metody získávání dat	69
9. 4. Metody zpracování a analýzy dat	71
9. 5. Etika výzkumu	72
10. Výsledky	74
10. 1. Sebereflexe babiček v prarodičovské roli	74
10. 2. Proces přijímání prarodičovské role	79
10. 3. Vztahy s vnoučaty a zkušenosti babiček	84
10. 4. Zralost pro prarodičovství	90
11. Diskuze	97
11. 1. Výzkumná zjištění	97
11. 2. Možné zdroje zkreslení výsledků	103
11. 3. Praktický dopad výzkumných zjištění	103
11. 4. Návrhy směru dalšího vývoje	104
12. Závěry	105
Souhrn	107
Seznam literatury a použitých zdrojů	110

Přílohy diplomové práce

Příloha č. 1: Formulář zadání diplomové práce

Příloha č. 2: Český a anglický abstrakt diplomové práce

Příloha č. 3: Informovaný souhlas

Příloha č. 4: Anamnestický dotazník

Příloha č. 5: SEIQoL

Úvod

Problematika stárnutí a stáří je v současné době velmi aktuální a setkáme se s ní na poli odborném i laickém. V důsledku trendu prodlužující se délky života a přibývání počtu lidí v seniorském a důchodovém věku, je tento zájem opodstatněný. Otevírá se tak celá řada otázek týkajících se zdravotního stavu stárnoucích lidí, jejich kvality života, hmotného zabezpečení, trávení volného času a zejména také vzájemných vztahů v rodině i v širším okolí. V předkládané diplomové práci se chci zaměřit na jednu specifickou roli, kterou je prarodičovství. Téma prarodičovství se osobně dotýká všech lidí. Ne každý se sice v životě stane prarodičem, ale úplně každý je v roli vnoučete a má nebo měl babičky a dědečky, které poznal buď osobně nebo je zná třeba pouze z vyprávění.

Cílem této práce, která navazuje na moji teoreticky koncipovanou práci postupovou, je lépe porozumět mnohovrstevnaté prarodičovské roli. V teoretické části se zaměřuji na vymezení pojmu prarodičovství, proměny prarodičovství v čase, typologie prarodičů či na percepci této role očima tří generací. Dále jsou popsány vztahy prarodičů s vnoučaty, mezigenerační soužití a nechybí samozřejmě ani část o zralosti pro prarodičovství. Na ni navazuji shrnutím dosavadního bádání v oblasti prarodičovství a některými významnými zjištěními.

Ve výzkumné části práce jsem se ptala participantek na jejich prožívání prarodičovské role. Analýzou kvalitativních dat, která byla získána prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů a metody SEIQoL, odpovídám na otázky týkající se sebereflexe babiček v prarodičovské roli, procesu přijímání této role, vztahů s vnoučaty a zralosti pro prarodičovství.

K věnování se tématu prarodičovství mě vede touha po poznání této zdánlivě všední role a porozumění prožívání dnešních prarodičů. Dále je to osobní velmi krásná zkušenost s mými prarodiči, která mě motivovala ke zpracování této práce. Někdy si začneme vztahu opravdu vážít až ve chvíli, kdy ho ztratíme. Budu velmi ráda, pokud text této práce zvýší u čtenáře zájem o problematiku prarodičovství nebo jej přiměje zamyslet se nad vztahy ke svým vlastním prarodičům či vnoučatům.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Prarodičovství

Člověk prožívá svou životní cestu v mnoha různých rolích, které se mění v závislosti na věku, pracovních možnostech, společenském postavení či v rámci rodinných vztahů. Prarodičovství je další z životních rolí, kterou většina mužů a žen v určité etapě života přijímá. Touto rolí se můžeme zabývat z mnoha úhlů pohledu. Nejprve bychom ale měli svou cestu za poznáním prarodičovství a celé této problematiky započít u definování si samotného pojmu prarodič a jeho významu. Vzhledem k tomu, že svět je v neustálém vývoji a vše kolem nás je v procesu změny, tak i prarodičovství prošlo v průběhu času určitými proměnami a v rozdílných dobách bylo na prarodiče nahlíženo různě. Zaměříme se tedy nejen na prarodičovství v dobách minulých, ale i na současné babičky a dědečky. V závěru kapitoly se dočteme o nejvýznamnějších typologiích prarodičů od českých i zahraničních autorů.

1. 1. Vymezení pojmu prarodičovství

Okolo 70 % lidí ve středním a starším věku se stává prarodiči. V západních společnostech se ženy stávají babičkami přibližně v 50 letech, muži se stávají dědečky obvykle o několik let později. Prarodiče v této roli zůstávají průměrně 25 let nebo více, což je asi jedna třetina jejich života (Smith, P. K., 1991). V roce 2005 byl průměrný věk, kdy se lidé stávají prarodiči, 54 let (Smith, 2005). Zde tedy vidíme, že se prarodičovství stává velmi důležitou součástí života. Mnohdy bývá role prarodiče podceňována a odsouvána na okraj nejen vědeckého zájmu, ale i v lidských vztazích. O tom se zmiňuje i P. K. Smith (2005), když pokládá prarodičovskou roli za nedostatečně zkoumanou. Autoři Chouchena a Soulé (2003) ve svém článku v úvodu předkládají sociodemografické údaje týkající se francouzské populace. Uvádí, že prarodiče zde tvoří přibližně jednu pětinu obyvatelstva a tento poměr má tendenci se zvyšovat. Před dosažením 50-ti let se stává jedna ze čtyř žen babičkou, v 52 letech je to jedna ze dvou a v 60-ti letech má každá žena průměrně tři vnoučata. Přestože se jedná o údaje získané v jiné evropské zemi, domnívám se, že podobná situace bude i v naší společnosti. Český statistický úřad vydal demografickou statistiku složení obyvatel k 31. 12. 2008. Populace nad 50 let věku představovala téměř 36 %, zastoupení osob nad 65 let činilo přibližně 15 % a podíl žen byl asi o 6 % vyšší než mužů (ČSÚ, 2009). U nás v roli prarodiče prožije v současnosti jedinec průměrně 25 let svého života, což přibližně odpovídá již výše zmíněné třetině celého života. Tuto roli získá

obvykle dříve než v raném stáří, ale právě po 65. roce života je prarodičem přibližně 75 % lidí (Vágnerová, 2007).

Kdo jsou ale vlastně ti prarodiče? Mohli bychom je zcela jednoduše a laicky definovat jako muže nebo ženy, jejichž děti mají vlastní děti. Podle Vágnerové (2007, 231) se „člověk může stát prarodičem jen tehdy, pokud sám zplodil a vychoval děti, které jsou nyní dospělé a samostatné a pokračují v jeho úsilí.“ Někdo by jistě mohl namítnout, že pod tuto definici se „neschovají“ všichni, kteří plní ve svém životě roli prarodičů. S tím bychom samozřejmě nemohli než souhlasit, protože biologické prarodičovství je sice základní a nejpřirozenější formou prarodičovství, ale není její jedinou možnou formou. O tom se ostatně můžeme přesvědčit někdy i v našem okolí. O podobných případech se však zmíním na jiných místech této práce.

Antropoložka Margaret Meadová v rozhovoru s Gail Sheehyovou vypověděla, že „prarodičovství je životním přechodem, který člověk nemůže nijak ovlivnit - prostě se mu stane“ (Sheehyová, 1999, 379). Žurnalistka Ruth Gorbová, oddaná babička dvou vnoučat, zase říká, že nejde ani tak o vůli stát se babičkou, jako spíš o jakousi vnitřní potřebu, primitivní pud, kde mají hlavní slovo geny a nutnost zachování rodu (Loweová, 2008). Charlotte Ikels (in Szinovác, 1998) upozorňuje, že prarodičovství jako sociální status musí být posuzováno s ohledem na kontext společenských norem a struktur, které definují parametry, jimiž se řídí jednotlivé vztahy prarodičů a vnoučat. Zkrátka prarodičovství je mnohorozměrný fenomén, který je ovlivňován velkou spoustou faktorů, formován společenskou i individuální zkušeností a projevuje se v rámci mezilidských vztahů. V následujících kapitolách se na jednotlivé činitele zaměříme podrobněji.

1. 2. Proměny prarodičovství v čase

V této kapitole se podíváme, jak se postupně vyvíjely názory na prarodičovství. Vollmer (1937) vysledoval, že babičky mají neústupné a poučující názory na výchovu dětí a zároveň u nich do popředí vystupuje neochota rozpoznat a přijmout proces zrání a dospívání vnuků. Autor dokonce přichází s velmi radikálním výrokem, že „babičky mají mimořádně zhoubný vliv na svá vnoučata“ (Vollmer, 1937, 378). Závěr plynoucí z autorových úvah je názor, že „prarodiče nemohou být vhodnými opatrovníky v péči a vychovávání vnoučat, protože jsou zneklidňujícím faktorem, proti kterému jsou rodiče povinni chránit své děti podle svých nejlepších schopností“ (Vollmer, 1937, 382). Tato tvrzení na mě působí až příliš radikálně, ale výzkum prarodičovství byl teprve

v nejranějších počátcích a tudíž i zdánlivě provokativní studie byly užitečné v tom smyslu, že na ně navázala další snaha o jiné a nové uchopení zkoumání prarodičovské role a pochopení této problematiky. Některé klinické studie z dřívější doby se také staví k prarodičovství poměrně skepticky až negativisticky. Příkladem toho jsou články „Grandma made Johnny delinquent“ (Strauss, 1943), „The role of grandparents in children's behaviour problems“ (Borden, 1946) nebo „The significance of grandmothers in the psychopathology of children“ (LaBarre et al., 1960, in Smith, P. K., 1991). P. K. Smith (1991) ale kritizuje Vollmera kvůli tomu, že jeho práce jsou založeny pouze na jedné osobní zkušenosti a na sérii stereotypních úsudků bez jakýchkoliv příslušných citací a odkazů.

Nedávné výzkumy popisují prarodičovství převážně, jestli ne docela jednotně, v pozitivním světle. Prarodiče jsou obecně považováni za důležité podporující osoby mající častý kontakt se svými vnoučaty, jejichž vztah má pozitivní povahu. Ovšem tyto optimistické názory moc nenacházíme ve studiích starších, ze samých počátků výzkumů o prarodičovství, tj. ze 30. až 50. let 20. století. Mohli bychom tvrdit, že v těchto raných studiích bylo na prarodiče nazíráno jako na starší lidi, kteří byli křehcí, hašteřiví, často zasahovali do výchovy vnoučat a ve svých názorech byli příliš striktní a staromódní.

Na utváření názorů na jednotlivé role ve společnosti se podílí ve velké míře i kulturní zázemí a aktuální politická situace země. Například v období socialismu byl odchod do důchodu možný poměrně brzy. Zejména ženy odcházely do důchodu v době, kdy prožívaly střední věk nebo stály na prahu raného stáří. Bylo nepsaným pravidlem, že babičky, statné důchodkyně, ženy často středního věku, přebíraly péči o vnoučata, aby se dcera nebo snacha mohla po ukončení mateřské dovolené vrátit opět do práce. Když potom vnuci a vnučky zahájili školní docházku, většina prarodičů považovala za svou povinnost vypomáhat dál, ať již občasným hlídáním vnoučat v době nemoci, o prázdninách či materiálně. Jakékoliv formy pomoci ze strany prarodičů byly nejen vítané, ale přímo očekávané v rámci norem celé společnosti. Pomáhající babičky byly ceněny a samy mezi sebou soutěžily, která toho více zavaří a podomácku vyrobí. Skryvanou praxí byly „paní na hlídání“, které se rekrutovaly z řad seniorek, které neměly svoje vlastní vnoučata nebo jimž jejich vlastní vnoučata už odrostla (Haškovcová, 2010). Při vytváření závěrů z pozorování a výzkumů nesmíme zapomínat na to, že v průběhu času a střídáním generací, se role prarodiče mění. A podobně při zkoumání vztahů prarodičů s vnoučaty v předškolním věku nelze výsledky plně zobecňovat na populaci dospívajících (Szinovác, 1998).

1. 3. „Babičky 21. století“

Pro zpracování této podkapitoly mi byla velkou inspirací kniha britské autorky Shirley Loweové se stejnojmenným názvem „Babička 21. století“ – v originále „Grantastic!“ (Loweová, 2008), která obsahuje zkušenosti více než dvou desítek babiček a dědečků, většinou známých osobností z Velké Británie. Jedná se o populární publikaci s velmi čtivým, svižně napsaným a vtipným textem. Některé rady v této knize je možná potřeba brát s nadsázkou a vzít si z nich jen určitou část.

Jednou z cest, jak pochopit současné postavení babiček a dědečků ve společnosti a tedy i jejich funkci v rodině, je studovat veřejné mínění a tradované obvyklé nahlížení na prarodiče. Janelli (1988) zkoumala stereotypy o prarodičích a zmapovala 42 severoamerických dětských knih vydaných mezi lety 1961–1983 a zjistila, že 55 % babiček mělo bílé nebo šedivé vlasy, 31 % nosilo brýle a 31 % mělo oblečenou zástěru, dále 39 % dědečků bylo holohlavých a 36 % mělo bílé vlasy a brýle. Hagenstad (1985, in Smith, P. K., 1991) ale upozorňuje, že tento stereotyp se stále více vzdaluje realitě. Přesto máme pořád tendenci asociovat prarodičovství se stářím a je pro nás poměrně obtížné uvažovat o čtyřicetiletých prarodičích. Stejně tak i obraz prarodičů prezentovaný v médiích se zdá být vzhledem ke skutečnosti zkreslený. Často babičky vystupující v televizních obrazovkách by mohly být spíše prababičkami. Hagenstad (1985, 35–36, in Smith, P. K., 1991) k tomu uvádí trefný příklad: „Není pravděpodobné, že žena, která má malé vnouče, bude mít stříbrné vlasy svázané do drdolu, bude servírovat limonádu na verandě a dělat si starosti s vypadávající zubní protézou. Mnohem reálněji bude zobrazena v teplákové soupravě při cestě na lekci aerobiku nebo v kostýmku jdoucí z práce domů.“

Je zřejmé, že jakékoliv stereotypní předsudky, nepodložené odsuzování druhých jen díky dojmu získaného z haló efektu nebo ve vážnějších případech až diskriminace, například na základě věku a dnes tolik zkoumaný ageismus (např. Vidovičová, 2008), jsou už ve svém základě špatné, zakalují náš pohled na druhé lidi a způsobují tak pokřivený obraz reality. V dnešní době se ale mnohem více než dříve klade důraz na rozmanitost a toleranci k odlišnostem.

Současné babičky pracují déle než v minulých dobách, odchod do důchodu se posouvá, snaží se držet krok s dobou a sledovat jaké jsou trendy nejen kvůli sobě, aby se cítily dobře, ale i kvůli svým dětem a vnoučatům. Občas sice mohou mít babičky např. problém s technologiemi současné doby počínajíc autosedačkou s důmyslným zapínáním pomocí tří popruhů, přes parní sterilizátor kojeneckých lahví a dudlíků až po elektronickou

odsávačku mateřského mléka. Ale jsou to zejména mladé nervózní maminky, které tuto výbavu pořizují, protože se domnívají, že ji nutně potřebují (Loweová, 2008).

Přestože jsou babičky dnes jiné než před padesáti lety a velmi často drží krok s dobou, jsou svými vnoučaty někdy považovány za beznadějně staromódní a mimo obraz. Ovšem zdá se, že staromódnost je osudem prarodičů, protože každá nová generace přináší nové a nové technické vymoženosti a určuje si svá vlastní pravidla např. pro výchovu dětí (Loweová, 2008).

1. 4. Typologie prarodičů

V jednotlivých studiích a výzkumech o prarodičích se objevují různé typologie prarodičovství. Neugarten a Weinstein (1964) rozlišili pět prarodičovských typů: 1. *formální prarodiče* (udržují pravidelný kontakt a mají o vnouče zájem), 2. *prarodiče vyhledávající zábavu* (jsou ve vztahu s vnoučetem neformální, převažuje u nich hravost a emocionální uspokojení), 3. *náhradní rodiče* (prarodiče, kteří se identifikují s rolí rodičů a berou na sebe větší zodpovědnost, než se od nich očekává), 4. *studnice rodinné moudrosti* (role prarodiče jako učitele) a 5. *vzdálení prarodiče* (u těchto prarodičů je patrné odcizení, kontakty jsou méně časté, ale i přesto může být vzájemný vztah laskavý).

Robertson (1977) použil osobnostní a sociální význam prarodičů jako klíčové body pro rozlišení typů prarodičů. První je rozměr osobní, který odkazuje na příspěvek prarodičů k životní spokojenosti jejich vnoučete a druhá dimenze, sociální, zahrnuje jejich roli vzorů a morálních průvodců. Z toho vyplývají čtyři prarodičovské styly: 1. *rozdělení prarodiče* (vysoké hodnocení v osobní i sociální dimenzi), 2. *individuální prarodiče* (vysoký osobní rozměr, ale nízký sociální), 3. *symboličtí prarodiče* (nízký skóre osobního rozměru se současně vysokým skórem v sociální dimenzi) a 4. *vzdálení prarodiče* (nízce hodnocené obě zmíněné oblasti).

Za zmínku jistě stojí i typologie navržená Kivnickou (1983), která na základě svých zjištění navrhla pět dimenzí, které prarodiče nejčastěji přiřazovali ke své roli: 1. *míra hodnocení důležitosti prarodičovství* jako stěžejní role v té době života, kdy ostatní zájmy a priority ztrácí na významu, 2. *role moudrých a zkušených starších lidí*, kteří předávají tradice a hodnoty, a kterých si mladší generace váží, 3. *pocit symbolické nesmrtelnosti* v rámci rodiny prostřednictvím pokračování rodu, 4. *znovuprožívání vlastní minulosti* díky předávání zkušeností a vzpomínek a 5. *shovívavý a laskavý postoj* ke svým vnoučatům.

Murawski (1985, in Smith, P. K., 1991) zkoumal prarodičovské styly a vymezil následující rozdělení: 1. *vyhledávači zábavy*, 2. *náhradní rodiče*, 3. *prarodiče jako studnice rodinné moudrosti*, 4. *formální prarodiče* a 5. *vzdálení prarodiče*. Dimenze prarodičovské role zkoumala H. Hurme (1991), jejímž cílem bylo zrušit mýtus o jednolité koncepci prarodičovské role a místo toho ukázat, že je to role mnohorozměrná.

Autoři Z. Matějček a Z. Dytrych (1997) se pokusili roztrždit chování prarodičů ke svým dětem a vnoučatům do několika skupin:

1. *Vládci rodiny* si i přes svůj pokročilý věk udržují jednoznačný respekt. Jsou uznávanými autoritami a nikdo se jim neodvažuje odporovat. Mnohdy jsou jejich požadavky oprávněné a rozhodnutí zralá a moudrá, ale problém je ve způsobu podání, který je autokratický. Vedle kýženého pocitu respektu a úcty tak mohou vzbuzovat i obavy.

2. Dalším typem jsou *protektori*, pro které je narození vnoučat obrovskou emoční událostí, takže si dávají za cíl neustále je ochraňovat a starat se o ně. Chtějí pro svá vnoučata to nejlepší, obviňují rodiče, že s nimi neumějí zacházet, chrání je před cizími lidmi či velmi rázně zasahují i do drobných a nevinných dětských sporů. Mohou být až netolerantní, když se vnoučata nechovají přesně podle jejich představ.

3. *Obětavci* považují svoje vnoučata za jeden z vrcholů svého života, pro něž jsou ochotni udělat prakticky všechno a nelitují vynaložených prostředků a sil.

4. Do těžké situace jsou postaveni *opuštění prarodiče*, o které jejich děti příliš nestojí a nedopřávají jim ani dostatečný kontakt s vnoučaty. Často se vymlouvají na vzdálenost, nedostatek času či spoustu práce. Takoví staří lidé potom mají pocity opuštěnosti a neužitečnosti, jsou lítostiví a nedostatečný kontakt s rodinou v nich vyvolává utrpení.

Typologii prarodičovských stylů ve své studii nabízejí i Muellerová a Elder (2003), kteří z empirického zkoumání vyvodili pět typů prarodičů. Podle autorů ale nejde ani tak o osobnostní charakteristiky jako spíše o druhy rolí, které jsou spojeny s jejím vykonáváním v dyádě prarodič – vnouče, ale i v širším kontextu rodinných vztahů a historie rodiny. Pohlíží tak na celou problematiku z holistické perspektivy. Autoři mluví o těchto typech prarodičů: 1. *vlivní prarodiče*, 2. *podporující prarodiče*, 3. *prarodiče zaměřené autoritativně*, 4. *pasivní prarodiče* a 5. *nezaujatí prarodiče*. Při kategorizaci výše uvedených prarodičovských stylů autoři vycházeli z hodnocení míry zapojení v oblastech jako byly intimita, kontakt s vnoučaty, aktivita a činnosti prováděné s vnoučaty, instrumentální pomoc, jiné pomáhání či autorita uplatňovaná ve výchově vnoučat.

2. Percepce prarodičovské role

Na pozici a roli prarodiče má vliv velká spousta faktorů, mezi které patří rodinná struktura, dosavadní životní zkušenost, sociální politika, tradice a stereotypy zahrnující seniory, historické klíčové události jako války či revoluce atd. Tyto podmínky se značně liší od země k zemi (Smith, P. K., 1991).

Pokud chceme posoudit a opravdově porozumět vnímání významu prarodičovské role, je třeba ptát se dyád prarodič – vnouče. Díky tomuto dvoustrannému náhledu můžeme získat hlubší porozumění vztahu. Zjišťujeme, jakou důležitost jejich vztahu přisuzují, jak si interpretují chování toho druhého a jaká jsou jejich očekávání. Pro opravdu důkladný vhled do vnímání prarodičovské role bývá doporučováno zapojit i prostřední, tedy rodičovskou, generaci, která má na utváření vztahů mezi vnoučaty a prarodiči velký vliv. Úplně komplexní popis role a významu prarodičů v praxi by nám přineslo bádání v širším sociálním okolí, u vzdálenějších příbuzných či rodinných známých. Přestože by taková celistvá sonda o životě prarodiče měla obrovský přínos, pro svou náročnost provedení se s ní ve výzkumné praxi nikde nesetkáváme. V této kapitole se tedy zaměříme především na vnímání prarodičovské role z pohledu vnoučat, rodičů a hlavně samotných prarodičů.

2. 1. Přijetí role prarodiče po narození prvního vnoučete

Zkušenosti i odborné studie souhlasně říkají, že v babičkách ožívají mateřské city, když spatří sotva narozené dítě, které je svým způsobem také jejich. „Novopečeným babičkám ve věku mezi čtyřicítkou a padesátkou se najednou vracejí všechny prožitky a poznatky z jejich vlastního mateřství, z období po porodu i z období dalších. Mobilizují své zapomenuté a zasuté vědomosti, jsou plné energie a nadšení a všechno ostatní jde stranou!“ (Matějček & Dytrych, 1997, 57–58). Dědečkové se do role vpravují podstatně pomaleji. Ostatně podobně je tomu i u otců v porovnání s matkami, které mají k dítěti přímou instinktivní cestu.

„Role prarodiče je biologicky podmíněna, je neselektivní a má trvalý charakter“ (Vágnerová, 2007, 281). To znamená, že člověk se stává prarodičem, aniž by to sám mohl nějak ovlivnit, protože to nezávisí na jeho vůli, ale na jednání jeho dospělého dítěte. Prarodičovská role se tak stává velmi významnou součástí identity člověka obvykle ve středním nebo starším dospělém věku nebo v období raného stáří. Přijetí role babičky nebo dědečka naplňuje sociální očekávání a potvrzuje kvalitu člověka.

Narození vnoučete často doprovází na straně prarodičů silná vlna emocí, které není snadné pojmenovat. To dítě se stává pokračováním celé rodiny. Intenzivní jsou pocity kontinuity a nesmrtelnosti. Prarodiče často uvádějí, že až umřou, část jejich já bude žít v jejich vnoučatech dál (Sheehyová, 1999).

Francouzská psycholožka V. Cesari Lusso (2011) ve své knize popisuje emoční a citové konstelace, jež doprovází událost narození vnoučete a celý dlouhý příběh budování vztahu mezi prarodiči a vnoučaty. Prarodiče bývají hned po rodičích velmi často nejdůležitějšími vzory nápodoby, se kterými dítě přichází do styku. Mohou tedy přispívat k emoční vyrovnanosti dítěte tím, že mu nabízejí bohatý rejstřík pozitivních emocí, a že mu umožní být v kontaktu s alternativními vzory v případě, kdy jsou rodiče příliš citově vznětliví. S rolí prarodiče jsou spojeny i obavy. Jedná se o emoce, které prarodiče poznali už jako rodiče, a které nyní prožívají se zvláštní intenzitou. Jako první lze vymezit obavy týkající se tělesného nebezpečí číhajícího na malé děti, tedy strach, že si ublíží nebo že se jim něco stane. Za druhé mohou prarodiče prožívat úzkost při pohledu na křehkost a citovou zranitelnost dětí, z čehož pramení strach, že by mohly být nešťastné. Proč prožívají prarodiče strach o vnuky silněji než rodiče? Autorka vymezuje tři důvody: 1. prarodiče mají již utvořenou životní zkušenost o světě a jeho nebezpečích, 2. mají vyhraněný cit pro zodpovědnost za potomstvo svých dětí a 3. prarodiče zapomínají na to, že děti jsou ohebné a mají výborné motorické dovednosti.

V úvodu knihy „Příručka pro babičku a dědečka“ autorka (LaBan, 2009, 5) píše: „Od prvního okamžiku, kdy spočinuly oči babičky na mé novorozené a neutěšitelné dceři Alici, jsem věděla, že mezi nimi existuje něco magického. Novopečená babička se do porodnice dostavila vyparáděná a na sobě měla ten nejjemnější svetryrek. Vzala Alici do náručí a zírala na ni snad déle než hodinu, zajímavé bylo, že Alice po celou tu dobu zírala na ni. Téměř celý první týden svého života Alice probřečela, avšak když ji držela v náručí má matka, byla mnohem klidnější než kdykoliv jindy. Tehdy bych dala cokoli za to, aby se naše role vyměnily, ne tak moje maminka, ona chtěla být babičkou.“

Nebo další zkušenost, kterou uvádí babička Barbara Trostler: „Při narození dcery jsem pocítila neuvěřitelné štěstí a stejně silným zážitkem bylo narození mých dvou vnoučat – Alice a Artura“ (in LaBan, 2009, 8). Dědeček Myron LaBan zase píše: „Rozhodnutí stát se otcem je obvykle racionální a participační záležitost, avšak role dědečka je něco poněkud iracionálního: aniž by se vás kdokoliv ptal na povolení či radu, najednou zjistíte, že žijete ve společné domácnosti s babičkou“ (in LaBan, 2009, 10).

Herečka Prunella Scalesová (in Loweová, 2008, 81) popisuje své pocity, které prožívala po narození dětí a vnoučat: „Když se narodil můj první syn, hned v první vteřině mě zalila prudká a úděsně hluboká vášnivá láska, promíchaná s úzkostí a strachem. Po narození vnoučat jsem si však jenom pomyslela: Och, to je nádhera. Dva lidé, které tolik miluju, mají miminko! Za svoje vnoučata bych dala život, ale necítím k nim tak hlubokou lásku jako ke svým dětem.“ Jedna babička zase uvedla, že měla tu čest být u porodu jednoho ze svých vnoučat (syna dcery), a že k tomuto dítěti má dodnes obzvlášť blízký citový vztah. Po tom, co se vnouče narodí, vzniká mezi ním a prarodiči vášnivý vztah podobný zamilovanosti. Babička se svých vnoučků nemůže dočkat, těší se, až je znovu uvidí a je nešťastná, když musejí odejít a myslí celý den jenom na ně (Loweová, 2008).

Zkušenosti některých žen naznačují, že přijetí prarodičovské role nemusí být vždy jednoduché a samozřejmé. Shirley Loweová (2008) ve své knize píše, že se jí jedna přítelkyně svěřila s tím, že její dcera otěhotněla: „Ale já přece nemůžu ještě být babička! Chodím třikrát týdně do fitka a taky si barvím vlasy!“ (Loweová, 2008, 11). Autorka dále uvádí, že současné babičky už nechodí v šátku a nutně k nim nepatří zástěra, houpací křeslo a pletací jehlice. Naopak v dnešní době není výjimkou potkat babičky v módním značkovém oblečení, udržující si kondici a štíhlou postavu cvičením, běháním nebo jógou a zkrášlené decentním make-upem, takže je rozhodně nemrzí, když vyjedou s vnoučkem v kočárku ven a lidé si myslí, že jsou to jejich děti.

Říčan (2004) je přesvědčen, že ke šťastnému životu kolem padesátky patří vnoučata. Dnes se ženy stávají babičkami i po čtyřicítce a mohou být velmi nadšenými babičkami, ale stále chodí do zaměstnání, žijí aktivní život a mají spoustu dalších radostí a starostí. Zlatá doba prarodičovství nastává po padesátce. Matějček (1986) mluví v tomto věkovém období o potřebě otevřené budoucnosti, která se naplňuje právě díky narozenému vnoučeti, jež představuje pokračování rodu i pokračování tvořivého díla výchovy. Ve vztazích k vnoučatům totiž znovu ožívají vztahy k dětem a rodičovství plynule přechází v prarodičovství.

Clare Raynerová (in Bermanová, 1998) v úvodu knihy krásně napsala, že okamžik, kdy vaše dítě má své vlastní dítě a z vás se stane prarodič, je téměř nepopsatelný. Jedná se prý o nejpodivnější otřes, jaký kdy zažila, a který je docela jiný než ten okamžik, kdy se stala matkou. Příchod vnoučete na svět vnímáme jako nový přírůstek do rodiny, jež má hluboký vliv na sebepercepci. Člověk si žije docela spokojeně ten svůj život s partnerem,

stejný po celá léta, a najednou ze dne na den narození vnoučete posouvá jedince o generaci výše.

Podle Vágnerové (2007) má prarodičovská role několik typických znaků. Jedním z nich je fakt, že posouvá generační příslušnost jedince. Největší význam to má při narození prvního vnoučete, protože právě toto první vnouče pasuje svoje prarodiče do role starších, moudrých a zkušených lidí, těch, za kterými přicházejí členové rodiny s prosbou o radu nebo pomoc. S narozením dalších vnoučat už tento aspekt nebývá prožíván takto intenzivně, jeho účinek je menší, protože jednou už přece prarodiči jsou. Narození vnoučete také mění vztahy uvnitř rodiny a zejména s vlastními dětmi. Prarodiče ztrácejí svoji nadřazenou sociální pozici, protože jejich dítě se také stalo rodičem a získalo tak vyšší sociální status.

Narození vnoučete uspokojuje důležité psychické potřeby prarodiče, kterými dle Vágnerové (2007) jsou:

1. *Potřeba stimulace:* Vnoučata přinášejí mnoho nových podnětů a společně s prarodiči zažívají příjemné aktivity. S vnoučaty je taktéž možný návrat k atraktivním činnostem z dětství, které těší stárnoucího člověka samy o sobě, ale s vnoučaty dostávají ještě další dimenzi ve vzájemném vztahu a navíc si nemusejí připadat nepatřičně nebo infantilně. K tomu lze uvést názorný příklad ze života: Jedna žena se svěřovala s tím, že když napadne sníh, tak má chuť sáňkovat a svištět ze svahu dolů. Aby ovšem nevypadala hloupě, půjčovala si děti od sousedů na hlídání a jezdila na saních s nimi. Když se dočkala svých vlastních vnoučat, byla v sedmém nebi a všichni ji navíc považovali za skvělou a aktivní babičku, se kterou je legrace, místo toho, aby si na ni ukazovali a říkali si co je to za ženskou, že ve svém věku takhle vyvádí (Loweová, 2008).
2. *Potřeba orientace:* Prarodič se musí přizpůsobovat nové situaci, nové roli a vznikajícím vztahům. Učí se porozumět vnoučatům a v této době v něm často ožívají vzpomínky na dobu jeho rodičovství, kdy byly teď už dospělé děti ještě malé.
3. *Potřeba citového vztahu:* Vnouče přijímá lásku babičky a dědečka a taky ji oplácí. Jedná se o autentický, živý vztah. Někdy i tělesný kontakt a mazlení s vnoučaty je zdrojem příjemného pocitu blízkého člověka.
4. *Potřeba seberealizace:* narození vnoučete potvrzuje kontinuitu a kvalitu rodu. I prarodič se s ním může chlubit, protože je to dítě jeho potomků.
5. *Potřeba otevřené budoucnosti:* Vnoučata jsou symbolicky chápána jako pokračování vlastního života prarodičů, mohou se s ním identifikovat a v pozdním stáří na něj nahlížet jako na jakýsi život v zastoupení.

Autorka (Vágnerová, 2007, 297) shrnuje, že „narození vnoučete a získání role prarodiče bývá stárnoucími lidmi akceptováno téměř vždycky pozitivně.“

2. 2. Faktory ovlivňující proces přijímání prarodičovské role

Role prarodiče potvrzuje jeho potřebu generativity a zároveň i uspokojuje potřebu intimity (Vágnerová, 2007). Generativita je termín E. H. Eriksona, který tímto pojmem označuje předposlední stádium ve vývoji člověka, pro které je typický zájem o příští generaci a investici do rodičovství (Hartl & Hartlová, 2004). Jedná se obecně o přesunutí těžiště zájmu ze sebe na druhé osoby.

Jedna babička si možná s trochou nadsázky stěžovala, že byla chyba mít jenom syny, protože pro děti od dcery by mohla být ta babička číslo jedna: „Až teď mi došlo, že jako babička z otcovy strany budu patřit prostě k příbuzným, zatímco babička z matčiny strany je pro vnoučata naše, protože mladá maminka se bude přirozeně obracet nejdřív ke své vlastní matce. Nikdy jsem nežárlila na snachu, že by mi ukradla syna, ale žárlím na tu šedovlasou paní v synově kuchyni, protože ona je ta pravá babička“ (Loweová, 2008, 128). Babičky se musí naučit chápat, že ve vztahu ke svým vnoučatům jsou jednou ze čtyř prarodičů, protože není jen jeden manželský pár od jednoho rodiče dítěte, ale vždy jsou v rodině i ti druzí prarodiče (Bermanová, 1998).

Při charakterizování typické role dědečka se nabízí paralela s otcovskými vzorci chování. Jak už bylo uvedeno výše, přestože si tatínkové hledají k dítěti cestu déle a nezdědka obtížněji v porovnání s maminkami, stávají se právě oni těmi partnery na hraní, zprostředkovateli nevšedních zkušeností a zážitků, iniciátory zábavy a také těmi, kdo nezkaží žádnou legraci. U dědečků se s takovými a podobnými vlastnostmi setkáváme také velmi často, protože těm, kterým se takový přístup k dětem osvědčil, jej budou zřejmě používat i nadále a ti, kteří si nedokázali na své děti najít dostatek času, se budou snažit splatit tento dluh na vnoučatech a budou se jim věnovat s o to větší láskou a péčí. Nesmíme však zapomenout mít na paměti, že každý jedinec je vysoce individuální, s jedinečnými genetickými dispozicemi a vlastními zkušenostmi, které formovaly jeho život, tudíž nelze žádné z těchto tvrzení plně zobecnit.

2. 3. Prarodiče očima vnoučat

Jedna z průkopnických studií (Kahana & Kahana, 1970) v oblasti vnímání prarodičovské role vnoučaty zkoumala děti tří věkových skupin: 4–5 let, 8–9 let a 11–12

let. Vyšší frekvence kontaktů s prarodiči z matčiny strany než z otcovy se prokázala u všech tří uvedených skupin a babička z matčiny strany byla hodnocena jako nejoblíbenější prarodič. Nejmladší děti oceňovaly u svých prarodičů zejména jejich shovívavost a lásku, že je mají rádi či materiální aspekty, že dostávají pěkné dárky a dobré jídlo. Osmileté a devítileté děti byly zaměřeny na vzájemné vztahy, zkušenosti a společné zážitky. A konečně nejstarší skupina vnoučat považovala za nejdůležitější interpersonální kvality svých prarodičů. Na tato zjištění navázal později Schultz (1980), který provedl replikaci i rozšíření poznatků.

Když už vnoučata navštěvují střední školu, zvýrazňuje se u prarodičů role rádců. Některá vnoučata to vnímají jako pomoc a podporu, ale některá naopak jako jev spíše nevíтанý, jako vměšování se a zasahování do jejich života (Crosnoe & Elder, 2002). Zvýšit četnosti kontaktů si přejí více prarodiče než vnoučata (Block, 2000).

M. Tyszkowa (1991) v rámci svého výzkumu zkoumala roli prarodičů ve vývoji vnoučat vnímanou adolescenty a mladými dospělými. Požádala středoškolské a vysokoškolské studenty, aby napsali kompozici na téma „Prarodiče a já.“ Celkově autorka analyzovala 138 kompozic, v níž hrálo roli 219 prarodičů. Převažovaly babičky z matčiny strany. Frekvence kontaktů převážně záležela na vzdálenosti místa bydliště. Autorka zjistila, že ze 137 žijících prarodičů se vůbec nestýká se svými vnoučaty 13 z nich, 35 zřídka (dvakrát nebo třikrát za rok), 27 poměrně často (přibližně jednou za měsíc), 22 často (jednou týdně), 21 velmi často (skoro každý den) a 19 prarodičů je s vnoučaty v každodenním kontaktu nebo žijí ve společné domácnosti. Četnosti kontaktů se snižují s rostoucím věkem vnoučat. Nicméně vnoučata mají tendenci zůstat s prarodiči v kontaktu, což může být způsobeno tím, že vzájemná emocionální vazba, která se vytvořila v dětství, přetrvává i nadále. Výsledky jejího výzkumu ukázaly, že adolescenti a mladí dospělí hodnotí prarodiče jako rodinné seniory, jako „stonek, ze kterého vyrůstají ostatní členové rodiny“ (Tyszkowa, 1991, 59). Uvědomovali si také fakt, že kdyby nebylo prarodičů, nežili by ani jejich rodiče ani oni. Prarodiče jsou také kladně hodnoceni a emocionálně přijímáni, protože drží rodinu pohromadě a jsou jako osa, kolem které se soustřeďuje celá rodina. Vnoučata na svých prarodičích ve výzkumu M. Tyszkowe (1991) oceňovala především těžkou práci, čestnost a patriotismus. Dále ukázala respekt pro jejich energii, aktivitu a intelekt. Obdiv vnoučat se upírá směrem k babičkám, které ztratily své manžele ve válce a musely samy vychovávat děti a starat se o domácnost, a dále směrem k dědečkům, kteří, ačkoliv neměli žádné vzdělání, dokázali zajistit vzdělávání svým dětem v naději na lepší budoucnost. A konečně si obdiv zaslouží prarodiče, kteří v dlouholetém

manželství vytrvali a zachovali si vzájemnou lásku, úctu a vytvořili hřejivou a poklidnou atmosféru domova pro své děti i vnoučata.

Triadó, Villar, Solé, Osuna a Pinazo (2005) pomocí dotazníků zkoumali u 154 dvojic prarodič – vnouče jak je vnímána prarodičovská role. Snažili se zjistit, jestli je toto vnímání podobné nebo se v něčem liší. Výzkumníci ve škole poprosili žáky a studenty (vnoučata), aby vyplnili dotazník týkající se vztahu k jednomu konkrétnímu prarodiči, kterého si sami zvolí, a ten byl poté požádán o vyplnění kompatibilního dotazníku ve vztahu k danému vnoučeti. Dotazník čítal celkem 41 položek, které autoři posléze rozdělili do okruhů, které se týkaly následujících oblastí: 1. *vzájemná důvěra*, 2. *vyhledávání zábavy*, 3. *spojení s minulostí*, 4. *pečovatelství*, 5. *vzdálenost*, 6. *shovívavost*, 7. *prarodič jako prostředník* a 8. *prarodič jako rádce*. Analýzou nesouladů autoři zjistili, že devět položek mělo signifikantně odlišný skóre z pohledu prarodičů a vnoučat. Obecně byly tyto neshody zapříčiněny tím, že prarodiče subjektivně vnímali, že do vztahu dávají více než kolik od vnoučat dostávají. Např. s výrokem „Říkám svým prarodičům, jak se mi daří ve škole nebo v práci“ souhlasila vnoučata více než prarodiče s výrokem „Můj vnuk mi říká, jak se mu vede ve škole nebo v práci.“ Analýza výsledků přinesla mnohá zajímavá zjištění. Nejvyšší skóre byl dosažen u „vyhledávání zábavy“ a také u „spojení s minulostí.“ Poměrně nízko skórovaly položky z okruhu „vzájemná důvěra.“ Role prarodiče jako „prostředníka“ se jevila jako důležitá pouze u vnoučat (mnohem více u dívek než u chlapců), zatímco roli „rádce“ pozitivně hodnotili jen prarodiče. Prarodiče z matčiny strany (babičky i dědečkové) byli vnímáni více jako prostředníci a pečovatelé než prarodiče z otcovy strany. Ve srovnání dyád stejného a různého pohlaví nebyly nalezeny žádné signifikantní rozdíly, ale ukázalo se, že spíše věk má větší vliv na to, jak jsou prarodiče vnímáni. Frekvence kontaktu mezi prarodiči a vnoučaty má také důležitý vliv na to, jak je prarodičovská role vnímána a nejvíce se to promítá do oblastí „vzájemná důvěra“, „vyhledávání zábavy“, „prostředník“ a „pečovatel.“ Vnoučata vidí prarodiče jako postavy reprezentující minulost a kořeny jejich rodiny, což napomáhá porozumění odkud rodiče i sama vnoučata pocházejí. Většina respondentů vypověděla, že si vztah užívají a čas sdílený společně považují za hezký a takový, jak si přejí, vztahy jsou srdečné. Tyto optimistické výsledky nicméně mohly být zkresleny kvůli výběru preferovaného prarodiče, u kterého se dá předpokládat dobrý vztah. Autoři studie navrhuje, že by bylo zajímavé srovnání vztahů s jinými prarodiči (v případě vnoučat) nebo s jinými vnoučaty (z pohledu prarodičů). Dalo by se zaměřit na otázky: Jaké faktory činí daný vztah lepším nebo horším, více či méně preferovaným oproti vztahům jiným?

Z obsahové analýzy kompozic o prarodičích dle M. Tyszkowe (1991) vyplynulo, že emocionální postoj vnoučat k prarodičům je obecně pozitivní a vyjadřuje hluboké připoutání. Pozitivní a velmi pozitivní postoj se častěji objevuje ve vztahu k prarodičům z matčiny strany a také celkově je pozitivnější spíše k babičkám než k dědečkům. Ovšem na druhou stranu negativní hodnocení se ve výzkumu objevovala především u babiček, velmi vzácně u dědečků. Tento fakt si můžeme vysvětlit i tím, že babičky zaujímají v životě svých vnoučat prominentní místo, více zasahují a intenzivněji řeší jejich životy. Zatímco role dědečků se může zdát upozaděná, protože kontakt bývá méně častý, jsou vnímáni hlavně s pozitivními emocemi, ačkoli různé intenzity. Podrobnější analýza odhalila, že negativní postoje k babičkám vyjadřovali častěji vnuci než vnučky. Častým zdrojem konfliktu se stávala situace, kdy se babička snažila vystupovat jako druhá (nebo i první) matka dětí. Obzvláště v pubertě potom měla vnoučata tendenci odporovat a dělat vše proti její vůli. Autorka dále zjistila, že vnoučata by si představovala, aby jejich prarodiče byli ochotní, věnovali se svým dětem a vnoučatům, aby byli starostliví, veselí, naprosto sebedarující se, aniž by očekávali cokoli nazpět. Podle těchto tvrzení by ale prarodiče museli zcela opustit svůj dosavadní život a zcela se oddat péči o své již dospělé děti a jejich děti. Z extrémně rozdílných představ o očekávaném rolovém chování prarodičů plynou nemalé problémy a konflikty ve vzájemných vztazích. Proto je vždy vhodné, aby se členové rodiny nebáli spolu komunikovat, domluvili se na určitých pravidlech a stanovili si jasné hranice, aby se tak vyhnuli zbytečným nedorozuměním.

Vztah prarodičů a vnoučat není stále stejný, ale mění se v závislosti na posunu ve vztahové symetrii. Vágnerová (2007) rozlišuje tyto fáze:

1. *Fáze asymetrického vztahu autority prarodičů k vnukům v dětském věku:* V tomto období jsou prarodiče většinou ještě aktivní a soběstační a starají se o vnoučata v předškolním nebo mladším školním věku. Jsou pro svá vnoučata autoritou, ale i citově významným člověkem.
2. *Fáze postupné symetrizace rolí:* Dospívající se osamostatňují a slábnou vazby na rodinu a tím pádem i k prarodičům. Trávení volného času s prarodiči a návštěvy u nich už nejsou pro dospívající tolik atraktivní, mají vlastní zájmy, nejsou už tak ochotní se svěřovat, ale to neznamená, že by slábly citové vazby. Prarodiče částečně ztrácejí svou formální autoritu i některé reálné kompetence. Mohou mít pocit nevděku ze strany vnoučat a narůstá pocit bezvýznamnosti. V obranné reakci si snaží přízeň vnoučat zachovat pomocí dárků nebo peněz, které však bývají akceptovány jako samozřejmost a samotný citový vztah neovlivňují.

3. *Fáze nové asymetrie*: Staří prarodiče se stávají závislými na pomoci mladších členů rodiny. Vnoučata tak získávají dominantní roli, ale i určitou dávku zodpovědnosti. Vnoučata navíc často bývají na rozdíl od rodičů shovívavější a tolerantnější k nezvyklým projevům svých prarodičů či k jejich zapomínání ve stáří.

2. 4. Prarodiče z pohledu generace rodičů

Očekávání mladých rodičů ve vztahu k prarodičům bývají různá. Obecná shoda panuje v tom, že pomoc prarodičů bývá považována za nutnou a mnohdy i samozřejmou, kontakt s vnoučaty je brán taktéž jako samozřejmost, ovšem rodiče odmítají přílišné zasahování (Vágnerová, 2007).

Rodičovské postoje mají významný vliv na vztahy mezi prarodiči a jejich vnoučaty. Prostřední generace slouží jako most mezi dětmi a jejich prarodiči (Cherlin & Furstenberg, 1986). E. Werner (1991) upozorňuje, že když existují dobré vztahy mezi generacemi dospělých, zvláště pak mezi dospělou dcerou a její matkou, a když jsou postoje a hodnoty v souznění, pak mohou mít interakce vnoučat s jejich prarodiči pozitivní a stabilizující účinek na vývoj vnoučat.

Teprve když pár zplodí vlastní dítě, vyrovnává se svým rodičům. Jsou z nich také rodiče, kteří získávají specifické zkušenosti a vyrovnávají se s novou rolí. Tento společný sociální status často vede ke vzájemnému sblížení těchto dvou generací a k jejich lepšímu porozumění. Vágnerová (2007, 117) dodává, že: „rodičovskou zkušeností dozrává vztah k vlastnímu otci a matce.“ Mladý rodič konečně chápe postoje a chování svých rodičů, které mu dřív připadaly možná nesmyslné nebo zbytečné, a zároveň si uvědomuje náročnost této rodičovské role.

Při posuzování kvality vztahu mezi prarodičem a vnoučetem musíme dle Muellerové a Eldera (2003) vzít v úvahu i vztah prarodičů k vlastním dětem, tedy k rodičům vnoučat, či navíc i vztah k jejich vlastním prarodičům, který se formoval v minulosti a poskytuje tak nezanedbatelnou zkušenost s prarodičovskou rolí. Autoři dále uvádějí, že vlastnosti vztahu vnoučete ke všem ostatním vnoučatům spoluurčují kvalitu vztahu k danému prarodiči. Tento aspekt se mi zdá velmi zajímavý a jistě by byl hoděn další pozornosti i vědeckého zájmu, protože dosud tomuto fenoménu nebyl věnován komplexní dostupný výzkum.

Vztah prarodičů k rodičům vnoučete se liší v míře emocionality a racionality v závislosti na tom, zda jde o jejich vlastní dítě nebo o zetě a snachu. U vlastního dítěte

bývá vztah více citový, kdežto u jejich partnerů spíše založený na rozumu (Vágnerová, 2007). Určité rozdíly lze vypořádat už v době těhotenství. Zatímco budoucí babička a její dcera se za těchto okolností více sbližují a sdílejí společně prožitky a zkušenosti spojené s očekáváním potomka, vztah snachy a tchyně bývá obvykle limitován určitým vztahovým odstupem (Matějček & Dytrych, 1997).

3. Vztahy s vnoučaty

Prarodičovská role by nemohla existovat, kdyby nebylo vnoučat. Právě ve vztahu prarodičů a vnoučat objevujeme onu jadernou podstatu prarodičovství. V této kapitole nás bude zajímat, jak tráví prarodiče společný čas s vnoučaty, co dělají, jak často jsou spolu, které faktory ovlivňují četnost kontaktů. Dále se budeme zabývat výchovou vnoučat včetně předávání tradic, zkušeností, rad, ale i přísností na jedné straně a přílišnou benevolencí až rozmazlováním na straně druhé. Zaměříme se také na činitele, které vzájemné vztahy prarodičů a vnoučat ovlivňují v pozitivním i negativním směru. Podrobněji se zastavíme u prožívání jedinečnosti vztahu babiček a vnoučat a v poslední podkapitole se krátce zmíníme o konečnosti života a vyrovnáváním se se ztrátou milované osoby.

3. 1. Trávení společného času

Z analýzy odpovědí několika stovek respondentů vyplynulo (Smith, M. S., 1991), že prarodiče tráví se svými vnoučaty průměrně 62 hodin za měsíc, v přepočtu na jedno vnouče to vycházelo přibližně 22 hodin měsíčně, přičemž o něco více času s vnoučaty strávily babičky oproti dědečkům. Cherlin a Furstenberg (1986) ve svém výzkumu, jehož obdivuhodně velký vzorek čítal přes 500 prarodičů, dospěli k závěru, že téměř tři čtvrtiny prarodičů udržují se svými vnoučaty „družný“ nebo „zúčastněný“ vztah.

Aktivity prováděné společně s prarodiči zkoumala mezi jinými i M. Tyszkowa (1991), která zjistila, že jednoznačně nejčastěji společně prováděnou aktivitou byly konverzace (52,2 %), procházky (23,9 %) a na třetím místě hraní her (17,4 %). Dále respondenti zmiňovali vaření, uklízení a domácí práce, práce na zahrádce, nakupování, prohlížení si rodinných fotek, výlety a cestování, chystání a účast na oslavách, zpívání, čtení, navštěvování příbuzných a přátel, rybaření, modlitby či péče o domácí mazlíčky. Rozhovory s prarodiči přetrvávají z dětství až do adolescence a později do dospělosti. Důležitost těchto rozhovorů spočívá především v tom, že těžce pracující rodiče často nemají dostatek času nebo trpělivosti na konverzace se svými dětmi. Když je mezi prarodičem a vnoučetem vytvořeno kvalitní a pozitivní vzájemné pouto, probíhá povídání si v atmosféře klidu, důvěry, tolerance a porozumění. Proto se vnoučata svěřují prarodičům se svými problémy a žádají je o radu a pomoc při rozhodování.

Vyprávění příběhů je pro vnoučata obvykle přitažlivější činností než četba knih. Takové vyprávění ze života může být uklidňující nebo i napínavé, ale především je osobní,

protože nikdo jiný vnoučeti nebude vyprávět právě ten stejný příběh a navíc tím jedinečným osobitým způsobem (Bermanová, 1998).

Množství kontaktu, kdy jsou spolu jen prarodič a vnouče se zdá být dle E. J. Sticker (1991) lepším indikátorem kvality jejich vztahu než celkové množství času stráveného s celou rodinou. Prarodiče, kteří jsou často se svými vnoučaty o samotě, mají ve vzájemném vztahu více intimity a potěšení. Když jsou totiž spolu sami, tak se v rámci dyády mohou soustředit více jeden na druhého. A navíc důvěrnosti jsou mnohem snadněji sdělovány, když nejsou přítomni ostatní členové rodiny. Většina prarodičů i vnoučat ve výzkumném souboru preferovala kontakt jen spolu sami než v celém rodinném kruhu. Obecně frekvence kontaktu hodně závisí na geografické vzdálenosti a vzájemné dostupnosti. Intimita byla u dětí školního věku nižší než u předškolních dětí. Když měly děti kreslit svoji začarovanou rodinu, více než třetina z nich namalovala spontánně i svoje prarodiče, asi jedna třetina je domalovala po doplňující otázce a zbylá část předškolních dětí z výzkumného vzorku nenamalovala svoje prarodiče vůbec. Z výzkumu také vyplynulo, že pro asi 80 % prarodičů mají vnoučata vysoký nebo velmi vysoký význam v jejich životě. Opačně, když vnoučata posuzovala důležitost prarodičů v jejich životě, tak více než 90 % dětí vnímá význam prarodičů jako vysoký nebo velmi vysoký. Nejnižší hodnocení významnosti vztahu bylo zaznamenáno u adolescentních dívek, které se s prarodiči nevidaly moc často. Prarodiče a vnoučata očividně znamenají hodně jedni pro druhé.

Vnoučata své prarodiče milují v odpovědi na jejich lásku, náklonnost a oddanost. Klíčovým předpokladem pro kvalitní vzájemný vztah se zdá být množství času, které spolu prarodič a vnouče stráví a především zda si tento čas věnují rádi a svobodně. M. Tyszkowa (1991, 59) píše, že „čas strávený společně vytváří příležitost pro sdílení zkušeností a pro utváření sociálních a emocionálních vazeb. Vzájemný blízký kontakt také umožňuje prarodičům a vnoučatům mluvit a vyměňovat si myšlenky a zkušenosti.“ Konverzace s prarodiči neupřednostňují pouze výměnu zkušeností, ale také jejich zpracování a začlenění do dosavadní životní zkušenosti.

Tyszkowa (1991) píše, že prarodiče mohou ve svých vnoučatech zasadit semínko lásky k umění a přírodě, které si potom budou nadále ve svém životě pěstovat. Téměř všichni respondenti si vzpomínali, že jim babička nebo dědeček četli pohádky, vyprávěli příběhy nebo zpívali ukolébavky před spaním. Často s nimi také chodili na procházky či jezdili na výlety, aby mohli společně obdivovat krásy přírody a architektury. Někteří uvedli, že to byli právě prarodiče, kteří jim předali víru, učili je modlitby a brali je s sebou

do kostela. Ve společnosti a v soužití s prarodiči se děti a dospívající učí, že rozdílné preference lidí z různých věkových skupin jsou dány rozdílnými životními podmínkami, což přispívá k toleranci pro to, co je odlišné od středního proudu a od většiny.

V rámci přípravy vnoučat na život je užitečné sdílení dovedností. Příležitost ke společným činnostem se nabízí s babičkou v kuchyni při vaření nebo pečení či s dědečkem v dílně nebo na zahradě. Nejde jen o samotné předávání dovedností, ale i o možnost rozhovoru a jinou rovinu vztahu prarodičů a vnoučat. A další cenný fakt je ten, že vnouče je pověřováno drobnými úkoly a tím je posilována jeho sebedůvěra (Bermanová, 1998).

V praxi se ptali autoři (LaBan, 2009) prarodičů, co by si bývali přáli vědět ještě před tím, než se stali prarodiči, jaké jsou jejich nejmilejší vzpomínky a co by zpětně udělali jinak. Kromě jiného si prarodiče nejvíce přáli, aby s nimi vnoučata trávila více času. Pochopili, že největším darem nejsou hmotné dary, ale společně strávený čas s vnoučaty.

I když se nám to může zdát překvapivé, tak dnešní prarodiče se s vnoučaty vídají v průměru rozhodně více než tomu bylo u předchozích generací. Jednak jsou k tomu nuceni kvůli pracovnímu vytížení rodičů, kteří potřebují hlídání svých dětí nebo vyzvedávání z mateřské školy, a současně je i udržování kontaktů v dnešní době snazší. Je pravda, že dříve bydlely pohromadě i tři generace, zatímco dnes žije v domácnosti většinou jen nukleární rodina, ale současní prarodiče mají více možností být se svými vnoučaty v přímém kontaktu díky rozvinuté dopravní síti nebo nepřímo přes telekomunikační zařízení jako jsou mobilní telefony nebo internet. „Statistiky potvrzují, že dvě třetiny dnešních prarodičů se s vnoučaty stýkají častěji, než kdysi jejich rodiče a prarodiče s těmi svými“ (Loweová, 2008, 23).

Všeobecně se babičkám vnoučata lépe hlídají od jara do podzimu, kdy mohou jít ven na procházku nebo dovádět na zahradě. V zimě, kdy je počasí často nevlídné, spíše zůstávají doma a vymýšlejí pro svá vnoučata různé hry, kreslí si nebo si povídají. Prarodiče svým vnukům prostřednictvím společných aktivit předávají určité tradice, normy a hodnoty. Rodiče na to většinou nemají dost času. Prarodiče rovněž bývají méně kritičtí a striktní, a tak svým přístupem vyvažují přísnější rodičovské chování. Důležité je rozvíjet u dětí jejich talent, ať už jde o sport, zpěv či výtvarné nadání (Loweová, 2008).

Haavio-Mannila (1983) ve své finské studii zjistila, že role prarodičů v pečování o vnoučata je většinou limitována dočasným hlídáním dětí, což ve výzkumném vzorku potvrdilo 76 % babiček a 61 % dědečků. Mnohem nižší procento prarodičů se o vnoučata staralo pravidelně po dlouhou dobu.

Funkce prarodičů jsou dle E. J. Sticker (1991) vždy do jisté míry přizpůsobené věku dětí. Pro kojence a batolata slouží prarodiče především jako partneři pro mazlení a hraní. U předškolních dětí převažuje hlídání, pečování a hraní. Sami předškoláci mluví o mazlení jako důležitém prvku v jejich vztahu s prarodiči. U starších dětí ve školním věku se na první pozici dostává konverzace, povídání si a sdílení. Zajímavý je poznatek, že babičky s vnoučaty se navzájem navštěvují a druží jen výjimečně, zatímco u maminek je zcela běžné, že se spolu sejdou, aby si popovídaly u kávy a jejich děti si spolu hrály (Loweová, 2008).

3. 2. Výchova vnoučat

Hlavní funkcí prarodičů je příprava vnoučat na život (Matějček & Dytrych, 1997). Prarodiče pomáhají dětem nalézt smysl života a dokážou snáze předávat své zkušenosti. Je to jednak kvůli časovému odstupu a jednak proto, že už jsou povzneseni nad strach ze selhání a bolestné zkušenosti (Hauserová-Schönerová, 1996).

Cesari Lusso (2011) uvádí, že ve výchově vnoučat stojí prarodiče jako druží v pořadí, což je na jednu stranu uklidňující pocit, ale na druhou stranu z toho vyplývá omezení, že prarodiče nemohou volně rozhodovat o tom, jak a kdy se o děti starat, protože to závisí na rodičích. Prarodičovská role byla dokonce nazvána v jednom článku (Clavan, 1978) jako „role bez role,“ kdy tím bylo myšleno to, že se tato role neřídí právy a povinnostmi ve stejném rozsahu jako rodičovská role. I přes toto tvrzení (a možná částečně i právě proto) bylo provedeno několik studií zaměřených na dimenze prarodičovské role, protože je to role jedinečná a má svá specifika.

Role prarodiče by pozbývala na významu, kdyby neměla možnost se projevit v rámci rodinných vztahů. Aby mohla celá rodina dobře fungovat, je potřeba si vždy vzájemné vztahy definovat a vymezit si práva a povinnosti jedněch k druhým. Gessell a Ilg (1946) upozorňují na množství nebezpečí prarodičovských zásahů do rodičovské kontroly a působení. Thompson (1952) uvádí, že prarodiče a rodiče mají často dost odlišné názory na to, co představuje žádoucí dětské chování, takže před dítětem se tak vytvářejí konflikty a ono se ocitá na rozcestí a neví, kterou cestou se vydat a jak se správně chovat. Proto by měla být v popředí vždy snaha o jednotnost ve výchově a tím pádem i blaho dětí.

O nutnosti jednotného postupu a přístupu k výchově se zmiňují také naši čeští odborníci Matějček a Dytrych (1997). Prarodiče mohou pociťovat hněv hlavně tehdy, když je jejich pomoc považována za něco samozřejmého (Cesari Lusso, 2011). Obecně platí

pravidlo, že rodiče mají být autoritou a prarodiče vystupují jako „pomocná síla“ (Šiklová, 2007).

Každá mince má však dvě strany, tudíž i chování prarodičů může mít někdy negativní následky pro vnouče nebo v něm vyvolat nepříjemné pocity. Postoj nejčastěji hodnocený jako nežádoucí, je přehnaná starostlivost. V dětství je vnímána jako uklidňující, ale později spíše jako rušivá, svírající vlastní nezávislost vnoučat, až zneschopňující. Navíc tak mohou vypadat směšně v očích svých vrstevníků, což si ale prarodiče (a babičky zvláště) neuvědomují. Problém nastává ovšem i v okamžiku, kdy jsou prarodiče příliš liberální, dovolí svým vnoučatům všechno, a to i často přes vůli rodičů, což způsobuje rodinné konflikty a současně i vnoučata jsou zmatená, protože neví, které chování je žádoucí, a pociťují vinu (Tyszkowa, 1991).

Staples a Smith (1954) provedli rozhovory s 87 dvojicemi babička – matka a zjistili, že babičky byly ve všech subškálách přísnější a více autoritativní při výchově vnoučat než jejich dcery ve výchově svých dětí. Zvláště přísné byly babičky (potažmo i matky), které žily společně v třígenerační domácnosti, a také ty, jež dosáhly nižšího vzdělání. Novější výzkumy tyto výsledky ale nepotvrzují. Stevens (1984) zjistil, že babičky dětí, jejichž dcery byly velmi mladé, měly více rodičovských znalostí, byly citlivější a méně trestající než jejich dcery. Albrecht (1954) se v jednom z prvních článků o prarodičovství zamýšlí nad důvody, proč na sebe prarodiče berou zodpovědnost za výchovu vnoučat. Přichází s názorem, že jednak z pocitu osobního uspokojení, dále když chtějí mít moc či jednoduše proto, že chtějí něco dělat. Všechny tyto motivy jsou však podle autora nesprávné.

E. Werner (1991) uvádí, že prarodičovská spoluúčast, jejich péče a výchovné působení dosahují vrcholu u předškolních vnoučat. Nejvíce rozšířenou pomocí, kterou poskytují prarodiče, je hlídání dětí. Autorka ve svém výzkumu vztahů mezi prarodiči a vnoučaty u etnických skupin ve Spojených státech dospěla ke zjištění, že babičky z matčiny strany často přebírají roli matky a stávají se tak primárními pečovatelkami o vnouče a starají se i o chod domácnosti v případě, že jejich dcera je ještě velmi mladá nebo svobodná matka. Dceři tato pomoc umožňuje dokončit si školu nebo pracovat.

Prarodiče hrají také důležitou roli v socializaci vnoučat. Podporují rodiče v procesu předávání společensky přijatelné normy chování dětem. Jak postupně děti rostou, tak jim prarodiče pomáhají posilovat chování patřičné jeho nebo jejímu pohlaví. Prarodiče učí vnoučata množství praktických dovedností, především těch, které souvisejí s udržováním domácnosti, úklidem a zahradničením. Naskýtají se příležitosti ke sdělování informací

a zkušeností ze zaměstnání a vyprávění o zájmech a koníčcích ve volném čase. Prarodiče odkazují svým vnoučatům informace o jejich rodině, předcích, příbuzných i vlastní minulosti, což jim zvláště v období genealogické zvědavosti (přibližně ve věku 9–10 let) poskytuje materiál pro vytváření vlastního rodokmenu.

Rolí prarodičů je také předávání tradice svým vnoučatům. Ve vztahu s vnoučaty dochází totiž k dialogu dvou generací. Pomocí vyprávění příběhů lze ve vnoučatech pěstovat ponětí o lásce, cti, odvaze, věrnosti, čistotě či pravdivosti (Říčan, 2004). Prarodiče podporují u vnoučat rozvoj jiných vlastností a dovedností než rodiče. Vzhledem k tomu, že jsou příslušníky jiné generace, poskytují jim odlišnou sociální zkušenost (Vágnerová, 2007).

Ve výzkumu M. Tyszkowe (1991) 39 subjektů uvedlo, že byli v dětství vychovávaní prarodiči a žili v jejich domě. Ostatní vnoučata hlídaly babičky, když byly jejich matky v práci. Muellerová a Elder (2003) přicházejí s myšlenkou, že celkový počet vnoučat, jež mají prarodiče, může omezit míru jak moc se mohou zúčastnit výchovy a péče o každé z nich. Pro prarodiče s velkým počtem vnoučat může být obtížné stát se významnou osobou v životě každého z nich. A úvaha je to jistě logická, protože takový prarodič musí dělit svůj čas mezi více vnoučat. Na druhou stranu to ale samozřejmě nemusí znamenat, že prarodiče, kteří mají jedno nebo dvě vnoučata, věnují všem svůj čas jen péči o potomky svých dětí a jejich vzájemné vztahy jsou kvalitnější.

Co se týká dimenze přísnosti a liberálnosti ve výchově, generace dnešních rodičů podle některých babiček neumí říkat dětem „ne“ a jsou až přehnaně trpěliví, omlouvají se, vysvětlují, dávají na výběr a nabízejí množství alternativních řešení. Do popředí tak vystupují problémy s kázní dětí, protože rodiče jsou až příliš benevolentní a hodně dětem povolují (Loweová, 2008).

Pavel Říčan (2013) se ve své nové knize o výchově vyjadřuje v tom smyslu, že rodiče nemají nechat prarodiče do výchovy zasahovat. Pokud by prarodiče s rodiči v něčem nesouhlasili, jen ať se pohádají, možná při tom začnou vzpomínat a otevřou se staré křivdy či vztahová zklamání, které působily vzájemné napětí. Na vlastních dětech totiž pochopíme svoje rodiče včetně toho, jak to s námi kdysi mysleli a chtěli.

S napomínáním by měli být prarodiče podle Nováka (1999) opatrní, protože hlavní autoritou jsou vždy rodiče. I když se mnohdy může babičkám a dědečkům zdát, že ti mladí jsou nezkušení, tak zasahovat by měli jen v případě, kdy hrozí či probíhá zanedbávání péče nebo týrání dítěte. Prarodiče nemají stejná práva a povinnosti vůči svým vnoučatům jako rodiče. Ovšem na jedné straně stojí očekávání, že prarodiče nebudou do výchovy vnoučat

zasahovat, ale na straně druhé se od nich zároveň předpokládá podpora a pomoc, když to bude nutné.

3. 3. Faktory ovlivňující vztah prarodičů a vnoučat

Prarodičovství není jednotný fenomén, ale mění se v závislosti na několika faktorech. Celá řada výzkumů a studií o prarodičovství se zabývala právě souvislostmi mezi určitými proměnnými a kvalitou vztahů prarodičů s vnoučaty. Podle Muellerové a Eldera (2003) většina studií o mezigeneračních vztazích zkoumá vliv faktorů jako je geografická vzdálenost, vzdělání, věk či pohlaví. Tyto proměnné tak poskytují příležitost k interakcím, ale negarantují, že se budou utvářet smysluplné vztahy. Na tomto místě se zaměříme na nejvýznamnější z nich.

Asi vůbec nejsledovanějším a u výzkumníků oblíbeným faktorem je *pohlaví prarodiče*. Vztah mezi babičkami a vnoučaty je více založen na emocionální blízkosti a citové podpoře, než je tomu u dědečků. Thomas (1989) zjistil, že babičky byly více spokojené se svou prarodičovskou rolí než dědečkové. Kennedy (1992) uvádí, že vnoučata v jeho výzkumu volila z prarodičů na první místo babičku z matčiny strany, což se týká důležitosti působení v jejich životě. Podobné závěry se dočítáme i v pracích jiných autorů. Tato zjištění ovšem nelze jen tak zjednodušeně generalizovat, protože např. autoři Roberto, Allen a Blieszner (2001) zjistili, že mnoho dědečků má intenzivní citové vztahy se svými vnoučaty, které jsou srovnatelné se vztahy s babičkami. Babičky mají tendenci spíše udržovat rodinu pohromadě, zatímco dědečkové se soustřeďují na společné úkoly a aktivity prováděné s vnoučaty (Cherlin & Furstenberg, 1986; Thomas, 1989). Role babičky a dědečka se liší. Stejně jako se pohlavní rozdíly stírají obecně v celé společnosti v důsledku emancipace a pokroku moderní doby, podobně i rozdíly mezi babičkami a dědečky jsou menší než byly před několika desetiletími (Hurme & Tyszkowa, 1989, in Smith, P. K., 1991).

Další determinantou je *věk prarodiče*. Někteří autoři (Troll, 1983; Wood & Robertson, 1976; Fischer, 1983) tvrdí, že prarodičovská role je primárně rolí středního věku. Troll (1983) varuje proti uchovávaní obrazu prarodičů jako výlučně starých lidí. Autorka navíc zmiňuje, že modální věk, kdy se lidé stávají prarodiči je v americké společnosti 49–51 let pro ženy a 51–53 let pro muže. Tento aspekt je spojen s otázkou, co se stane, když se nestanou prarodiči „včas.“ Problém může nastat, když se stávají prarodičem pozdě a nebo jejich děti nemají ještě vlastní děti. Taková situace je potom

spojena s obavami typu, že rodina vymře, ale také se strachem, že až se vnouče narodí, budou prarodiče příliš staří a slabí na to, aby se o dítě mohli adekvátně starat, sledovat jeho vývoj a užívat si jej. Opačným extrémem je, když se prarodičem stane člověk, který je stále ještě mladý, v produktivním věku a s kariérou v plném proudu. Stává se tedy, že by si chtěl vnoučata užít, obzvláště v útlém věku, ale jeho vlastní povinnosti a závazky mu to neumožňují. Benedek (1970) k tomu dodává, že někteří prarodiče mohou být stále v reprodukčním věku, tudíž se může stát, že se v nich probudí touha po vlastním dítěti, která zastíní péči o vnoučata. Hlídání a péče o menší děti je namáhavá, a proto některé babičky už bývají po celém dnu s vnoučaty vyřízené. Zvláště výrazné je to u babiček v pokročilejším věku, kterým už ubývají fyzické síly a nejsou v tak dobré kondici jako bývaly dříve (Loweová, 2008).

Na straně dětí je prvním faktorem analogicky *pohlaví vnoučat*. Vnučky ohodnocují více vztah se svými prarodiči než vnuci a více vyhledávají jejich přítomnost a kontakt s nimi. Hurme a Tyszkowa (1989, in Smith, P. K., 1991) prezentovaly jako poster na konferenci zjištění plynoucí ze závěru jejich výzkumu, že dívky mají více společných aktivit s babičkami než s dědečky. Některá podobná a jiná další zjištění byla již uvedena v předchozích kapitolách.

V průběhu času a vývoje má na vzájemný vztah s prarodiči vliv i *věk vnoučat*. Jak vnoučata rostou a stárnou, mění se druh aktivit, které sdílejí se svými prarodiči a frekvence kontaktu klesá. V pubertě a adolescenci prožívají mladí lidé osobnostní změny, vstupují do nových vztahů, což vyžaduje investovat čas a energii, takže bývá obětována doba, kterou dříve strávili s prarodiči (Field & Minkler, 1988). Když ale adolescenti dokončí svůj přechod k dospělosti, frekvence kontaktů opět roste. Ani v průběhu adolescence ovšem neregistrujeme úpadek v kvalitě vztahu. Vnoučata vnímají prarodiče jako svou emocionální podporu, jako ty, kteří jim pomáhají, povzbuzují jejich sebeúctu a jsou pro ně spojenci v problematických situacích (Van Rast, Verschneren & Marcoen, 1995). Dvě belgické studie (Van der Straeten, 1971; Marcoen, 1979, in Smith, P. K., 1991) zjistily souvislost s věkem vnoučat na hodnocení prarodičů. Totiž že rozlišovací způsobilost a schopnost hodnocení se liší v závislosti na věku a kognitivním vývoji vnoučat. Toto tvrzení je v souladu s americkými studiemi (Kahana & Kahana, 1970; Schultz, 1980). Vysoká frekvence kontaktů je běžná především u malých vnoučat. Z výsledků výzkumu E. J. Sticker (1991) vyplývá, že množství času stráveného společně s prarodiči se snižuje s rostoucím věkem vnoučat. Battistelli a Farneti (1991) provedli studii, ve které děti přiřazovaly obrázky k odpovídajícím postavám matky, otce, babičky nebo dědečka. Děti

ve 4 letech přiřazovaly o něco méně obrázků k postavám prarodičů než rodičů, zatímco děti v 6 a 7 letech věku přiřazovaly téměř všechny obrázky jednoznačně k rodičům. Tento jev autoři vysvětlují tím, že v nižším věku je postava prarodiče významná a v respektu dosahuje k rodičovské roli. Co se týkalo kvalitativního ohodnocení přiřazovaných obrázků, tak drtivá většina dětí spojovala prarodiče s obrázky objektů s orálním významem (např. kojenecká láhev, sladkosti) nebo s motivem hry.

Velmi důležitým faktorem je taky *rodová linie*. Tradičně jsou rodinné vztahy intenzivnější s členy z matčiny strany než z otcovy. Obecně mají prarodiče z matčiny strany častěji kontakt s vnoučaty a bližší vztahy (Chan & Elder, 2000; Uhlenberg & Hammill, 1998). Vztah s matkou matky byl bližší než s matkou otce, což může být způsobeno jejich delší dosažitelností vzhledem k jejich průměrně nižšímu věku, protože obecně jsou ženy při narození potomka mladší než jejich partneři. Výzkumníci zastávající evoluční perspektivu (např. Smith, M. S., 1991) se domnívají, že prarodiče jsou předurčení k tomu, aby investovali více energie do vnoučat své dcery, protože v takovém případě si mohou být jistí, že vnouče je opravdu jejich. Toto tvrzení se mi zdá přece jen být spíše vyhraněným názorem, ale současně koresponduje se zjištěními mnoha výzkumů z různých zemí světa prováděných v odlišné době, že vztah s prarodiči z matčiny strany je vnímán jako pevnější, pozitivnější a frekvence kontaktů je vyšší než s prarodiči z otcovy strany (např. Kahana & Kahana, 1970). Podobně i M. S. Smith (1991) předpokládal, že nejvíce do svých vnoučat budou investovat babičky z matčiny strany, protože ty si mohou být jisté, že jsou skutečně matkami svých dcer a ty zase matkami svých potomků. Z mého pohledu je pravděpodobnější a pochopitelnější vysvětlení preference prarodičů z matčiny strany, které autor přináší v diskuzi. A totiž, že dcery (rozuměj prarodičů) jsou doma s dětmi častěji než synové, tudíž je pro prarodiče příjemnější a pohodlnější navštěvovat svou dceru s vnoučaty než snachu s vnoučaty.

Následující faktory, které bychom mohli souhrnně označit jako *demografické proměnné*, mají významný vliv na podobu vztahů prarodiče – vnoučata ve společnosti. Patří mezi ně zejména *mortalita*, *fertilita* či *migrace*. Cherlin a Furstenberg (1986, 28) uvádějí: „V minulosti, kdy míra porodnosti a úmrtnosti byla vysoká, byli prarodiče v relativním nedostatku. Dnes je nedostatek vnoučat.“ Na základě úmrtnosti byly prováděny odhady, že mortalita v roce 1900 nasvědčovala situaci, že méně než čtvrtina novorozenců bude mít žijící všechny čtyři prarodiče a po dosažení 30 let už jen asi jedna pětina bude mít alespoň jednoho prarodiče. Zatímco odhady pro rok 2000 byly mnohem odvážnější a mluví se zde o údajích, že dvě třetiny novorozenců se narodí do rodiny se

všemi prarodiči a o 30 let později bude mít více než tři čtvrtiny z nich nejméně jednoho žijícího prarodiče. To vše za předpokladu, že matka byla ve věku 27 let a otec měl 30 let při narození dítěte. Přestože jsou tyto teorie velmi zjednodušující a založené na statistických odhadech, rozdíly jsou markantní. Odhaduje se, že přibližně 16,4 % žen ve věku 60–64 let nemá vnoučata a toto číslo bude mít tendenci se zvyšovat (Szinovác, 1998).

Další hojně diskutovanou a zkoumanou proměnnou v souvislosti se vztahy prarodičů s vnoučaty je *geografická vzdálenost bydliště*. Fischer (1983) zjistila, že polovina babiček, které bydlely dál od vnoučat, chtěla častější kontakty, zatímco u babiček, které bydlely blízko, šlo pouze o 14 %. A podobně babičky, které od vnoučat dělila větší geografická vzdálenost, v 71 % vypověděly, že se jejich dosavadní život narozením vnoučat nezměnil, ovšem babičky z druhé skupiny to tvrdily jen v 29 %.

Dále mluvíme o *socioekonomické úrovni*. Clavan (1978) přišel se zjištěním, že prarodičovská role se liší dle socioekonomické úrovně rodiny. Ve středních třídách je role spíše ideologická než skutečná a řídí se normativními právy a povinnostmi. Oproti tomu v chudých rodinách jsou prarodiče mnohem více integrováni do rodinného života a vykonávají mnoho nezbytných a potřebných aktivit včetně nahrazování rodičů v určitých situacích. Národnostní rozdíly byly zkoumány mezi prarodiči na základě srovnávacích studií.

A závěrem, stejně jako ve všech oblastech, na které se díváme z pohledu psychologie, můžeme i v souvislosti s prarodičovstvím zvažovat *osobnost a individualitu*. Benedek (1970) vysledovala, že emocionální obsah prarodičovství nemůže být stejný po všechen čas a shodný pro všechny lidi. Z tohoto důvodu by byly na místě longitudinální studie o prarodičovství, které by umožnily postihnout vývoj a dynamiku vztahu prarodičovské role.

3. 4. Babičky a vnoučata – jedinečný vztah

V naplňování psychických potřeb dětí – tak, jak to děti samy pociťují – stojí prarodiče hned na druhém místě za rodiči (Matějček & Dytrych, 1997). Zatímco rodiče kladou měřítko, požadavky a udávají směr, prarodiče jsou spíše vlídnými průvodci, korigují extrémní příkazy otců a matek na snesitelné dimenze. Pro děti je zajímavé, že prarodiče byli také jednou malí. To, že jsou nyní velcí a v životě toho hodně zvládli, je pro dítě povzbuzením do budoucnosti. Vnoučata podněcují v prarodičích hravé prvky

a naplňují je hrdostí. Poskytují prarodičům pocit důležitosti a užitečnosti (Hauserová-Schönerová, 1996).

Vnouče může mít leckdy pro prarodiče větší hodnotu, než měly kdysi jeho děti. Je to dáno tím, že s věkem se potřeby člověka mění. Postupně ubývá důraz na výkon a úspěšnost zejména v profesní oblasti, partnerský vztah je stabilizovaný, ale možná je zažívána denní rutina. Vnoučata mohou poskytnout nový impulz a stát se smyslem jejich dalšího života (Vágnerová, 2007).

Je to právě rodina, kde jedinec získává důležité kognitivní, sociální a emocionální zkušenosti, stejně jako nezbytné kulturní nástroje, aby je mohl včlenit do svého chování přijatelného společností. Prarodiče jako biologičtí předci odkazují svým vnoučatům část svých genů. Mohou ovlivňovat v určitém směru a rozsahu jejich utváření zkušenosti a názoru na svět a předávat kulturní vzorce přijímané ve společnosti, ve které společně žijí. Vnoučata si mohou osvojit podobné postoje, názory a hodnoty, které pozorují u svých vzorů, tedy i prarodičů. Prarodiče jsou obecně v období života, kdy se zamýšlejí nad svým dětstvím a dospíváním, rekapitulují si uplynulé události a bilancují životní úspěchy. Vnoučata na druhou stranu prožívají období mnoha nových zkušeností a řešení problémů, procházejí pubertou, procesem zrání a získávání vlastní identity. V rámci vzájemného vztahu mohou být prarodiče a vnoučata pro sebe navzájem obohaceni (Tyszkowa, 1991).

Celkově bychom mohli říci, že prarodiče a vnoučata pociťují vzájemnou emocionální blízkost. E. J. Sticker (1991) uvádí, že přibližně tři čtvrtiny dyád byly charakterizovány vysokou nebo velmi vysokou emocionální blízkostí. Velmi vysoká emocionální blízkost a velmi kladně hodnocený vzájemný vztah se projevuje v mnoha rovinách, např. prarodič a vnouče spolu mluví o všem – o radostech, strastech, o důvěrnostech a tajemstvích, navzájem si důvěřují, mají se rádi a chybí si, když se dlouho nevidí. V jednom přehledovém šetření (Chouchena & Soulé, 2003) uvedlo 87 % teenagerů, že pociťují kontakt s prarodiči jako vřelý, příjemný a obohacující.

Předpokládá se (např. Benedek, 1970), že emocionální strana prarodičovské role je zvýrazněna tím, že mají stejný druh zodpovědnosti za vnoučata jako měli ke svým dětem. Rodiče se většinou ztotožňují se svými dětmi. Jejich chyby nebo opomenutí vztahují na sebe. Naproti tomu prarodiče nenesou přímou odpovědnost za výchovu, a mohou proto v pozitivním smyslu s odstupem vnímat, naslouchat a vidět, jaká jejich vnoučata doopravdy jsou (Hauserová-Schönerová, 1996).

Výchovné působení prarodičů popisuje psychologka K. Irmanovová (in Cesari Lusso, 2011, 105): „Prarodiče doplňují emocionální vývoj dítěte, rozšiřují mu pole

k vyjádření. Dítě se učí jinému pohledu na svět, který mu prarodiče zprostředkují. Učí se vnímat čas, dokáže si díky babičce a dědečkovi představit své vlastní stárnutí a v neposlední řadě se učí trpělivosti a toleranci ke stáří jako takovému. Děti se stávají vcelku soucitnějšími.“

Vztah prarodičů a vnoučat je naplněn citovou vřelostí a potřebou babiček a dědečků o svoje ratolesti pečovat, chránit je, starat se o ně a pomáhat jim. Tyto vzájemné vztahy jsou ovlivňovány generací rodičů, kteří mají v životě dětí poslední slovo. Nejsou tedy zcela nezávislé (Vágnerová, 2007).

Podle I. Hauserové-Schönerové (1996) by se dítě mělo učit, zkoumat, mít dobré vztahy k lidem, mít čas na rozhovory, ochotu pomáhat, lásku k bližním, respekt před odlišnostmi druhých lidí, solidaritu se slabšími či úctu ke všemu živému. Prarodiče dokáží řešit věci s životním nadhledem, mají spoustu zkušeností, bývají trpěliví, klidní a hlavně si na svá vnoučata vždy umí udělat čas a věnovat se jim naplno. Elizabeth La Ban (2009) píše, že po návratu z práce nemá čas zkontrolovat děti, protože musí vařit, vyřídit e-maily atd. Zatímco babička všeho nechá a trpělivě projde s vnoučaty stránku po stránce, co nového se ve škole naučili, a hru na piano nevnímá jako uloženou povinnost, ale jako poctu.

Vnoučata obvykle u prarodičů netestují hranice, nezkoušejí je vyprovokovat a čekat, co vydrží. Od toho mají rodiče. Prarodiče tak jsou ideálními dospělými osobami. Nejsou tak přísní jako rodiče a navíc jsou ochotní si s nimi celé hodiny hrát, chodit na procházky nebo vyprávět příběhy. Prarodiče znají minulost a když o ní vyprávějí, tak ukotvují dítě v jakési časové posloupnosti, v rodinné historii. Vědomí tohoto kontinua a příslušnost k nějaké skupině dodává destabilizovanému dítěti pocit bezpečí a jistoty (Berger & Gravillon, 2011).

Vnoučata tento pocit vyhledávají a trávení prázdnin u prarodičů je pro ně jako kotvení v klidném přístavu. Návštěvy u prarodičů jsou dobrou příležitostí k odpočinku a duševní relaxaci po každodenních povinnostech a stresu doma a ve škole, což je umožněno díky klidné, neuspěchané a přátelské atmosféře a silným pocitem lásky a přijetí. Ve výpovědích adolescentů a mladých dospělých nebylo neobvyklé, když uváděli, že se čas od času vytratí z domu a jdou k prarodičům, obzvláště když mají nějaké trable. Možnost laskavého rozhovoru s trpělivým prarodičem a současné ponoření se do milující atmosféry, cítit se osobnostně důležitý a nenahraditelný, to vše vnoučatům dovoluje znovu získat pozitivní sebehodnocení a posiluje odolnost vůči zátěži (Tyszkowa, 1991).

Z výpovědí o porovnání rodičů s prarodiči vyplynulo, že prarodiče mají se svými vnoučaty více trpělivosti a jsou chápavější. Toto tvrzení se stává silnější a silnější při postupu z dětství k adolescenci (Battistelli & Farneti, 1991).

Vztah prarodičů k vnoučatům však není založen pouze na dávání. I samotná vnoučata přinášejí svým prarodičům radost prostřednictvím citové náklonnosti a obdivu k jejich dovednostem. Partner i dospělé děti jsou mnohem kritičtější a nejsou tak citově bezprostřední a autentičtí jako malé děti. Prarodiče tak mohou pozitivně vnímat přínos, který pro vnoučata mají. Mohou dětem předávat své znalosti a zkušenosti a ony je ochotně přijímají. Vztah prarodičů k vnoučatům je dokonce považován za specifickou vývojovou alternativu intimity (Vágnerová, 2007).

Říčan (2004) prarodičům radí, aby se snažili vzbudit u svých vnoučat zájem a přízeň bez ohledu na to, zda jsou malými dětmi nebo dospívajícími. Často se prarodiče umějí přiblížit ke svým vnoučatům lépe než jejich rodiče a vnoučata jim tak mohou cokoli říct bez obavy, že se jim vysmějí, odsoudí je nebo prozradí jejich tajemství.

Prarodičovská role je rolí nesmírně vděčnou, protože prarodiče nemají každodenní povinnost pečovat o dítě, a tak mohou být v kontaktu se svými vnoučaty mnohem více uvolněnější na rozdíl od rodičů, kteří mívají mnoho jiných starostí, a na děti jim někdy chybí trpělivost a čas. Prarodiče většinou nemají pořád tak moc naspěch a v určitých ohledech jsou i přístupnější než rodiče, a tak mohou hrát v životě dítěte významnou roli (Bermanová, 1998). Citový vztah k vnoučeti bývá velmi hluboký a dává specifický smysl životu stárnoucího člověka a naplňuje jej (Vágnerová, 2007).

V určité fázi se může vytvořit koalice prarodičů a vnoučat. Totiž děti i starší lidé jsou nějakým způsobem závislí na ekonomicky aktivní generaci středního věku a v rámci této koalice se vzájemně podporují proti manipulujícím tlakům rodičů (Vágnerová, 2007). V knize *Babička 21. století* (Loweová, 2008) se také dočítáme o spikleneckém vztahu mezi prarodiči a vnoučaty. Jsou spojenci v bitvě s rodiči. Prarodiče jsou komplikové, protože když chtějí vnoučata podniknout něco, co jim jejich rodiče nedovolí, přemluví k tomu svoji babičku nebo dědečka.

Na závěr ještě zmíním roli dědečka, která je pro stárnoucího muže většinou zcela novou zkušeností, protože na své vlastní děti neměl tolik času, když byly ještě malé. Zatímco role babičky bývá spojena do velké míry s opakováním podobných zážitků ze svého mateřství (Vágnerová, 2007).

3. 5. Problematika smrti

Prarodiče jsou pro tu nejmladší generaci mimořádně důležitou, nenahraditelnou a přitom naprosto přirozenou „školou života“ ještě v jednom bodě a to bohužel v tom smutném, posledním a nenávratném – ve svém odchodu z tohoto světa. Na rozloučení se babičky a dědečkové chtě nechtě, vědomě či podvědomě, ale vždy nějak, připravují už od doby, kdy překročí šedesátku a kdy v jejich zdraví ledasco začíná závažněji vynechávat (Matějček & Dytrych, 1997).

Jak člověk stárne, musí se vypořádávat s vynořujícími se pocity o nevyhnutelnosti smrti a o blížícím se konci života. Příprava vnoučete na nevyhnutelné dá mnohdy prarodiči sílu vyrovnat se se svou vlastní smrtelností. Někdy se děti ptají na pohřby. Většina malých dětí na žádném pohřbu nikdy nebyla, a tak je bude zajímat, jak to na pohřbech chodí. Je dobré říct, že mnoho lidí bude plakat, ale že je dobré vyjádřit svůj zármutek. Účast na pohřbu zesnulého prarodiče může být pro děti podobnou katarzí jako pro truchlící dospělé (Bermanová, 1998).

Silnou a bolestivou zkušeností pro vnoučata je, když vidí své prarodiče bojovat s vážnou nemocí nebo umírat. Pokud se se smrtí prarodiče dítě setká, je to pro něj šok, zároveň se ale zamýšlí nad smrtí prarodiče, smrtí obecně a konečně i nad ohraničeností svého života. Vyrovnává se tak s nevyhnutelností a nevyvratitelností. Vyrovnávání se se smrtí prarodiče je nelehký úkol. V dítěti se mísí pocity smutku, zármutku, bezmocnosti a lítosti. Zkušenost může přetrvávat i několik let po smrti prarodiče. Obzvláště silné prožitky jsou popisovány, když se jedná o první zesnutí některého z prarodičů (Tyszkowa, 1991). Úmrtí prarodiče bývá pro vnoučata jeden ze symbolických mezníků definitivního konce jejich dětství, s nímž je osoba babičky nebo dědečka spojována (Vágnerová, 2007).

4. Mezigenerační soužití

Prarodičovská role nemůže nikdy existovat izolovaně, protože jsou to právě druzí lidé, rodina, blízcí a zejména právě samotná vnoučata, díky kterým se prarodičovství utváří, vyvíjí a má možnost projevit se ve vztazích. A protože prarodičovství úzce souvisí se stářím a o vnoučatech lze mluvit jako o mladé nastupující generaci, nelze se vyhnout kapitole o figurování prarodičů v mezigeneračních vztazích.

4. 1. Mezigenerační vztahy v rodině

Mezi základní funkce, které by měla rodina plnit, řadí Matějček a Dytrych (1997) *funkci reprodukční*, což znamená zajišťování rození dětí, *funkci ekonomickou* jako zajišťování členů rodiny po materiální stránce, dále *socializační* funkci čili proces výchovy vedoucí k postupnému začleňování dětí do dané společnosti a její kultury a *funkci emocionální* jako zajišťování emočního uspokojení všech členů rodiny. Prarodiče mohou do všech těchto výše uvedených funkcí rodiny výrazně zasahovat a pozitivně nebo negativně je tím ovlivňovat.

Stárnoucí člověk si potřebuje udržovat kontakt s rodinou svých dětí, protože je to společenství, do kterého neoddelitelně patří, a které zároveň představuje součást jeho identity (Vágnerová, 2007). Prarodiče by se ale měli řídit dvěma zásadami: 1. *udržovat odstup* a 2. *pěstovat blízkost*. Tyto dvě zdánlivě protichůdné zásady však mají svou logiku. Smyslem udržování odstupů je zachování autonomie mladé rodiny a nevměšování se do jejího fungování. Jde v podstatě o stanovení hranic a jejich udržování. Hranice by se měly stanovit v každém případě – ať prarodiče bydlí od svých dětí a vnoučat stovky kilometrů daleko, pár set metrů ve stejném městě nebo třeba jen přes jednu zeď. Odstup je přitom nejdůležitější tehdy, kdy se soužití mladé rodiny teprve utváří, tj. v adaptačním stádiu manželství. Výše zmíněná autonomie je zase nutným předpokladem a rámcem blízkosti mezi dospělými dětmi a jejich rodiči (Říčan, 2004).

Jedno z nejdůležitějších témat souvisejících s prarodičovstvím jsou vztahové vazby a propojenost v rodině. Životy prarodičů a jejich vnoučat jsou propojeny mnoha různými způsoby: skrze role, interakce, cítění, emoce a skrze vzájemnou podporu a pomoc. Tím se dostáváme k modelu mezigenerační solidarity čili mezigenerační vzájemnosti. Tato koncepce se vysvětluje na základě vícerozměrného sociálně-psychologického modelu se šesti na sobě nezávislými dimenzemi: 1. *citová solidarita* (vyjadřuje city, které chová jeden

člen rodiny k druhému) 2. *solidarita kontaktů* (typ a frekvence kontaktů s určitým členem rodiny), 3. *solidarita souhlasu* (to znamená, že vnuk nebo vnučka vyjadřuje shodu v názorech, hodnotách a postojích jaké má prarodič), 4. *solidarita pomoci a podpory* (vyjadřuje stupeň podpory materiální, provozně-technické i emocionální), 5. *solidarita rodinných závazků* a 6. *solidarita možností a příležitostí* (vyjadřuje konkrétní podmínky nastolené pro uskutečnění příležitostí) (Silverstein, Giarrusso & Bengtson, in Szinovác, 1998).

Model vzájemné soudržnosti, jak jej ve své studii předkládají Werner, Buchbinder, Lowenstein a Livni (2007), je všeobecné schéma popisující pocity, chování a postoje ve vztahu rodič – dítě i v dalších rodinných vztazích. Tento model zahrnuje šest dimenzí: 1. *četnost interakcí mezi generacemi*, 2. *povahu a rozsah citů vůči členům rodiny*, 3. *míru shody v hodnotách, postojích a přesvědčeních mezi členy rodiny*, 4. *míru poskytování podpory a pomoci*, 5. *vnímání a dodržování soudržnosti*, 6. *geografickou blízkost, počet dětí a vnučat*.

K problematice vztahů mezi generacemi se vyslovuje J. Cibulec (1980), který se zabývá právě soužitím tří generací v rodině – tedy dětí, rodičů a prarodičů. Uvádí, že lze vymezit tři typy názorů: objektivní názory, subjektivní názory a předsudky. Nejžádanější formou jsou *objektivní názory*, protože jedinci si jsou dobře vědomi vlastních nedostatků a předností a rovněž dovedou vidět nejen nedostatky, ale i přednosti u příslušníků jiné generace. Je tedy žádoucí, aby těchto názorů přibývalo a aby převažovaly zvláště ve vztazích mezi generacemi. *Subjektivní názory* vyjadřují nesprávný a zkreslený pohled na lidi a život okolo nás. Jde o ty postoje, kdy příslušník určité generace vidí chyby především u těch druhých, ale současně si podobné nebo i závažnější nedostatky v jednání své generace nepřipouští nebo je úmyslně přehlíží. Toto zkreslené vnímání světa okolo nás může být způsobeno mnoha okolnostmi, především ale pramení z osobnostních vlastností každého jedince. Vzhledem k tomu, že je charakter formován vnějšími vlivy a působením sociálního prostředí, se kterým jsme dnes a denně v bezprostředním kontaktu, je paradoxní, že tyto názory přebíráme především z rodiny, ve které žijeme, takže to jsou právě naši rodiče a prarodiče, kteří formovali naši osobnost zaujímáním nekritických stanovisek k jiným generacím. Třetím typem jsou *předsudky*, které jsou ve své podstatě strnulé, poměrně neměnné a afektivní emocionální postoje založené na iracionálním smýšlení. V rámci takových názorů jedinec zcela neobjektivně vystupuje proti jiným lidem nebo skupinám. V mezigeneračních vztazích je velká spousta předsudků, které jsou, domnívám se, ve velké míře zcela neoprávněné. Mladí lidé často vytvářejí předsudky vůči starším

generacím. Ale funguje to i obráceně. Jistě je nám všem povědomý výjev babiček, které sedí na lavičce v parku, otáčejí se po kolemjdoucích a komentují při tom, jak je ta dnešní mládež zkažená.

Půjdeme-li ve svých úvahách o vztazích mezi mladými a staršími generacemi i uvnitř těchto samotných generací hlouběji, zjistíme, že existují rozdíly. Cibulec (1980) píše o různých stanoviscích: 1. *Nepřátelské až agresivní (antagonistické) stanovisko* představuje permanentní nepřátelství a neschopnost smířit se. Vztahy mezi rodinnými příslušníky jsou v tomto případě silně narušené a nezdravé, atmosféra je nepřátelská. Toto stanovisko je v krajní míře zastoupeno našťěstí jen velmi málo. Častěji se setkáváme spíše s mírnější formou nepřátelství, která je ovlivňována různými činiteli. Mezi nejčastěji zastoupené příčiny vzniku nepřátelství patří velmi přísná a tvrdá výchova v rodině. Rodiče si mnohdy ale ani neuvědomují, že právě tato přehnaná disciplína spoluvytváří u jejich dětí obranu a revoltu nejen proti nim, ale i nepřátelský postoj vůči všem příslušníkům starší generace. Mezi negativními účinky vedoucími k vytvoření nepřátelského stanoviska mezi generacemi nacházíme např. alkoholismus, hrubé chování či trestnou činnost. Důsledky vyplývající z těchto rizikových chování jsou zjevné. Hrubé chování je zdrojem napětí a hádek, odkud mají děti tendenci se vymanit. Někdy se může nepřátelské stanovisko zformovat pod vlivem dlouhodobě trvajících a nedobrovolného soužití dvou nebo tří generací v jedné společné domácnosti. Mezigenerační nepřátelství uvnitř rodiny má neblahý vliv na výchovu dětí, zejména na utváření jejich charakteru a celkovému postoji k lidem a ke světu. 2. *Nekritické stanovisko (zaměřené jednostranně)* patří také mezi negativní formy, ale na rozdíl od nepřátelského nebývá tak otevřené a nápadné, i když jeho účinky jsou podobné. Nekritický postoj bývá zpravidla namířen negativně směrem k jiné generaci a silně pozitivně vůči generaci vlastní. Ruku v ruce s tím jde i zastírání vlastních neúspěchů a na druhé straně zlehčování úspěchů příslušníků druhé generace. Tato nekritičnost opět vyvolává napětí a je původcem celé řady konfliktů. 3. *Neutrální stanovisko* je postoj, který není ani pro ani proti. Někdy je až přehnaně opatrné, neboť jedinec se bojí zaujmout jakýkoliv postoj, zejména kritický, vůči příslušníkům jiných generací. Někdy tento neutrální postoj nacházíme u lidí ve středním věku, kteří už nejsou mladí, ale zároveň se ještě nepočítají mezi ty starší. Podle mého názoru sice není tato osobnostní nevyhraněnost otevřeně konfliktní, ale často tomu bývá tak, že pasivita je považována také za jednu z forem agrese. Neutrální postoj může být chápán jako způsob, jímž si lidé ulehčují řešení problémů existujících ve vztazích mezi generacemi. 4. Nejžádanějším postojem je *pozitivní až přátelské stanovisko*, které je založeno na

rozumové a morální vyspělosti, na správném a adekvátním posuzování druhých lidí a také na umění jednat s lidmi. Pozitivní postoj zaujímá ten člověk, který si je vědom svých předností i nedostatků, a který je vidí také správně u jiných. Pro tento přístup je typická snaha zlepšovat a zkvalitňovat vztahy. 5. Jako poslední do této klasifikace zařadíme *ambivalentní stanovisko*. Na první pohled by se mohlo zdát, že je to neutrální stanovisko, ale na rozdíl od něho, které v podstatě nic neřeší, názory ambivalentního stanoviska se formují na základě dobrých i špatných zkušeností s jinými generacemi. Jedná se o postoj, který zvažuje pro i proti, přednosti i slabiny jiných generací.

Mezigenerační konflikty patří hned vedle manželských problémů k nejčastějším mezilidským sporům. Většina mezigeneračních problémů pramení z předsudků a předpojatých názorů o jiných generacích. Takové uniformní postoje potom člověku brání zjišťovat a pátrat, jak to ve skutečnosti je. H. Haškovcová (2010) uvádí, že většina „nestarých“ lidí přejímá obecně tradovaný a široce přijímaný názor, že stáří nestojí vlastně za nic. Tento názor je ovšem mylný. Důsledkem takového pojmání stáří je odklon od starých lidí i od všeho, co stáří připomíná. Trendem současné moderní doby je žít a především užívat si život a současně zapomínat na to, že člověk se v průběhu času vyvíjí a opomíjí, že stárne. V žádné věkové kategorii není možné uplatňovat pouze práva, protože právo a povinnost musí být ve vzájemném vyváženém poměru. Každý má svá práva a od druhých lidí žádá pomoc při jejich realizaci a naplnění. Autorka (Haškovcová, 2010) dále uvádí, že mladí volají po tom, že mají právo a chtějí prostor pro seberealizaci, zatímco staří říkávají, že jsou v právu, když potřebují s něčím pomoci a něco zajistit. Domnívám se, že je v tomto tvrzení hluboká pravda. Vždyť v mládí se přece ukrývá síla, zdraví, schopnosti a větší možnosti pramenící ze soběstačnosti. Myslím, že přijetí těchto rozdílů a akceptace odlišností příslušníků různých generací by zmírnila všemožné neshody, zaoblila ostrou hranu a spíše než na hledání rozdílů bychom se soustředili na to, co máme společné.

Někdy může být soužití s velmi starými prarodiči obtížné, protože jim docházejí síly, zhoršuje se paměť a celková tělesná i duševní kondice. J. Šiklová (2009) uvádí, že v komunikaci se starými a senilními lidmi není ani tak důležitý obsah, ale samotná komunikace. Je důležité brát v úvahu fakt, že si chtějí povídat a být vyslechnuti. „Lidská vzájemnost se mezi jiným vytváří tím, že se mladí učí od starých a staří od mladých“ (Hauserová-Schönerová, 1996, 30). A přesně tomu by měly napomáhat a sloužit vztahy mezi prarodiči a vnoučaty. Měly by vést ke vzájemnému obohacování a porozumění druhému i celé jeho generaci.

Studie zaměřené na propojenost generací (Miller, 1989, in Szinovác, 1998) odkrývají, že prarodiče udávají větší míru blízkosti ve vztahu než vnoučata. Tento vnímaný rozdíl bývá nazýván jako „intergenerational stake phenomenon“, což je tendence starších generací (rodičů a prarodičů) nahlížet na společné vztahy příznivěji než mladší generace.

4. 2. Společné bydlení s prarodiči

Vztah rodičů a dětí ovlivňuje také jejich teritoriální vzdálenost a tedy i vzájemná dostupnost. Pokud jsou bydliště hodně vzdálená, snižuje se četnost kontaktů a je menší možnost sdílení běžného života rodin a někdy i významnějších událostí. Naopak přílišná blízkost redukuje autonomii a může přinášet konflikty a nedorozumění. Ideální se tedy zdá bydliště ve stejné obci či městě nebo relativně blízko, ale ne ve společné domácnosti. Rodinné vztahy se při odděleném bydlení spíše stabilizují, protože se snižuje riziko neshod (Vágnerová, 2007).

Tinsley a Parke (1984) poznamenávají, že prarodičovství není automatickým pokračováním rodičovské role, ale že prarodiče pomáhají, když jsou o to požádáni. Autoři dále uvádějí, že je přirozené, že prarodiče, kteří žijí se svými dětmi ve společné domácnosti, pomáhají více než prarodiče, kteří žijí odděleně. Na druhou stranu ovšem právě tyto prarodiče dostávají recipročně více péče a pozornosti než ti prarodiče, které od dětí a vnoučat dělí větší vzdálenost.

Vzájemnému pozitivnímu vztahu neprospívá, když se prarodiče (nejčastěji se ve výzkumu jednalo o babičky žijící s vnoučaty ve společné domácnosti) chovají všetečně a snaží se nadměrně zasahovat do jejich života a osobních záležitostí, k čemuž jsou zvláště citliví právě adolescenti (Tyszkowa, 1991).

Jestliže ale jedinec zaujímá pozitivní stanovisko k příslušníkům jiné generace, neznamená to ještě, že by byl ochoten s nimi bydlet v jednom bytě. J. Cibulec (1980) uvádí, že ohledně mezigeneračního soužití lidé opět zastávají různá stanoviska. *Nesmiřitelné stanovisko* jasně vyjadřuje fakt, že takový jedinec, který jej zaujímá, si nepřipouští vzájemný mezigenerační kontakt, o společném bydlení ani nemluvě. Je to negativně vyhraněný a sobecký názor. Častější je *podřízencecké stanovisko* a setkáváme se s ním často u nadvlády rodičů nad jejich dětmi, a to i mnohdy v dospělém věku. V případech, kdy jsou příslušníci více generací nuceni spolu bydlet, bývá zastoupeno především *vynucené stanovisko*. Takovým stavem myslíme nedobrovolné soužití, které ovšem nemusí být negativně přijímáno za nepřátelské. Stále častěji se v dnešní době

objevuje jako jedna z forem soužití mezi generacemi *vychytralé stanovisko*. Tento postoj vytváří např. iluzi zájmu dospělých dětí o své stárnoucí rodiče či prarodiče. *Podbízivé stanovisko* nalézáme častěji u rodičů než u dětí, zvláště v případech, kde děti o své rodiče nejeví přílišný zájem. V tomto postoji se odráží určitá bezmocnost vůči mladší generaci. Podbízáním se nic neřeší a jen stěžít lze jeho prostřednictvím dosáhnout uspokojivých a harmonických vztahů. Ve vztazích mezi generacemi uvnitř rodiny je nejžádanější *rovnocenné (realistické) stanovisko*. Jak již z názvu vyplývá, opírá se o realistický postoj a vychází z pozitivních životních hodnot, takže z něj lze čerpat optimismus, klid a pohodu. Základem pro budování rovnocenného stanoviska jsou kvalitní vztahy počínaje manželstvím. Posledním v tomto výčtu je *liberální (volné) stanovisko*, které bývá zastoupeno jen zřídka, jelikož se zde předpokládá velká míra tolerantnosti, ale zároveň i menší zájem o své bližní, takže citové vazby mezi členy rodiny jsou zeslabené.

V České republice sdílí prarodiče domácnost s rodinami svých dětí přibližně v 15 % (Vágnerová, 2007). Většinou tedy mladé rodiny nejsou pod pocitem tlaku a kontroly v důsledku společného soužití a mohou regulovat četnost kontaktů i míru zasahování.

4. 3. Mezigenerační učení

V současné době je hojně zkoumaným fenoménem mezigenerační učení. V literatuře se s ním setkáváme zejména v rámci bakalářských a magisterských diplomových prací téměř výlučně pod vedením profesorky Milady Rabušicové. Mezigenerační učení je celoživotní proces osvojování si poznatků, dovedností a návyků, kterého se účastní minimálně dvě generace, přičemž role učitelů a vyučovaných se střídá. Mezigenerační učení může probíhat doma, ve škole či na pracovišti (Doležalová, 2012). V našem kontextu vztahů mezi vnoučaty a prarodiči se zaměříme právě na mezigenerační učení v rodině.

Vnoučata přinášejí prarodičům novou stimulaci, a ti se často vrací k zálibám z mládí a oprašují své koníčky i dovednosti. Dále svým babičkám a dědečkům poskytují kontakt s aktuálními trendy ve společnosti, jsou zdrojem nových informací a často jim vysvětlují ovládání moderních technologií, jako jsou např. mobilní telefony, počítače, užívání internetu atd. Pro děti a dospívající, kteří se do doby plné technických vymožeností narodili, je to něco samozřejmého a snadného. Pro staršího člověka, který se s moderními přístroji setkává třeba až na prahu stáří, je pomoc a trpělivé vysvětlování od vnoučat velmi

cenné a nenahraditelné. Horáková (2011), která se ve své bakalářské práci zabývala také tématem mezigeneračního učení, udělala rozhovory se šesti babičkami a definovala oblasti učení vnoučete, mezi které řadí: sportovní dovednosti, výtvarné činnosti, pěvecké schopnosti, hra na hudební nástroj, domácí práce (pečení, vaření, uklízení), práce na zahradě nebo v dílně, manuální práce (pletení, háčkování), stolní hry, sebeobsluha, znalosti z historie, přírody, umění, hudby, vědy, atd. Dále to jsou zejména sociální dovednosti jako vytváření vztahu ke starším lidem, úcta, skromnost, rozvážnost, střídmost, vztah s vrstevníky, dodržování řádu a pravidel, schopnost vyjadřování, komunikace, spolupráce a mnoho dalších.

V rámci mezigeneračního vzdělávání jsou podstatné vztahy mezi mladou a starší generací. Je zde podporována vzájemná výměna, aby se využilo specifických zkušeností obou zúčastněných generací. Mezigenerační učení v rodině hraje významnou roli v celoživotním učení, protože jde o dlouhodobou, kontinuální a přirozenou formu osvojování si znalostí a dovedností spojené s významnými citovými vazbami (Krejčí, 2011).

Ve vztahu k prarodičům se děti učí respektovat odlišnosti a být tolerantní ke starším lidem. Dále je neopomenutelným přínosem prarodičů pro vnoučata předávání životních zkušeností a dovedností, o kterém jsem se zmínila v předchozích kapitolách. Hlavní funkcí prarodičů je příprava vnoučat na život (Matějček & Dytrych, 1997). Děti se z úst prarodičů dozvídají, jak tomu bylo dříve. Prarodiče jsou tak pro vnoučata pořítkem mezi minulostí a přítomností (Hauserová-Schönerová, 1996).

4. 4. Generační přenos prarodičovského chování

Rodičovské i prarodičovské chování je určeno množstvím faktorů, z nichž nejvýznamnější je zkušenost s chováním vlastních rodičů, respektive prarodičů, z dětství. Tyto vzorce výchovy se předávají z generace na generaci (Vermulst, de Brock & van Zutphen, 1991). Podle některých autorů (např. Angenent, 1985, in Vermulst, de Brock & van Zutphen, 1991) je těžké tyto tradiční rodinné vzorce prorazit a neopakovat. Souvisí to s konceptem rodinné soudržnosti jako souhrnu očekávání, aktivit, pocitů a funkcí, jež jsou sdíleny všemi členy rodiny. Kvalita vztahu matek s jejich vlastními matkami se ukazuje jako signifikantní prediktor kvality vztahu matky k jejím dětem. S tím souvisí také fakt, že přenos hodnot a rodičovských postojů je uskutečňován především od babiček k matkám (Vermulst, de Brock & van Zutphen, 1991). Výsledky jejich výzkumu

poodhalily, že výchovné postoje matek byly méně restriktivní než postoje babiček, a také že věnovaly méně pozornosti kontrole pravidel. Na druhou stranu matky dosahovaly vyšší úrovně vzdělání a vyjadřovaly větší náklonnost ke svým dětem. Závěry studie ukazují, že rozsah, v jakém matky projevují náklonnost vůči svým dcerám, je přímo úměrný rodičovským postojům babiček v minulosti. Náklonnost je jediná dimenze týkající se výchovy dětí, která se v určité míře přímo přenáší z babiček na matky. Není ovšem jednoznačně jasné, jak se náklonnost přenáší. Jednou z nejpravděpodobnějších možností je přenos skrze modelové učení. Zdá se tedy, že náklonnost hraje klíčovou roli v mezigenerační návaznosti prarodičovství.

Podobně i E. J. Sticker (1991) uvádí, že zkušenosti prarodičů s jejich vlastními prarodiči a přenášení modelů jsou důležitými proměnnými, které ovlivňují jejich vlastní rolové chování v rámci rodinné dynamiky. Pro 64 % respondentů sloužilo chování jejich prarodičů jako orientační pro vlastní chování v současné roli prarodiče (26 % jako pozitivní vzor, 24 % jako negativní a 14 % jako souhrn obojího). Přenos těchto zkušeností závisí zejména na věku vnoučat, protože každá vývojová fáze v životě dítěte vyžaduje rozdílný přístup. Poměr prarodičů, pro které byli vlastní prarodiče modelem, se značně liší podle věkové skupiny vnoučat: 44 % pro kojence a batolata, 22 % pro předškolní děti, 85 % pro děti školního věku (30 % jako pozitivní model, 15 % jako negativní a zbylých 40 % jako kombinace obojího) a konečně 53 % pro dospívající (z toho 33 % jako pozitivní vzor).

Výsledky výzkumu I. Ruoppily (1991) ukázaly, že vztahy v orientační rodině mají vliv na následné vztahy v rodině prokreační, především v mladých rodinách s prvním dítětem. Pro správné pochopení výše uvedených pojmů přikládám krátké charakteristiky, jak je ve své knize definují Matějček a Dytrych (1997): *Rodina orientační* je rodina, ve které se jedinec narodil, vyrostl, prošel socializačním procesem, naučil se chápat, co je a co není správné, jaké jsou normy jeho rodiny i celé společnosti, ve které žije. *Prokreační rodina* je nová rodina, kterou v dospělosti zakládá, a ve které se snaží pokračovat v udržování rodinných funkcí.

4. 5. Funkce prarodiče v rozvedené rodině dětí

„Když rodiče z nějakého důvodu chybí, prarodiče často přejímají jejich úlohu. Nejde jen o biologický vztah, ale o citové pouto, o vědomí, že je tu někdo, kdo to se mnou myslí či myslel dobře a pro koho jsem cenná a důležitá za všech okolností“ (Šiklová, 2007,

56). V případě rozvodu rodičů se často stává, že prarodiče ze strany rodiče, jemuž děti nebyly svěřeny do péče, již nemají možnost být s vnoučaty v kontaktu a dochází tak k jejich separaci, což často těžce nesou nejen rozzlobení prarodiče, ale i smutné děti. Rozvod rodičů zvyšuje četnost kontaktů vnoučat s prarodiči ze strany pečujícího rodiče (obvykle matky), ale na druhou stranu snižují množství stráveného času s prarodiči nepečujícího rodiče (Szinovác, 1998).

Colleen L. Johnson (in Szinovác, 1998) kritizuje výzkumy rozvedených manželů, které jsou zaměřeny jen na nukleární rodinu. Autorka uvádí, že rozvod má vliv i na širší rodinu a příbuzenstvo včetně prarodičů. U prarodičů z matčiny strany, jejichž dceři bývají děti téměř vždy svěřovány do péče, bývá rozvod často spouštěčem k prarodičovské roli jako rodinných stabilizátorů. Zatímco prarodičům z otcovy strany někdy nezbývá nic jiného než se snažit vymyslet způsoby, jak být se svými vnoučaty i nadále v kontaktu. S touto problematikou jistě souvisí i vztahy nevlastních prarodičů s nevlastními vnoučaty.

Když se zhroutí manželství rodičů, bývají to často právě prarodiče, kdo drží rodinu pohromadě a kdo poskytují svým vnoučatům klidné zázemí a bezpečné útočiště (Loweová, 2008). Prarodiče nenesou primárně zodpovědnost za výchovu vnoučat, ale mohou jim nabídnout mnoho lásky a přinášejí jim do života rovnováhu. Prarodiče mohou poskytnout útočiště, kde dítě nalezne pohodu a klid. Zvláště důležitá je přítomnost prarodičů, když dítě prožívá bolestné a převratné události, kterým nerozumí. A rozvod takovou událostí bezpochyby je. Podmínkou je, že prarodiče zachovají ve věcech rozvodu před vnoučetem neutralitu (Berger & Gravillon, 2011).

Jiní autoři (např. Bermanová, 1998) také kladou do popředí požadavek neutrality prarodičů. Důležité je, aby prarodiče zůstali vůči rozvádějícím se manželům co nejvíce neutrální, i když je to velmi těžké vystupovat nezaujatě v tak citlivé oblasti. Je potřeba hrát tuto úlohu s velkým taktem a porozuměním. Hlavní starostí prarodičů je především blaho jejich vnoučat. Pokud navíc rozvod rodičů znamená pro dítě změnu bydliště, školy a tím pádem i kamarádů, bude se muset vypořádat s ohromným množstvím změn a jediným stabilním elementem v jeho životě mohou zůstat právě prarodiče. Vzhledem k tomu, že se většina rozvedených párů v krátké době znovu ožení nebo provdá, přichází do života dítěte další, tentokrát nevlastní, rodina. Zvláště děti v pubertálním věku prožívají rozvod a následný sňatek rodičů obtížněji než menší děti.

Rozvod je velmi závažná životní událost, která se dotýká stále většího počtu rodin. Vzhledem k tomu, že většina rozvedených rodičů vstoupí znovu do manželství a v druhém

manželství je míra rozvodovosti ještě vyšší než v prvních manželstvích, je mnoho dětí vystaveno sérii změn, rozchodů a stresujících událostí (Werner, 1991).

Tinsley a Parke (1984) zdůrazňují, že být náhradním rodičem je zvláště významné v době krize nebo když je mladá (náctiletá) žena těhotná. Szinovác (1998) poukazuje na paralelu při změně vztahů v rozvedené rodině a v rodině, kde jsou přítomny významné hádky, někdy i mezigenerační.

Prarodiče mají tendenci mladým lidem pomáhat. Intenzita i rozsah pomoci dospělým dětem narůstá, když se ocitají ve znevýhodněné pozici, např. po rozvodu nebo po opuštění partnerem. Za takových okolností se oslabují mezigenerační hranice a dospělý člověk je ve vztahu k rodičům opět alespoň částečně infantilizován (Vágnerová, 2007).

Výsledky longitudinálních studií (Johnson, 1988) dokumentovaly, že vztahy mezi prarodiči a vnoučaty zůstávají po rozvodu dcery udržovány na stejné úrovni nebo se dokonce zlepšují, zatímco když se rozpadne manželství synovi, vzájemný vztah mezi prarodiči a vnoučaty se oslabí a frekvence kontaktů se sníží. To jistě souvisí s faktem, že děti po rozvodu zůstávají v naprosté většině v péči matky. Podle E. Werner (1991) přibližně 25 % až 44 % nově rozvedených matek pobývá se svými matkami. Především v počátečním období krátce po rozvodu přebírají babičky péči o vnoučata, poskytují jim emocionální podporu, berou na sebe zodpovědnost za jejich výchovu a starají se o chod domácnosti. Na druhé straně stojí zjištění, že velká část matek upřednostňuje zřízení vlastní domácnosti (pokud jim v tom nebrání nedostatek finančních prostředků), čímž se vyhnou pocitům závislosti na rodičích a konfliktům ohledně výchovy dětí. Některé státy USA přijaly v důsledku tlaku za prarodičovská práva legislativu o návštěvních právech. Účelem je nabídnout prarodičům (v Kalifornii také prararodičům) právo na podání žaloby, které by nebylo závislé na již uvedených právech pro rodiče dětí. Prarodiče nyní mohou využít práva na nestranné posouzení jejich požadavku na právo návštěv a kontaktu s vnoučaty. Rozhodnutí musí být vždy v souladu se zájmy dítěte. Zdá se, že ve většině případů vnoučata mohou těžit z pokračujícího vztahu s biologickými prarodiči i po rozvodu rodičů, tudíž jsou tyto snahy dále podporovány. Některé longitudinální studie ukazují, že prarodiče mohou mít významně pozitivní efekt na chování svých vnoučat, pokud jim poskytují emocionální podporu po rozvodu rodičů. Po rozvodu rodičů synové v péči matek vykazovali méně problematického chování, když měli podporu u dědečků, se kterými mohli sdílet mužské zájmy, a kteří jim do určité míry nahrazovali otcovskou figuru. Snad se v budoucnu stane, jak uvádí Cherlin a Furstenberg (1986), společná péče

více běžná a mezigenerační vztahy z otcovy i matčiny strany budou vyrovnanější a tudíž bude potřeba méně soudních zásahů.

E. Werner (1991) si pokládá otázku, zda prarodiče způsobují významné změny v životech svých vnoučat. Zjednodušeně bychom mohli odpovědět že ano, ale spíše se to týká těch prarodičů, kteří jsou zapojeni do života vnoučat a dále v případech, kdy se vnoučata potýkají s nepřízní osudu. V takovém případě se prarodiče mohou stát ochrannými nárazníky, kteří zvyšují resilienci dětí.

V závěru této kapitoly se nabízí (v souvislosti s problematikou rozvodů a rozpadlých, neúplných a později často doplněných rodin) téma biologické prarodičovství versus sociální prarodičovství. Sociální prarodičovství se stává stále více důležitým tématem úměrně se zvyšováním míry rozvodovosti. Je stále častější a běžnější, že děti mají ne čtyři prarodiče, ale i osm nebo dokonce dvanáct „prarodičů.“ S další formou sociálního prarodičovství se můžeme setkat u náhradní rodinné péče, kdy se rodiče pěstounů mohou stát pro přijaté děti plnohodnotnými a jedinými prarodiči v jejich životě. Tato oblast ale také vyžaduje další výzkumy.

5. Prarodičovská zralost

S tématem zralosti pro prarodičovství se v odborné literatuře neseťkáváme téměř vůbec nebo jen velmi okrajově. Častěji zpracovávanou problematikou je rodičovská zralost. V první podkapitole se proto zaměříme na samotné definování pojmu zralost a jeho vymezení zejména v souvislosti s rodičovstvím. Dále se přesuneme k roli babiček a dědečků, k tomu jaké má tato role klady a zápory, k faktorům připravenosti pro prarodičovství, ale i fenoménu opačnému, kterým je nepřijetí role prarodiče. V poslední části se stručně zmíníme o rodičích dospělých dětí, kteří se touží stát prarodiči.

5. 1. Vymezení pojmu zralost

V souvislosti se zralostí pro rodičovství se Vágnerová (2007) zmiňuje o fenoménech raného a pozdního rodičovství. Rané rodičovství je obecně častější u lidí se základním vzděláním nebo výučním listem. Ženy, které nemají profesní aspirace, uzavírají manželství průměrně dříve a mají tedy i dříve děti a obvykle jich mají větší počet. Z biologického hlediska je jistě rané rodičovství výhodné, protože ženy v pozdějším věku mají nižší šanci na početí i donošení miminka a zároveň u žen po třicátém roce věku narůstá riziko genetických vad u dítěte. Z psychologického pohledu však může být nezralost partnerů nevýhodná. Nezralí rodiče často prioritně uspokojují svoje potřeby, nedokáží na malé děti tak citlivě reagovat a vycítit jejich potřeby, méně se jim věnují atd. Naopak pro pozdní rodičovství svědčí zejména fakt, že mladé ženy se chtějí vzdělávat, vybudovat si kariéru a dosáhnout určitého sociálního postavení dříve, než si založí vlastní rodinu. Sobotková (2012) uvádí, že pro starší matky má největší vliv na přijetí mateřství pocit emoční připravenosti mít dítě, který se obvykle dostavuje teprve po dosažení ostatních kladených cílů. Zralejší rodiče bývají ve výchově sebejistější, mívají větší pocit kontroly nad situací a vyšší sebedůvěru, dítěti se věnují, bývají citliví, empatictí a v neposlední řadě jim rodičovství přináší větší uspokojení (Vágnerová, 2007).

V období střední dospělosti, které dle Vágnerové (2007) charakterizuje věk od 40 do 50 let, nastává bilancování naplnění míry generativity. V tomto věku je silná tendence k přesahu vlastního života a k vynaložení úsilí ve prospěch budoucnosti, ať už se jedná o rodinu a vlastní potomstvo, o vnoučata nebo o pracovní úspěchy např. budováním firmy. Pro dospělého jedince ve středním věku také generativita znamená pocit, že jej někdo potřebuje. Projevem generativity pak může být poskytování emocionální opory bez

očekávání reciprocitu. Zralý dospělý člověk se tak může stát kognitivní i sociální autoritou. To se projevuje také v sebehodnocení. Jak píše Vágnerová (2007, 185): „Čtyřicátníci sami sebe považují za ochraňující a pečující, ale i za zralé a moudré.“ Rozvoj osobní zralosti souvisí s dosahováním větší míry intrapsychické autonomie a tedy zralý člověk není ve svém rozhodování tolik závislý na názorech ostatních lidí. Projevem osobnostní zralosti je přijetí zodpovědnosti za sebezpoznání. Lidé ve středním věku jsou v sebehodnocení realističtější, protože ubývá idealizace a dalších psychických obran, jež jsou hojněji užívány v mladém dospělosti (McAdams, 2001, in Vágnerová, 2007).

Partneři si často velmi dobře uvědomují, že přijetí rodičovské role je jedna z nejvýznamnějších životních událostí. Jen málo věcí tak zásadně změní život jako je právě narození dítěte. Proto před samotným rozhodnutím mít či nemít dítě by měl pár prodiskutovat všechny možné změny v jejich životě, oběti i přínosy rodičovské role, dohodnout se, jak jeden druhému vzájemně pomůže, jak si rozdělí povinnosti, aby to vedlo k oboustranné spokojenosti. „Pokud se i přes očekávané těžkosti rozhodnou mít dítě a jsou si plně vědomi i dalších, dlouhodobějších a nevratných změn, závazků a zodpovědnosti, půjde s velkou pravděpodobností o zralé rodičovství“ (Sobotková, 2009, 3).

Prarodiče ovšem nerozhodují o tom, zda budou mít jejich děti potomky či nikoliv, spíše bývají postaveni před hotovou věc. A stejně tak i Loweová (2008) uvádí, že babičkovství se na rozdíl od rodičovství nedá plánovat.

Vnoučata většinou přicházejí na svět v době, kdy budoucí babička svou plodnost ztrácí, ale získává ji její syn nebo dcera. Stárnoucí ženy většinou neprožívají ztrátu plodnosti nijak dramaticky. Tuto schopnost získává její dospělé dítě a narozené vnouče je důkazem o biologicky podmíněném pokračování rodu. Zajímavé je, že podobně smířlivý postoj zaujímají i stárnoucí muži, přestože jejich plodnost zůstává zachována po delší dobu (Vágnerová, 2007).

Když se vrátíme naposled zpět k rodičovské zralosti, tak zralé rodičovství předpokládá nejen osobnostní zralost, ale i kvalitní partnerský vztah, společnou touhu a vědomé odhodlání mít děti. Člověk připravený na rodičovství vidí nejen radost, kterou mu dítě do života přinese, ale uvědomuje si i možné starosti a je připraven na určitá omezení osobních zájmů a potřeb. Je tedy rozhodnutý plně přijmout závazek mít dítě a tím pádem i zodpovědnost za jeho péči a výchovu (Sobotková, 2009).

5. 2. Pozitiva a negativa prarodičovské role

Role prarodiče se stává novým zaměstnáním, které přináší potěšení, ale zároveň i závazky. Je to podobné jako stát se rodiči, ovšem s jedním velkým rozdílem: rodiči se stávají děti prarodičů.

Neugarten a Weinstein (1964) ve své dnes již klasické studii zjistili, že 41 % babiček považovalo za nejvýznamnější aspekt prarodičovství biologickou obnovu a kontinuitu. Pro dědečky to bylo ovšem důležité méně, protože asi jen 23 % z nich vnímalo vědomí kontinuity rodu v životě vnoučete. Podle Vágnerové (2007) prarodičovství potvrzuje normalitu rodiny, protože narozením vnoučat se splňují určitá sociální očekávání a nehrozí, že by rod vymřel.

Podle Gail Sheehyové (1999) je role babičky jedna z výsad, na kterou se většina žen ve věku celistvosti (dle autorky začíná věk celistvosti tzv. poklidnou šedesátkou) může těšit. Někdy však mohou prarodiče, zvláště ti, kteří žijí aktivním životem a stále se věnují své profesní dráze, pociťovat pomalu se vtírající přibývajícím věk a myšlenky na stáří. Stárnutí je spojeno s vědomím, že začíná proces postupného zhoršování tělesné kondice i psychických funkcí. Je to proces neodvratitelný a nevratný. Vágnerová (2007) považuje za mezník počátku stárnutí věk 50 let. Stárnoucí člověk potřebuje předávat svoje životní zkušenosti dalším generacím. V případě, že je tato jeho snaha akceptována, potvrzuje si tak svůj význam na světě a přínos pro mladší generace. Současně roste i pocit vlastní hodnoty tohoto člověka.

Radin, Oyserman a Benn (1991) se ve svém výzkumu zabývaly rolí dědečka v rodině, kde žije pouze mladá svobodná matka s dítětem, ať už se synem nebo s dcerou. Prarodičovství přináší dědečkům potěšení, protože je to pro ně druhá šance jak uspět v emocionální roli, které se jako otcové vyhýbali nebo ji popírali, aby ubránili svou mužnost. Čím více pečující byl dědeček, tím více dítě vyhovovalo požadavkům matky. Pokud byl do výchovy syna, který neměl otcovský vzor, zapojen dědeček, tak se redukovalo množství negativního chování vnuka. Taková empirická zjištění by se neměla podceňovat, protože přináší cenné poznatky do praxe rodinného soužití.

Jeden ze stěžejních poznatků a přínosů v období prarodičovství je fakt, že babičky a dědečci mají na svá vnoučata konečně čas, mohou se jim věnovat mnohdy více než svým dětem, když byly malé, a někdy tak určitým způsobem nahrazovat to, co svým ratolestem v dětství nedopřáli. „Je úžasné, že mám šanci užít si to všechno zase od začátku, protože dokud byly děti malé, měla jsem příliš mnoho práce s jejich výchovou, péčí o dům

a vyděláváním peněz prodejem kosmetiky Avon, abychom měli na školné, že dost věcí kolem mě jenom prolétlo“ (Loweová, 2008, 16).

V literatuře (např. Vágnerová, 2007) se dočítáme o tzv. sendvičové generaci. Jedná se o lidi nejčastěji ve věku kolem padesáti let, kteří se nacházejí mezi dvěma generacemi – svými stárnoucími rodiči, kteří potřebují jejich pomoc a péči, a dospělými dětmi, kteří si zakládají své vlastní rodiny, mají malé děti a vnáší tak na svoje rodiče požadavky o pomoc s hlídáním potomků. Od takového člověka se očekává, že bude ochotný a schopný zvládnout obě tyto funkce, ale s ohledem na časové možnosti a síly stárnoucího člověka je to velmi náročné. A to se ještě vynořuje třetí stránka, kterou je osobní život jedince a jeho zaměstnání. Tyto zvýšené nároky mohou být pocíťovány jako velmi stresující a v tomto období je zvláště významná podpora milujícího a chápajícího partnera.

5. 3. Faktory indikující připravenost na prarodičovství

Stejně tak jako je důležité správné načasování jednotlivých životních fází a rolí, tak i prarodičovství by mělo přijít ve správném čase. V obecném povědomí si představujeme babičku a dědečka jako hluboce zralé lidi s šedivými vlasy, kteří jsou moudří, klidní a vyrovnaní, a na které se celá rodina obrací s prosbami, když už si neví rady. Zralost vztahu k narozenému vnoučeti je dána mnoha faktory, mezi které můžeme zařadit věk, celkové postavení rodiny, profesionální kariéru, místo, kde rodina žije (jestli na vesnici nebo ve větším městě, které disponuje anonymitou), počet vlastních dětí a věk, ve kterém se prarodičům narodily, potíže se zdravím či výchovou dětí, ekonomická situace rodiny a ideové i náboženské postoje (Matějček & Dytrych, 1997).

Klinické pokusy ukazují na vysoký stupeň identifikace prarodičů s malými dětmi. Kontakt s malým dítětem probouzí v člověku jeho vnitřní dítě. Po celý život a v každém věku totiž jedinec zůstává (po stránce afektivní a emoční) zároveň dospělým i dítětem. Zřetelněji se dítě v člověku začne ozývat ve druhé polovině života, tedy v době, kdy už je identita dospělého člověka dobře stabilizovaná a umožňuje mu tak lépe přijmout a projevit své dětské naladění (Cesari Lusso, 2011). Je dobré si připomenout, že vnoučata přinášejí do života prarodičů novou perspektivu, vědomí kontinuity, radost a naději. V. Cesari Lusso (2011, 51) píše, že vnoučata „jsou utišujícím balzámem na naše staré i nové rány. Vnoučata jsou důkazem, že dokonce i podzim života je obdobím, které nám přináší bohatou úrodu.“

Doktorka Ruth Westheimerová, psychosexuální terapeutka a spoluautorka knihy o prarodičovství, která má tři vnoučata, prohlásila, že: „Ze svého babičkovství měla takovou radost, že si přestala barvit vlasy“ (Loweová, 2008, 27).

Velmi hezky vystihl prarodičovskou roli jeden dědeček, jehož citaci ve své knize uvádí Říčan (2004, 323–324): „Své děti jsem měl rád, to ano, ale nějak jsem tomu ještě nerozuměl. Tohle je něco jiného. Teď vidím, že život je zázrak. S vnukem si vzpomínám, s jakým vzrušením jsem kdysi honil motýly. Přejde mi, že se vůbec nebojím smrti, cítím, že tohle je i můj život. Kdyby ten kluk nebyl, spousta věcí by mi už v tomhle novém světě byla fuk. Ale kvůli němu mě zajímá, co učitelky dnes dětem říkají o zvířatech, co je to učí za básničky, a co jim servíruje ta naše televize, ...“

Odchod do důchodu znamená ztrátu profesní role a tím pádem i společenské prestiže. V naší společnosti je sice obecně považováno za výhodu, když člověk už nemusí pracovat a dostává důchod, ale na druhé straně se setkáváme se sníženým sebehodnocením lidí v důchodě, protože vnímají svůj aktuální přínos jako nedostatečný, ale už neberou příliš v úvahu to, co dokázali a vykonali dříve (Vágnerová, 2007). S tím souvisí i dobré načasování příchodu vnoučat, protože jak už bylo zmíněno výše, vnoučata přinášejí do života stárnoucích prarodičů nový smysl života a oni teď mají účelné vyplnění volného času a jsou oceňováni za pomoc s hlídáním dětí, když rodiče nemohou.

Rodičovská generativita spočívá ve zplození dětí a jejich výchově. Pro úspěšné zvládnutí role rodiče svědčí kvalitní potomstvo, kterému rodiče předali svoje názory a zkušenosti. Významným bodem správně zakotvené generativity je pro stárnoucí lidi narození vnoučat, jež potvrzuje jejich pozici v rámci generační kontinuity (Vágnerová, 2007).

A závěrem je zde poslední důležitá schopnost, která naznačuje prarodičovskou zralost – chovat se jako model pro vnoučata. Být vzorem a příkladem je dimenze, která v raných studiích o prarodičovství nebyla vůbec obsažena. Upozornili na to až Tinsley a Parke (1984), kteří tvrdí, že takové chování bychom mohli charakterizovat jako potřebu učit vnoučata jak žít, dávat jim rady, předávat moudrost a ukazovat jim, jak starší lidé myslí a jednají.

5. 4. Odmítání prarodičovské role

Prarodiče jsou často do této nelehké role vpraveni velmi prudce a nečekaně bez možnosti se na její vykonávání a kvalitní péči o vnoučata dostatečně připravit. Navíc

tato prisuzovaná role může být problémem, pokud se s ní prarodiče neztotožňují, zvláště v případech, kdy jim vnoučata spíše překáží.

S podobnými případy se v literatuře, na odborném výzkumném poli ani v běžném životě moc nesečkáme. Domnívám se, že stále ještě u nás převládá trend, že stát se prarodičem je radostná událost, kterou doprovázejí jenom pocity štěstí a naplnění při pohledu na právě narozené vnouče. Ve valné většině případů tomu tak opravdu je a je to rozhodně jen dobře. Babičky samým nadšením začnou nakupovat dárky pro to maličké, sejdou se v kavárně se všemi kamarádkami, aby se radostnou novinou pochlubily a s fotkou miminka v ruce oběhnou sousedky v celém domě nebo v ulici. Dědečkové to mohou cítit úplně stejně, i když to ne vždy dávají takto explicitně najevo. Hluboko uvnitř je ale u srdce hřeje pocit hrdosti. Co když ale nic z toho novopečení prarodiče nepocítí?

Narození vnoučete přivádí člověka na myšlenky vlastního stárnutí, ubývání sil a nástup nové generace. Především lidé ve starším středním věku, kteří jsou stále produktivní, docházejí do zaměstnání, vysoce oceňují pracovní úspěchy a kariéru a stále touží po seberealizaci a uskutečňování svých zálib, mohou roli prarodiče odmítat, protože přišla neočekávaně brzy a oni na ni ještě nejsou připravení. Někteří možná svou nespokojenost a neztotožnění se s prarodičovstvím dávají svému okolí najevo, ale myslím si, že častější je případ, kdy se babičky a dědečkové nechtějí vymykat společenské konvenci a tudíž přijmou tuto roli jen naoko. Vnitřně s ní ale nesouhlasí, jsou nervózní, když na ně vnoučata na veřejnosti volají babi a dědo, protože oni přece mají stále svůj vlastní život. O tomto procesu a faktorech, které jej ovlivňují bohužel zatím mnoho nevíme, proto by se mohla tato problematika stát živnou půdou pro další výzkumy.

Prarodičovská role současně potvrzuje vlastní stárnutí, což může být důvod, proč je někdy přijímána negativně nebo s ambivalentními pocity. Postoj k této roli závisí na mnoha faktorech. Jedním z důležitých činitelů vztahujících se k postoji k prarodičovské roli se zdá být věková přiměřenost jedince. Prarodičovská role je přiměřená věku okolo 50 let a v této době je považována za očekávanou (Vágnerová, 2007).

Pro babičky je to někdy těžké období, protože si uvědomují konec plodnosti a že další děti už mít nebudou. Mohou se tedy objevit i pocity ženské žárlivosti a to zejména a výrazněji vůči mladé snaze (Matějček & Dytrych, 1997). „Náhlá proměna v babičku však může být také ránou ohrožující osobní identitu a pojetí času i budoucnosti. Televizní manažerka blížící se šedesátce o tom musela mezi sety litého tenisového zápasu

neustále mluvit. „Babička“ vůbec nezapadala do jejího životního stylu. Jen s velkými obtížemi přijímala své nové životní postavení“ (Sheehyová, 1999, 379).

Nesmíme zapomenout zmínit se o prarodičích, kteří svým věkem patří ještě ke střední generaci. Nemají ani čas ani povinnost starat se o svá vnoučata, jsou možná rádi, že mají vlastní děti z domu. Jsou ještě příliš mladí, aby si osvojili roli chápajících, vyrovnaných, volným časem oplývajících prarodičů. Pracují, stojí uprostřed života a své úkoly ještě nedokončili. Jsou ale i takoví prarodiče, kteří vyprávějí jen o svých hrdinských činech. Myslí si, že by uškodili své pověsti, kdyby prozradili něco o svých nesnázích a chybách. Takoví prarodiče neprokazují svým vnukům dobrou službu. Je nerealistické chovat se tak, jako by byl člověk ustavičně pánem situace a nikdy neudělal nic špatně (Hauserová-Schönerová, 1996).

Leslie Kentonová, konzultantka v oboru zdravého životního stylu a autorka řady knih, je vytížená a soustředěná na vlastní aktivity. V rozhovoru se Shirley Loweovou (Loweová, 2008, 18) uvedla: „Když jsem se dozvěděla, že se stanu babičkou, bylo mi to úplně jedno. Šlo to naprosto mimo mě. Lidé mi říkali: „Jen počkej, až se mrňous narodí, budeš mluvit úplně jinak!“ Ale to se pletli. Sama jsem poprvé otěhotněla v sedmnácti a starala se o děti a často dělala práci, která mě štvala, protože jsem nějak musela platit nájem. A takhle to šlo dlouhých čtyřicet let. Roli matky jsem měla nejradši na světě, a pokud moje děti chtějí, fajn, ale mě z toho vynecháte. Poprvé v životě si můžu dělat, co sama chci. Sama sobě kladu otázku: Co chci podniknout se svým životem? Většina lidí se takhle ptá v osmnácti. Mně už bylo sedmapadesát.“ A dále spisovatelka Anna Haycraftová napsala: „Když jsem se stala babičkou, ještě pořád jsem byla fungující maminka a z mé nejmladší dcery Sarah byla ve dvanácti teta“ (Loweová, 2008, 45).

Pokud je v přijetí role prarodiče nějaký problém, obvykle se objevují nějaké konflikty ve vztazích k mladým rodičům, např. nevhodný partner nebo příliš brzké rodičovství v nízkém věku (Vágnerová, 2007).

5. 5. Rodiče dospělých dětí toužící po vnoučeti

Jindy jsou to právě rodiče dospělých dětí, kteří naléhají s prosbou, že by už chtěli mít vnoučata, protože se cítí být připravení a spíše se obávají, že s přibývajícím věkem jim bude ubývat síla, která je ve výchově a vedení dětí tolik potřebná. V této krátké podkapitole se zaměříme na opačnou stranu, totiž na prarodiče, kteří se cítí být na přijetí a výchovu vnoučat připravení, ale ty stále nepřicházejí. V současné době je patrný trend

u mladých párů odkládat sňatek a u žen odkládat mateřství. Mnohdy se k mateřství odhodlají až v době, kdy jim už výrazně tikají biologické hodiny. Mnohé seniorky se pak svěřují svým vrstevnicím s obavami, že se snad vlastních vnoučat už ani nedočkají. Novým fenoménem je tzv. programová neboli dobrovolná bezdětnost, která je zatím přijímána ve společnosti se značnými rozpaky (Haškovcová, 2010).

V souvislosti s prarodičovstvím bývá často spojováno přání kontinuity a přežití skrze potomstvo. Tato touha se ozývá tím silněji, čím déle trvá, než se stanou prarodiči nebo v případě, že se prarodiči nestanou vůbec. Výzkumy ukazují, že mateřství je většinou považováno za samozřejmou součást životního plánu mladých dívek. Ovšem počet žen, které vědomě nechtějí mít vůbec děti, se odhaduje na 5 %, v některých studiích dokonce až na 15 %. Podle nových sociologických výzkumů se v České republice počet žen ve věku 18–40 let, které váhají nad dítětem nebo ho nechtějí, pohybuje okolo 10 % a u mužů je to 21,4 % (Rabušic, 2004, in Sobotková, 2009). V současné době odborníci poukazují na jeden alarmující jev, kterým je odkládání mateřství nebo dokonce rezignace na to mít děti v důsledku vyšší vzdělanosti a zaměstnanosti žen. Na mateřství je v tomto pojetí nahlíženo jako na brzdu profesního rozvoje. Ačkoliv by tedy mnohé z těchto žen již na rodičovství zralé byly, vědomě jej nerealizují, protože dítě není považováno za nezbytnou podmínku naplnění života mladého páru. Na druhou stranu však negativní stereotyp bezdětné ženy dnes už ale není tak silný jako dřív. Sobotková (2009) uvádí, že hodnota dítěte není snížena, ale spíše jde o upřednostňování jiných zájmů a snaha mít svůj život pod kontrolou, takže potencionální rodiče přistupují k plánování dítěte racionálně a s rozvahou. Zároveň jde také o to, do jaké míry jsou rodiče ochotni přizpůsobit svůj životní styl potřebám a zájmům dítěte a rodinnému životu.

Ve světě i u nás ale existují i alternativní způsoby, jak se vypořádat s faktem, že se lidé nestanou prarodiči. Vzhledem k tomu, že v USA roste počet starších lidí, kteří nemají svá vnoučata (Werner, 1991), je zde realizován projekt podpůrného prarodičovství a rádcovských programů pro ohrožené děti a mladé lidi z nefunkčních rodin, pro adolescenty s delikventním chováním spojeným s kriminalitou apod. Tito náhradní prarodiče jim poskytují blízkost, možnost rozhovoru, sdílení, učení a mnohdy jim jsou vzorem. Byly prokázány (Saltz, 1971) pozitivní změny v chování dětí a adolescentů, kteří se touto formou setkávali s náhradními prarodiči a rovněž staří lidé byli naplněni pocitem uspokojení. Krotká (2013) se ve své diplomové práci ptala na zkušenosti náhradních babiček a rodičů s projektem „Trojlístek“, který umožňuje rodinám najít si náhradní babičku, a ženám v důchodě najít seberealizaci v dávání se dětem pomocí tohoto vztahu.

6. Výzkum v oblasti prarodičovství

Prarodiče vždycky byli a jsou v nějaké podobě součástí života všech lidí. Ovšem nejen široká veřejnost se zajímá o prarodičovství, ale tento fenomén vstoupil před několika desítkami let i na pole odborné a od té doby bylo o prarodičovství provedeno množství výzkumů. V této kapitole se seznámíme s počátky výzkumů o prarodičovství, postupným vývojem výzkumné oblasti až po současné bádání provedené v posledních několika málo letech.

6. 1. Z historie výzkumů o prarodičovství

Výzkumy prarodičovství stojí na křižovatce několika disciplín a výzkumných tradic. Průkopnické studie pocházejí z antropologie, psychologie, psychiatrie či sociologie a stejně tak z multidisciplinárních odvětví jako jsou studium rodiny či gerontologie. Prarodičovství se jako výzkumné téma začalo zřetelně objevovat na přelomu 40. a 50. let 20. století. Tato éra byla poznamenána otřesy druhé světové války, počátky baby boomu a demografickými a sociálními trendy jako je prodlužující se délka života či migrace (Szinovác, 1998). Jeden z prvních sociologických článků o prarodičovství (Von Hentig, 1946) zdůrazňuje funkci babiček jako zachránců rodin a vnoučat během válečného období a poválečných krizí.

V 60. letech se zájem ve výzkumech přesunuje od prarodičovských funkcí k roli prarodičů a to jak z pohledu samotných prarodičů, tak i vnoučat. Tato perspektiva se jeví jako užitečná i nadále (např. Barranti, 1985). Neugarten a Weinstein (1964) ve své dnes již klasické studii posuzovali tři dimenze prarodičovské role: pohodlí, význam a styl.

V 70. letech vzrůstá zájem o význam prarodičovství jako komponenty propojené s nukleární rodinou. Mnoho úsilí je vkládáno do konceptualizace a měření prarodičovské role. Wood a Robertson (1976) navrhují dvojdimenzionální typologii, zatímco Kahana a Kahana (1971) rozlišují mezi několika úrovněmi analýzy studií o prarodičovství a zdůrazňují především dopad struktury příbuzenstva a bydliště na význam a aktivity prarodičů. V tomto období je na prostřední generaci rodičů pohlíženo jako na mediátory ve vztahu prarodičů s vnoučaty (Robertson, 1975). Furstenberg (1976) a Kellam, Ensminger a Turner (1977) uvádějí, že přítomnost babičky v rodině má pozitivní vliv především na teenagery a svobodné matky.

V 80. letech se výzkumy o prarodičovství začínají množit a stávají se tak samostatnými výzkumnými tématy a ne jen jako součást studií o rodině a mezigeneračních

vztazích (např. Bengtson & Robertson, 1985, in Szinovácz, 1998). Četné studie byly věnovány dopadu rozvodu na vztah prarodičů a vnoučat, nevlastním prarodičům, prarodičovské podpoře svobodným matkám a jejich dětem atd.

V 90. letech se výzkumy zaměřují především na zkoumání soužití tří generací ve společné domácnosti a jeho výhody a nevýhody pro všechny zúčastněné (např. Carlson, 1993; Roe, Minkler & Saunders, 1995). Dále na prarodiče vychovávající vnoučata (např. Silverstein & Bengtson, 1997) či vliv dlouhodobých zkušeností s prarodiči v dětství na utváření postoje ke starým lidem obecně. Důraz je kladen na prarodičovskou podporu rozvedeným rodičům a dětem žijícím v rozpadlé rodině (např. Bray & Berger, 1990; Coleman, Ganong & Cable, 1997; Cooney & Smith, 1996; Myers & Perrin, 1993).

Metodologie těchto výzkumů o prarodičovství byla také poměrně rozmanitá. Různí autoři používali k získání potřebných poznatků o prarodičovské roli, jejím vnímání či o mezigeneračním soužití jiné způsoby práce a jiné designy výzkumu. Setkáme se např. s kvalitativními výzkumy, kde jsou stěžejní rozhovory s prarodiči, vnoučaty či rodiči. Takový způsob získávání a zpracovávání informací najdeme např. ve výzkumech autorů jako je M. S. Smith (1991), Battistelli a Farneti (1991) či Staples a Smith (1954). Na druhé straně stojí dotazníkové formy šetření a zjišťování kvality a vnímání vztahu prarodičů a vnoučat (např. Triadó, Villar, Solé, Osuna & Pinazo, 2005). Kromě výše zmíněných forem se setkáváme také s méně tradičními možnostmi. M. Tyszkowa (1991) požádala středoškolské a vysokoškolské studenty, aby napsali kompozici o svých prarodičích a o jejich vzájemném vztahu. K závěrům potom dospěla pomocí analýzy těchto psaných dokumentů. Originální způsob, který pomáhá zmapovat vztah malých dětí ke svým prarodičům přinesli Battistelli a Farneti (1991), v jejichž výzkumu vnoučata přiřazovala obrázky k postavám rodičů a prarodičů.

6. 2. Aktuální výzkumná témata

Nicméně P. K. Smith (1991) se domnívá, že téma prarodičovství je v literatuře stále relativně zanedbané. Je třeba dávat dohromady poznatky různých výzkumníků z různých zemí pracujících na stejném tématu. Je účelné tato zjištění srovnávat a dospívat tak k hlubšímu a komplexnějšímu porozumění tématu. Při studiu vědeckých materiálů narážíme někdy na nesrovnalosti nebo dokonce i na zjevné rozpory. Ty se pak mohou stát podnětem pro nové bádání. M. E. Szinovácz (1998) tvrdí, že i přes nárůst zájmu

o výzkumy na téma prarodičovství je jejich kvantita i kvalita nedostačující a stále toto téma zůstává spíše na okraji vědeckého zájmu.

L. G. Hodgson (in Szinovác, 1998) zdůrazňuje, že s prodlužující se délkou života a tím pádem i déle vykonávanou prarodičovskou rolí, je stále naléhavější potřeba zkoumat „kariéru“ prarodiče i nadále, kdy už jsou vnoučata dospělá. Szinovác (1998) ve své knize upozorňuje, že budoucí výzkumy by neměly jít dál za kvantitativní srovnávání aktivit prarodičů, ale spíše se snažit odhalit kvalitativní rozdíly ve významu prarodičovství či zkoumat dynamiku vztahů prarodičů s vnoučaty.

Ačkoliv se novější výzkumy soustřeďují též na genderové srovnávání, v raných výzkumech byli dědečkové ve srovnání s babičkami zanedbáni (Szinovác, 1998). Spitze a Ward (in Szinovác, 1998) navrhuje, že by v budoucích výzkumech mohlo být užitečné srovnání a hledání podobností mezi předáváním vzorců souvisejících s očekávaným rolovým chováním chlapců a děvčat nejen od rodičů, tedy od otce a matky, ale i od prarodičů, babiček a dědečků.

Výzkumů o stáří, mezigeneračních vztazích a nově i o aktivním stárnutí vzniká v českém prostředí poměrně hodně. Samotné téma prarodičovství už tak hojně ale zastoupeno není. Nejvíce se s ním můžeme setkat u bakalářských a magisterských diplomových prací či v rámci prací disertačních. Jak už jsem popsala výše, prarodičovství je téma multidisciplinární, a tudíž se jím zabývají odborníci a studenti z oborů psychologie, sociologie, pedagogiky, andragogiky, vychovatelství či genderových studií aj. Práce se nejčastěji zaměřují na témata vztahu vnoučat a prarodičů, kvality jejich vztahu, společně prováděných aktivit a množství společně tráveného času, výchovu vnoučat, roli prarodičů v rodině (např. Benešová, 2011, Kučerová, 2011, Landová, 2011, Myšáková, 2009, Rybníčková, 2011, Volejníčková, 2011, Zemanová, 2010) či na mezigenerační učení (např. Doležalová, 2012, Horáková, 2011, Krejčí, 2011, Krotká, 2013) apod.

V rámci výzkumů o prarodičovství bylo navrženo několik typologií prarodičů, z nichž některé jsem uvedla ve své práci. Zajímavé je ale srovnání výstupů jednotlivých autorů a pozorování, v čem se tyto odborníci shodují nebo naopak v čem se liší či doplňují. Typologie jsou obvykle tvořeny pomocí nějakých kritérií, mezi nimiž se objevuje míra formálnosti ve vztahu k vnoučatům (Neurgarten & Weinstein, 1964; Murawski, 1985, in Smith, P. K., 1991) nebo funkce, které prarodiče vykonávají v souvislosti se svou prarodičovskou rolí a svým místem v rodině (např. Matějček & Dytrych, 1997; Mueller & Elder, 2003).

V současnosti i přes různorodé výzkumy nelze považovat problematiku prarodičovství za dostatečně probádanou, jak ostatně dokládají i editoři knih o prarodičovství P. K. Smith (1991) či M. E. Szinovác (1998), kteří shromáždili množství relevantních výzkumů od autorů z různých zemí světa. Podle mého názoru právě nějaká taková ucelená kniha mapující současné podstatné výzkumy v našem českém prostředí chybí, protože poznatky z jiného kulturního a společenského prostředí lze vztáhnout na naši populaci jen do určité míry a se značnou obezřetností.

II. VÝZKUMNÁ ČÁST

7. Výzkumný problém, cíle výzkumu a výzkumné otázky

V následující kapitole se zaměřím na vymezení výzkumného problému a definuji cíle výzkumu a výzkumné otázky.

7. 1. Výzkumný problém

Téma prarodičovství zatím ještě není výzkumně dostatečně podložené. Je tomu již téměř osmdesát let, kdy se o prarodičovskou roli poprvé začali výzkumníci zajímat. Od té doby samozřejmě bádání hodně pokročilo a urazil se velký kus cesty za poznáním prarodičovství. V českém prostředí se o této problematice dočítáme nejvíce v knihách M. Vágnerové (2007) a Z. Matějčka se Z. Dytrychem (1997). V bakalářských a magisterských diplomových pracích se vyskytují témata jako jsou vztahy prarodičů s vnoučaty, trávení volného času, mezigenerační soužití či mezigenerační učení.

Můj výzkum se soustředí na vnímání prarodičovské role přímo očima babiček. Zajímá mě, jak se dnešní babičky charakterizují, jaké mají vlastnosti a zájmy, jak přijaly roli prarodiče, co prožívaly při narození vnoučat, jaké mají vztahy v rodině či co je náplní trávení volného času s vnoučaty. Dále se ptám na skloubení zaměstnání a času na vnoučata, na odchod do důchodu, oblast výchovy a rozmazlování vnoučat či na jejich zkušenosti, které by poradily jiným ženám. A v neposlední řadě zjišťuji názory na ideální věk pro přijetí prarodičovské role, na vnímání zralosti i nezralosti pro prarodičovství nebo na roli babiček v dnešní společnosti.

7. 2. Cíle výzkumu

Stanovila jsem si tyto **výzkumné cíle**:

1. Zaznamenat sebereflexi babiček v prarodičovské roli.
2. Zmapovat proces přijímání prarodičovské role.
3. Prozkoumat zkušenosti babiček s prarodičovskou rolí.
4. Zjistit, jaké faktory se podílejí na zralosti pro prarodičovství.

7. 3. Výzkumné otázky

Na základě těchto cílů jsem formulovala následující **výzkumné otázky**:

1. Jak se babičky v dnešní době vnímají a popisují?
2. Jak babičky popisují proces přijímání prarodičovské role?

3. Jaké mají tyto babičky vztahy se svými vnoučaty a dětmi a jak se tyto vztahy vyvíjely?
4. V čem spočívá zralost pro prarodičovství a co může být překážkou jejího naplňování?

8. Výzkumný soubor

Výzkumný soubor byl vybírán z populace babiček, tedy žen, jejichž děti mají vlastní děti. Byla stanovena kritéria pro dosažení co nejhomogennějšího vzorku. Jedná se o výzkum kvalitativní, takže cílem není dosáhnout reprezentativnosti nebo statisticky ověřovat hypotézy, ale spíše se ptát, poznávat a proniknout do problematiky prarodičovství co nejhlouběji. V závěru kapitoly je popsána charakteristika výzkumného souboru.

8. 1. Způsob výběru souboru z populace

Výběr participantek byl proveden kombinací metod záměrného (účelového) výběru a metody sněhové koule. *Metoda prostého záměrného (účelového) výběru* je postup, kdy se výběr účastníků provádí na základě předem stanovených kritérií (Miovský, 2006). Tyto ženy jsem oslovovala v případě, pokud jsem věděla nebo jsem se domnívala, že splňují mnou stanovená kritéria, nebo pokud jsem se o nich dozvěděla z doporučení třetích osob. Při plánování výzkumu jsem si stanovila požadovaný počet 15 participantů. Pomocí této metody však nebylo zařazeno dostatek osob, proto jsem využila další metody výběru.

Pomocí *metody sněhové koule* lze požádat o pomoc některé z participantů, aby doporučili nebo předali kontakty na další potenciální osoby, které by splňovaly kritéria zařazení do výzkumu (Miovský, 2006). Tímto způsobem byly získány další potřebné participantky. Zařazení do výzkumu probíhalo vždy se souhlasem jedince.

8. 2. Kritéria výběru

V důsledku obtížného definování pojmu prarodič, který můžeme chápat různě, jsem se rozhodla stanovit upřesňující kritéria pro výběr participantů. Ve snaze dosáhnout co nejhomogennějšího souboru byly do výzkumu zařazovány *pouze babičky*, dědečci nebyli oslovováni. Kritéria výběru participantek stanovovala, že se musí jednat o ženu, která má *alespoň dvě vlastní vnoučata*, přičemž *nejstarší z vnoučat musí být ve věku 6 až 15 let*, aby měly babičky víceletou zkušenost s prarodičovskou rolí, a která *nesdílí s vnoučaty společnou domácnost*, ale *pravidelně se vídají*.

8. 3. Charakteristika výběrového souboru

Výzkumný soubor tvořilo celkem 15 participantek – babiček, které splňovaly výše uvedená kritéria výběru. V anamnestickém dotazníku jsem zjišťovala tzv. tvrdá data, mezi která patří: věk participantek, vzdělání, zaměstnání, případný odchod do důchodu, rodinný stav či s kým v současnosti bydlí ve společné domácnosti. Dále jsem se ptala na věk, kdy se staly babičkou, na počet a věk dětí i vnoučat, na vzdálenost bydliště od vnoučat a na frekvenci návštěv. Níže proberu jednotlivé údaje podrobněji.

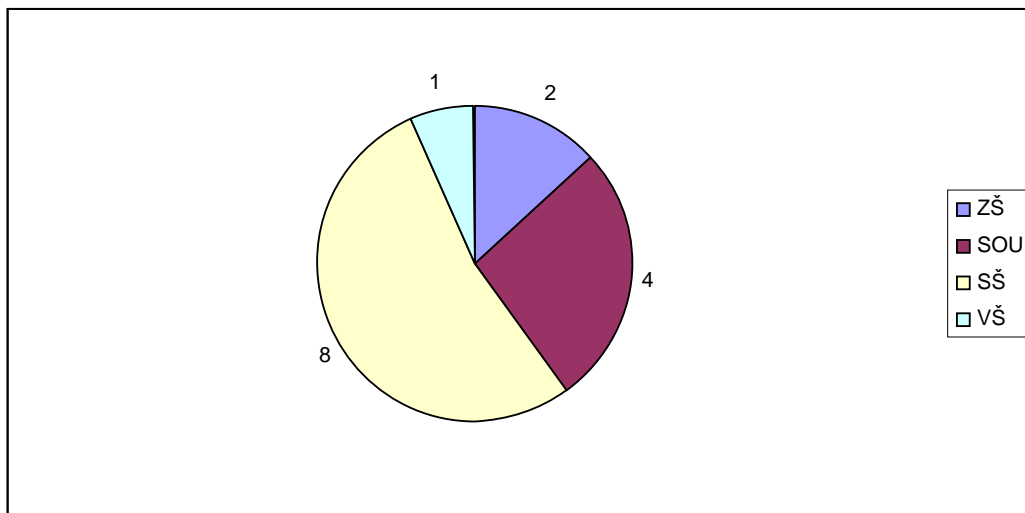
Věk participantek se pohyboval v rozpětí 50 až 70 let, průměrný věk byl 60,07 let. *Maminkami* se stávaly od 18 do 28 let, průměrně ve věku 21,87 let. *Babičkovskou roli* po narození prvního vnoučete přijaly ve věku 39 až 56 let, s průměrnou hodnotou 48,13 let. V Tabulce č. 1 je přehled všech výše zmíněných údajů. Je zajímavé porovnávat věk, kdy se participantky staly maminkami a v kolika letech babičkami. Tento nízký věk pro rodičovství byl dán jistě i dobou, kdy bylo běžné mít děti brzy. Jejich dcery a synové se rodiči stávali o něco později, ale je patrné, že v některých případech, kdy se participantka stala maminkou v nízkém věku, že její dítě (obvykle dcera) toto napodobilo a tím pádem se participantka stala i brzy babičkou.

	Věk [let]	Matkou od [let]	Babičkou od [let]
B1	67	28	52
B2	59	21	49
B3	54	18	43
B4	59	23	45
B5	62	19	53
B6	70	24	56
B7	61	25	52
B8	57	19	44
B9	54	18	39
B10	64	24	53
B11	60	21	48
B12	50	22	41
B13	65	24	53
B14	56	21	47
B15	62	21	47

Tabulka č. 1: Věk babiček

Vzdělání participantek můžeme vidět na Grafu č. 1. Dvě participantky měly základní vzdělání, čtyři absolvovaly střední odborné učiliště, osm střední školu (nejčastěji

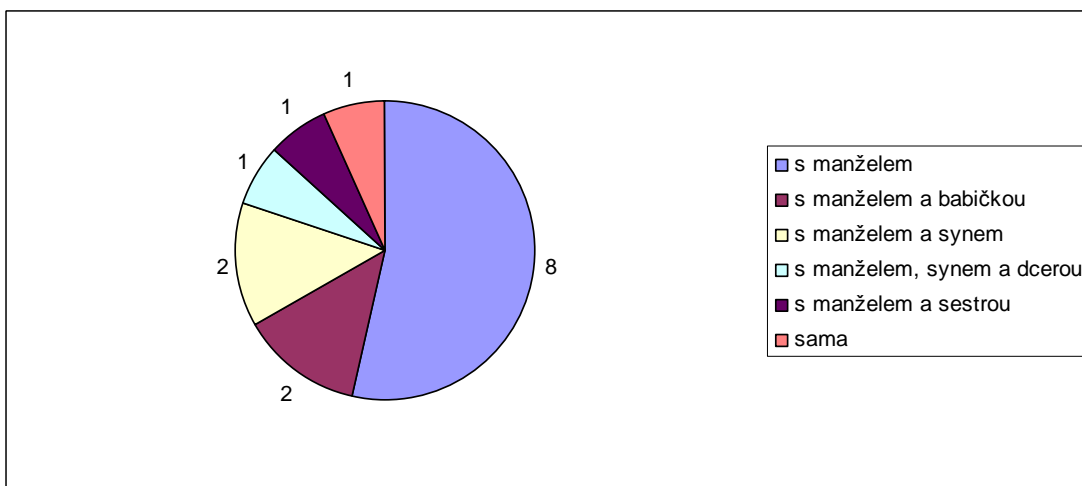
SŠ zdravotnickou, ekonomickou či gymnázium) a jedna participantka měla vysokoškolské vzdělání.

Graf č. 1: Vzdělání participantek

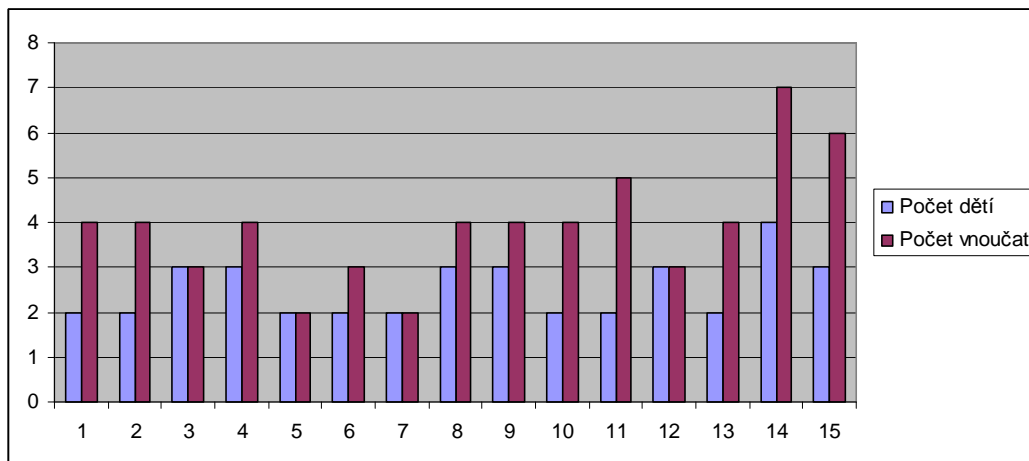
Pět participantek bylo *zaměstnaných*, jedna byla *nezaměstnaná* a devět bylo *v důchodě*. Průměrně do důchodu odešly před 7,28 lety, přičemž nejkratší dobu byly v důchodě babičky 2 roky a nejdéle 14 let.

Téměř všechny ženy byly *vdané* a bydlely s manželem (celkem 14), jedna byla *vdova*. S kým participantky sdílejí společnou domácnost, je možné vidět na Grafu č. 2.

Graf č. 2: Bydlení participantek

Kritériem pro výběr participantek bylo mimo jiné, že musí mít *alespoň dvě vnoučata*. Dvě babičky měly právě dvě vnoučata, ale ostatní měly více, nejčastěji čtyři. V Grafu č. 3 je znázorněno kolik má která participantka dětí a kolik vnoučat. Z pozdějších komunikací s některými z nich jsem zjistila, že od doby, která uplynula od našeho setkání, mají dvě babičky o vnouče víc a u jedné je další vnouče na cestě. Průměrně měly participantky **2,53 dětí**, minimálně dvě a maximálně čtyři. *Počet vnoučat* se pohyboval od dvou do sedmi, s průměrnou hodnotou **3,93** vnoučete na jednu babičku.

Graf č. 3: Počet dětí a vnoučat

9. Popis zvoleného metodologického rámce a metod výzkumu

V následující části svou pozornost přeneseme směrem ke zvolenému metodologickému přístupu a typu výzkumu, podíváme se na proces tvorby dat a na metody získávání, zpracování a analýzy dat. V poslední části se vyjadřuji k etickým aspektům výzkumu.

9. 1. Zvolený metodologický přístup a typ výzkumu

Vzhledem k vymezenému výzkumnému problému a charakteristice zkoumané populace babiček, kterou jsem popsala výše, jsem se rozhodla pro *kvalitativní variantu výzkumu*, která mi umožnila hlubší proniknutí do zkoumané problematiky, lepší pochopení vztahů a souvislostí a tím pádem i provedení detailnější analýzy získaných dat.

Kvalitativní přístup v psychologii využívá pro popis, analýzu a interpretaci nekvantifikovatelných vlastností zkoumaných fenoménů kvalitativní metody. Tyto fenomény jsou charakteristické svou jedinečností a neopakovatelností a lidé je vnímají na různých úrovních a v různých kvalitách. Vznikají, rozvíjejí se a zanikají v návaznosti na působení rozličných faktorů. Výzkumník je ovlivňuje svou přítomností (Mioviský, 2006).

K výhodám kvalitativního výzkumu se vyjadřuje Hendl (2008), který uvádí, že kvalitativní přístup umožňuje hloubkový popis jednotlivých případů v jejich každodenní interakci. Jde o holistické uchopení a integrovaný pohled na skutečnost s následnou možností generovat a rozvíjet teorie o různých fenoménech ve světě. Kvalitativní přístup nás informuje o názorech účastníků výzkumu a o jejich chápání toho, co se děje, proč jednají určitým způsobem a podle čeho organizují své všednodenní aktivity a interakce. Tento výzkum probíhá v přirozených podmínkách sociálního prostředí a výzkumník se vždy přímo či nepřímo podílí na zkoumaných procesech. Jeho další předností je, že plán výzkumu má pružný charakter, který dovoluje výzkumníkovi přizpůsobovat další výzkumné kroky podle okolností a dosud získaných výsledků.

Vzhledem k povaze kvalitativního přístupu a výběru nízkého počtu dotazovaných, není možné považovat výzkumný vzorek za reprezentativní a tudíž nelze vyžadovat generalizaci výsledků výzkumu. Typem výzkumu je *mnohočetná případová studie* s prvky *fenomenologického přístupu*. Případová studie umožňuje hlubší vhled do zkoumané problematiky a porozumění zjišťovaným fenoménům. Dle Hendla (2008) jde v případové studii o detailní studium jednoho nebo několika málo případů. Nejde tedy

o shromažďování velkého množství dat, ale o zachycení komplexnosti případů a popis vztahů. Přínosem pečlivého prozkoumání několika málo případů je následné porozumění podobným případům a jejich uvedení do širších souvislostí. Hlavním cílem fenomenologického zkoumání je dle Hendla (2008) popsat a analyzovat prožitou zkušenost s určitým fenoménem, který je společný pro danou skupinu jedinců. Výzkumník se snaží porozumět prožívané zkušenosti a při analýze klade důraz na esenci sdělených informací.

9. 2. Procedura tvorby dat

Proces tvorby dat probíhal od září 2013 do ledna 2014. Současně s tím se získaný materiál zpracovával a analyzoval. Potenciální účastnice byly oslovovány pomocí *telefonického nebo osobního kontaktu*, byly krátce seznámeny s účelem výzkumu a byla jim zaručena ochrana osobních údajů. Všechny oslovené ženy souhlasily s účastí ve výzkumu, takže jsme se vždy domluvily na osobní schůzce, místu a času setkání. Výběr místa setkání záležel na preferencích dotazovaných. Většina rozhovorů proběhala v domácnostech participantek, pouze jeden proběhl v kavárně. Denní doba byla volena s ohledem na časovou a pracovní vytíženost participantek. U babiček v důchodě proběhlo setkání častěji dopoledne, zatímco u babiček zaměstnaných v odpoledních nebo výjimečně večerních hodinách.

V úvodu setkání jsem se představila, seznámila participantku s účelem výzkumu, ubezpečila ji o anonymním zpracování získaných dat a poprosila ji o podepsání *informovaného souhlasu* a následně o vyplnění *anamnestického dotazníku* (oba dokumenty jsou k nahlédnutí v přílohách).

Následoval *polostrukturovaný rozhovor*, který byl po souhlasu participantky nahráván na *diktafon*. Tento způsob zaznamenávání dat představuje pro výzkumníka velkou podporu a pomoc. Nemusí si dělat poznámky, aby zachytil co nejpodrobněji obsah, ale může si dělat poznámky jen v případě potřeby a dle vlastního uvážení např. podle toho, co v interakci pozoruje. Na diktafon tak lze zachytit veškeré kvality mluveného slova i autentičnost rozhovoru (Miovský, 2006). Délka rozhovorů se pohybovala v rozmezí od 17 min 32 s do 2 h 11 min 57 s. Průměrná délka rozhovoru činila 47 min 24 s.

Po rozhovoru byl administrován *SEIQoL* a participantka byla požádána o rozvedení a podrobnější popis uvedených hodnot, abych jejich význam pochopila správně. Na závěr jsem poděkovala za účast ve výzkumu a za sdílení mnohdy citlivých informací. Jako výraz vděčnosti jsem dala participantkám sklenici domácího pečeného čaje.

9. 3. Metody získávání dat

K získání kvalitativních dat jsem použila dvě metody – polostrukturované interview, na které bylo následně navázáno metodou SEIQoL.

Polostrukturované interview

Vzhledem k výzkumným cílům a mnou vymezené skupině participantek jsem se rozhodla využít jako stěžejní metodu polostrukturované interview. Dle Miovského (2006) se jedná o jednu z nejčastěji používaných podob metody rozhovoru, protože řeší nevýhody, které s sebou nese strukturované i nestrukturované interview, ale zároveň si ponechává výhody obou z nich. Příprava polostrukturovaného rozhovoru je sice náročnější, ale následně se z ní dá hodně získat. Nejprve jsem si vytvořila tzv. jádro interview, které obsahuje minimální okruhy otázek, jež jsem chtěla rozhodně dotazovaným ženám předložit. Na toto jádro se pak obvykle nabaluje řada dalších doplňujících otázek, které zpřesňují nebo rozvádějí odpovědi. Výhodou také je, že si můžeme ponechat určitou volnost v kladení otázek a pokládat je i v jiném pořadí obvykle dle průběhu rozhovoru, abychom tak dosáhli co největší výtěžnosti. Při polostrukturovaném interview je výhodné používat následné inquiry pro upřesnění a správné pochopení odpovědí účastníka. Zabráníme tak možnému zkreslení významu ze strany výzkumníka.

Na základě stanovených cílů výzkumu a výzkumných otázek jsem stanovila celkem 24 otázek rozhovoru, které jsem rozdělila do čtyř okruhů:

I. Osobnost, vlastnosti a zájmy babiček:

1. Kdybyste se měla popsat, jaká jste? A jaká jste babička?
2. Jaké jsou Vaše zájmy? Co ráda děláte ve svém volném čase?

II. Proces přijímání prarodičovské role:

3. Kolik Vám bylo let, když jste se (poprvé) stala babičkou?
4. Jaké jste měla pocity, když Vám syn/dcera oznámil/a, že čekají miminko?
5. Jak jste se cítila, když se vnuk/vnučka narodil/a?
6. Vzpomeňte si na okamžik, kdy jste se (poprvé) stala matkou a srovnajte, prosím, tyto emoce s těmi, které jste cítila, když jste se stala babičkou.
7. Co se ve Vašem životě změnilo od doby, kdy jste se stala babičkou?
8. Jak jste si zvykala na roli babičky? Co Vám to usnadňovalo? Co naopak ztěžovalo? Jak to ovlivnily vztahy se synem/dcerou a snachou/zetěm?

III. Vztahy s vnoučaty:

9. Jak trávíte společný čas s vnoučaty? Kolik toho společného času máte?
10. a) *Pro zaměstnané:* Jak se Vám daří skloubit zaměstnání s časem na vnoučata?
10. b) *Pro babičky v důchodu:* Jak dlouho jste v důchodu? Co se změnilo s odchodem do důchodu ve vztahu k vnoučatům?
11. Myslíte si, že je pro vnoučata lepší, když prarodiče pracují nebo když už jsou v důchodu? A v čem?
12. Máte tendenci svá vnoučata vychovávat místo rodičů? Jak myslíte, že rodiče výchovu zvládají?
13. Souhlasíte s tvrzením, že babičky vnoučata zbytečně rozmazlují a tím je „kazí“?
14. Co podle Vás vnoučata potřebují od svých prarodičů nejvíce?
15. Dělal byste něco ve svém přístupu k vnoučatům jinak, kdybyste měla možnost vrátit se v čase?
16. Jak byste shrnula své zkušenosti z role babičky? Na čem záleží?
17. Co byste na základě své zkušenosti poradila ženám, které se čerstvě staly babičkami?

IV. Zralost pro prarodičovství:

18. Myslíte si, že existuje nějaký optimální věk pro to, aby se člověk stal prarodičem?
19. Jaké vlastnosti by podle Vás měli prarodiče určitě mít?
20. Jaká jsou podle Vašeho názoru pozitiva a negativa prarodičovské role? V čem by to bylo jiné, kdybyste v současnosti ještě nebyla babičkou? Chybělo by Vám to?
21. Vy máte dvě / tři / čtyři / ... vnoučata. Bylo to v něčem jiné, stát se babičkou podruhé / potřetí / počtvrté / ... ?
22. Co považujete za důležité pro to, aby se člověk cítil připraven na prarodičovství?
23. Jak se podle Vás pozná člověk, který se ještě na prarodičovství necítí?
24. Jak se podle Vás dívá na současnou prarodičovskou roli společnost? Co se od babiček očekává? Jaký je obraz ideální babičky?

SEIQoL

Metoda SEIQoL neboli *Program hodnocení individuální kvality života* (The Schedule for the Evaluation of Individual Quality of Life) je nástroj pro hodnocení subjektivně chápané kvality života. Vychází se tedy pouze z výpovědí dotazované osoby. Tato metoda vznikla v roce 1993 na Katedře psychologie Royal College of Surgeons v irském Dublinu (O'Boyle, McGee, Joyce, Browne, O'Malley & Hiltbrunner, 1993).

Tato metoda si našla své uplatnění zejména ve zdravotnictví, kde slouží k zjišťování prožívané kvality života pacientů s různými diagnózami. Její užití je však mnohem širší. Světová zdravotnická organizace (WHO, 2007) definuje kvalitu života jako individuální vztah jedince k jeho vlastním cílům, hodnotám a zájmům v daném kulturním, sociálním a environmentálním kontextu.

Kvalita života je dle SEIQoL určována na základě celkové míry spokojenosti daného jedince s těmi dimenzemi života, které sám označí jako významné. Kvalita života je v SEIQoL pojímána jako individuální a závislá na vlastním systému hodnot dotazovaného člověka, který je ve strukturovaném rozhovoru požádán, aby *vedl pět životních cílů či hodnot* (v originále „cues“). Pět nejvýznamnějších aspektů života je nejdříve zachyceno heslovitě a teprve následně zjišťujeme hlubší význam a interpretace pomocí rozhovoru. U každého z pěti životních cílů uvede jedinec jeho *míru spokojenosti* s danou oblastí v procentech, kde 0 % značí úplnou nespokojenost a 100 % maximální možnou spokojenost. Třetím krokem je vyjádření *důležitosti* daného životního cíle vzhledem k ostatním uvedeným. Dotazovaný je tedy požádán, aby rozdělil 100 % do těchto pěti oblastí podle důležitosti. *Celkovou životní spokojenost* vypočítáme jako sumu součinů procentuálního vyjádření spokojenosti a důležitosti a následně vydělíme číslem 100, aby bylo možné hodnotu uvést v procentech. Vyjde nám tak Index kvality života (QL). Posledním úkolem je *grafické znázornění celkové subjektivní spokojenosti* na přímce, čímž taktéž následně dosáhneme procentuálního vyjádření hodnoty celkové spokojenosti (VAS). Tyto dva údaje lze vzájemně porovnávat (Křivohlavý, 2001).

9. 4. Metody zpracování a analýzy dat

Získaná data z polostrukturovaného interview jsem zpracovávala pomocí *kvalitativní analýzy*, tedy prostřednictvím analytického *kódování*. Hendl (2008) popisuje toto kódování jako systematické prohledávání dat, kde je cílem najít pravidelnosti a klasifikovat jednotlivé části. Návazně se pokračuje interpretací výsledků této analýzy jako celku, aby bylo možné konstruovat příběh.

Nejdříve bylo nutné mluvený projev na diktafonu převést do písemné podoby. Pro podrobné uchování veškerých dat jsem použila *techniku doslovné transkripce*. Namluvený rozhovor byl převeden do literárního opisu včetně zachování dialektu a bez stylistických úprav pro zachování autentického rázu. Byly použity symboly pro smích, pláč, krátkou i dlouhou pauzu či pro nápadné zdůraznění určitých slov participantkou.

Dále následovalo vlastní *kódování*. Kód je přiřazen úseku dat takovým způsobem, aby ho kategorizoval vzhledem k výzkumným otázkám. Tímto způsobem vznikají subkategorie, které jsou posléze dávány do vzájemných vztahů a sdružovány dle souvislostí do kategorií druhé úrovně. Jednotlivé případové studie byly mezi sebou vzájemně porovnávány na základě souvislostí, vzájemných vztahů, asociací nebo příčin a následků (Hendl, 2008).

Pro kontrolu validity analýzy a interpretace získaných kvalitativních dat byla použita *metoda vytváření trsů*, která slouží ke konceptualizaci určitých výroků do logických skupin. Tyto skupiny neboli trsy vznikají na základě překryvu jednotlivých dat, čímž vznikají obecnější kategorie. Společným znakem daného trsu může být překryv tematický, prostorový, časový či personální. Dále jsem uplatnila *metodu zachycení vzorců* („*gestaltů*“), kdy se v datech vyhledávají opakující se témata a ta se zaznamenávají. U této metody je nutné počítat s určitou redukcí či zjednodušením, protože jsou vybírány opakující se klíčové části příběhů. U některých údajů (např. trávení volného času s vnoučaty) bylo užito *metody prostého výčtu*, kdy vyjadřujeme četnost určitého jevu nebo poměr vzhledem k jevu jinému. Vyjádření kvantity může mít v některých případech důležitý význam při prezentaci kvalitativních údajů (Miovský, 2006).

9. 5. Etika výzkumu

Ve výzkumu byla shromážděna a analyzována kvalitativní data týkající se prarodičovské role. Tyto informace byly velmi osobní, mnohdy až intimní či hluboce procítěné a odkrývající vzájemné vztahy v rodině. Participantky v osobním kontaktu zveřejnily o sobě mnoho informací, ale byla jim zaručena anonymita při zpracování těchto údajů pro účely publikace v předkládané diplomové práci. Pro lepší orientaci jsem zvolila označení kódem B1 až B15 pro každou z participantek.

Babičky byly poučeny o účelu výzkumu, mohly klást otázky a byla jim nabídnuta možnost zaslání výsledků po zpracování práce. Účast ve výzkumu byla dobrovolná, měly možnost kdykoliv přestat nebo odmítnout odpovědět na některé z otázek. Vzhledem k tomu, že se vždy podařilo navodit příjemnou atmosféru a participantky získaly důvěru, ochotně odpovídaly na všechny kladené otázky. Nebyly motivovány žádnou odměnou za účast ve výzkumu, pouze že jejich nenahraditelná zkušenost tak poslouží k lepšímu porozumění problematice prarodičovství, jak tuto roli samotné babičky vnímají a jak ji prožívají. Na konci však symbolickou odměnu dostaly jako vyjádření poděkování za jejich

čas a ochotu svěřit se a mluvit o své minulosti i současném životě. Účastnicím výzkumu nebyly podávány žádné klamné informace ani jim v průběhu nehrozilo žádné nebezpečí či riziko ublížení na zdraví. Případné negativní emoce (např. smutek, lítost) byly ošetřeny.

10. Výsledky

Kapitola o výsledcích analýzy kvalitativních dat je rozdělena na čtyři podkapitoly, které korespondují s výše formulovanými výzkumnými cíli a výzkumnými otázkami. Každá z těchto čtyř výzkumných oblastí obsahuje další dílčí kategorie pro přehlednější zodpovězení výzkumných otázek. Výsledky byly získány zejména analýzou polostrukturovaných rozhovorů a jedna kategorie (1D) byla popsána pomocí analýzy metody SEIQoL.

10. 1. Sebereflexe babiček v prarodičovské roli

V následující Tabulce č. 2 je přehledně uveden výzkumný cíl č. 1 s korespondující výzkumnou otázkou č. 1 a návazně kategorie, které dané téma rozvádějí a zpřesňují.

V každé z následujících podkapitol najdeme stejné uspořádání do tabulky s navazujícím textem dle uvedených kategorií. Na některých místech jsou prezentované výsledky dokresleny výroky participantek (kurzívou) a klíčové subkategorie jsou v textu zvýrazněny tučným písmem.

Výzkumný cíl	1	Zaznamenat sebereflexi babiček v prarodičovské roli.
Výzkumná otázka	1	Jak se babičky v dnešní době vnímají a popisují?
Kategorie	1A	Vlastnosti participantek obecně
	1B	Vlastnosti babiček ve vztahu k vnoučatům
	1C	Zájmy participantek
	1D	Hodnoty a vnímaná životní spokojenost participantek

Tabulka č. 2: Sebereflexe babiček v prarodičovské roli

1A: Vlastnosti participantek obecně

V úvodu rozhovoru dostaly participantky těžkou otázkou – popsat samy sebe, své vlastnosti. V následujících odstavcích jsou uváděny vlastnosti participantek s čísly v závorkách, které vyjadřují absolutní četnosti – kolik participantek danou vlastnost uvedlo. Z analýzy odpovědí vyplynulo, že babičky se popisují nejčastěji jako **klidné** či mírné povahy (5), ale občas i trošku **výbušné**, když je něco rozčílí (5). (B1: „Asi jsem klidná. Někdy se rozohním, když mě něco rozčílí, ale jinak mám dojem, že jsem klidná“). Dále se považují za **aktivní**, energické, činorodé (4) a **pracovité** (4). (B13: „V první řadě jsem pracovitá, protože bez práce mám pořád výčitky, že nic nedělám“).

Zřetelně vymezenou vlastností je **prorodinný typ** (4), kdy rodina je vnímaná jako jedna z nejdůležitějších hodnot v životě. (B11: „Takový bych řekla, že su ten typ jako

kvočna, že ty děti mám hrozně ráda kolem sebe a ráda o nich vím všechno a su taková hrozně starostlivá, až moc“). S tím souvisí i **obětavost** (3). V mezilidských vztazích vystupují jako **společenské**, družné (2), kamarádské, **přátelské** (2), **veselé** a živé povahy (2) a **komunikativní**. Jedna participantka se v kontrastu k výše zmíněnému popsala jako nevyrovnaná a v určitých situacích nervóznější, jiná zase jako uzavřená a stydlivá. Zajímavé je také sledovat, jak se některé vlastnosti s přibývajícím věkem regulují (B15: „Tak dřív jsem bývala dost velký cholerik, teď už je to takové usměrněné. A stále jsem kritická, jsem takový dost velký kritik“). Jedna participantka se popsala jako neustále se vyvíjející a učící (B2: „... taková samozřejmě pořád se vyvíjející. Nemám ráda stagnaci a slova: už jsem stará nebo starý, nebudu se učit nic nového“).

1B: Vlastnosti babiček ve vztahu k vnoučatům

Ve vztahu k vnoučatům se babičky popisují jako **hodné** (7), ale někdy i **přísné** (5), když to vyžaduje situace. (B13: „No hodná, ale i přísná. Jako nesnesu, aby mně skákali po hlavě, to v žádném případě. To už je dané mým povoláním asi“ – pozn. učitelka). Participantky dále uvádějí, že jsou babičky „**rozmazlovací**“ (6), snaží se vnoučatům dávat a povolují jim více než kdysi svým dětem. (B12: „Babička? Tak taková ta rozmazlovací. Jako vnoučata mám strašně ráda, udělala bych pro ně všechno úplně. Dýchala bych za ně“). Na druhou stranu některé respektují to, co chtějí rodiče. Babičky se snaží mladým vyhovět, pomoci nebo pohlídat vnoučata, když je potřeba. Jsou **vstřícné** (4), **obětavé** (3) a **starostlivé** (2). A co když vnoučata zlobí? Některé babičky jsou **trpělivé** (2) a snaží se vše řešit po dobrém, zatímco jedna uvedla, že se většinou rozčílí.

1C: Zájmy participantek

Vůbec nejčastější zálibou participantek je **práce na zahrádce** (10) (B9: „Práce na zahrádce, ale taková ta práce opravdu klidně i ta tvrdá práce. Já tomu říkám psychická rehabilitace.“). S tím souvisí obliba v pěstování **květin** (3) a dále i starost o dům a **domácí práce** (2) nebo **chalupu** (2).

Babičky celkově preferují spíše klidnější způsoby trávení volného času, jak je např. **četba knih** (6) nebo časopisů (3), **luštění křížovek** (2), sledování seriálů nebo dokumentů v **televizi** (3), poslech rádia, **pečení** sladkých dobrot (2) či **ruční práce** (5) jako je pletení, šití, háčkování nebo vyšívání, které jsou hodně oblíbené.

Mnoho času tráví babičky ve společnosti druhých lidí, zejména **návštěvami** svých dětí a **vnoučat** (3), setkání s **kamarádkami** (2) či společenskými událostmi

(B11: „... ráda se i pěkně obleču a zajdu si někam, s holkami se ráda sejdu, s kamarádkami, že si tak povykládáme i ty trable svoje rodinné a to všelijaké trápení a starosti, že si to jedna druhé sdělíme, povzbudíme se probereme to“). Babičky se nevyhýbají ani sportovním aktivitám, chodí na **cvičení** (4) jako je jóga a pilates, dále plavání (2), v létě jezdí na kole (2) a v zimě na běžkách nebo chodí na **procházky** do přírody (2). Ojedinele se vyskytly i záliby jako starost o domácí mazlíčky, hlavně psa, činnost v obecním zastupitelstvu, návštěvy seniorů v domovech důchodců či vzdělávací semináře o zdravém způsobu života.

1D: Hodnoty a vnímaná životní spokojenost participantek

Aby byla sebereflexe participantek v prarodičovské roli kompletní, rozhodla jsem se zmapovat jejich subjektivně vnímanou životní spokojenost a hodnoty či životní cíle, které jsou pro ně v životě nejvýznamnější. K tomu mi posloužila metoda SEIQoL, kterou jsem popsala výše. Výsledky, ke kterým jsem dospěla, jsou shrnuty v Tabulce č. 3.

Kategorie	Podkategorie	Četnost	Důležitost [%]	Spokojenost [%]
Zdraví	Rodiny	10	32,50	76,00
	Osobní	4	26,25	80,00
Vztahy	Rodinné	9	17,22	87,78
	Mezilidské	4	20,00	68,75
	Manželské	2	15,00	95,00
Hodnoty individuální	Láska	5	19,00	84,00
	Víra	3	25,00	50,00
	Radost ze života	2	30,00	95,00
	Naděje	1	20,00	50,00
	Skromnost	1	10,00	60,00
	Pokora	1	10,00	60,00
	Pracovitost	1	20,00	90,00
	Zdravý životní styl	1	25,00	60,00
Návrat k přírodě	1	10,00	70,00	
Hodnoty sociální	Spokojenost rodiny	5	20,00	90,00
	Tolerance	3	18,33	78,33
	Porozumění	2	17,50	85,00
	Vzájemná úcta	1	20,00	85,00
	Jít příkladem	1	20,00	90,00
	Být nápomocná	1	20,00	70,00
	Slušně žít	1	20,00	100,00
	Výchova vnoučat	1	20,00	80,00

Volný čas	Přátelé	2	15,00	90,00
	Záliby	1	20,00	100,00
	Aktivní důchod	1	10,00	90,00
	Vzdělávat se	1	5,00	70,00
Zaměstnání	Vlastní	2	15,00	70,00
	Děti	2	17,50	95,00
Finanční zajištění		7	12,86	81,43

Tabulka č. 3: Výsledky analýzy SEIQoL

Hodnota s nejvyšší četností výskytu (10), kterou participantky uváděly, bylo **zdraví celé rodiny**, do které zahrnovaly svoje děti, vnoučata, manžela i samy sebe. Nejen že se jednalo o hodnotu nejčastěji uváděnou, ale byla pro ně současně i nejdůležitější, což ukazuje přisouzení 32,50 % právě této hodnotě. Participantky také téměř vždy uváděly tuto hodnotu hned první v pořadí. (B15: „Zdraví mé a mých blízkých – nejen já, ale i celá rodina aby byla zdravá. K čemu by to bylo, kdybych byla zdravá a ostatní v rodině nemocní?“ nebo B6: „Zdraví nejen moje, ale celé rodiny. Nemohla bych být spokojená, kdybych byla zdravá, ale snacha by byla nemocná. Měla bych strach, co by bylo s klukama, protože syn se sám neumí postarat“). Poměrně hodně důležité je i **zdraví osobní** (4). (B3: „Kdybych nebyla zdravá, tak bych nic nemohla, takže to je základ“). Dohromady kategorie **zdraví** dosáhla nejvyšší četnosti výskytu a zmínily ji téměř všechny participantky (14).

Druhou velmi významnou kategorií, která byla uváděna velmi často, je oblast vztahů. Rozdělila jsem ji na tři oblasti: **rodinné vztahy** (9), kde participantky zmiňovaly zejména dobré vztahy v rodině – s dětmi a vnoučaty, setkávání, mít se rádi, vycházet spolu a nehádat se. (B14: *Rodinná pohoda – aby byla doma pohoda, příjemně, dobré vztahy, aby nebyly žádné rozpory*“). Druhou podoblastí jsou **mezilidské vztahy** (4), kam babičky zahrnují vztahy se širší rodinou, s přáteli, se sousedy a celkové vztahy ve společnosti. Třetí podoblastí je **vztah mezi manželi** (2).

Dále se často objevila hodnota **finanční zajištění** (7), kterou se některé participantky zdráhaly uvést. (B8: „Peníze – není to to nejdůležitější, ale taky je to podstatné, aby člověk mohl být spokojený.“ nebo B6: „Hmotné zajištění – i ty finance jsou důležité. Žít na určité úrovni, mít vše potřebné“). S výše uvedeným částečně souvisí hodnota **zaměstnání** (4). Babičky, které ještě pracují, uváděly potřebu mít práci zejména pro sebe a babičky v důchodu myslely spíše na zaměstnání svých dětí. (B8: „Zaměstnání – to je v dnešní době prioritní mít práci.“ nebo B15: „Zaměstnání přiměřené dosaženému

vzdělání – aby měly moje děti práci přiměřenou vysokoškolskému vzdělání a nedělaly podřadnou práci“).

Z individuálních hodnot byla nejvíce oceňována **láska** (5), kterou participantky vztahovaly na svou rodinu, aby se její členové měli navzájem rádi, ale i jako lásku k bližním v obecnějším slova smyslu. (B9: „Abychom se měli rádi v rodině navzájem a se svými bližními“). Dále uváděly např. **víru** v Boha (3) a **radost** ze života.

Z hodnot sociálních byly významné **spokojenost rodiny** (5), **tolerance** (3) a vzájemné **porozumění** (2). Zaujala mě hodnota **jít příkladem**, kterou uvedla jedna participantka. (B1: „Jít příkladem a být vzorem svým dětem, jít dobrým příkladem pro výchovu a rodinný život“).

Na závěr nelze opomenout **oblast volného času** (5), do které babičky zahrnují kamarádky (B10: „Společenský život – mít kamarády, vrstevníky, abych nezatěžovala děcka nebo vnuky svými starostmi, protože pro ně je to prkotina, ale pro mě je to důležité“), vlastní záliby (B10: „Nebýt jen uvázaná doma, mít i svoje aktivity, protože když ty děcka neprijdou, tak pak je z toho člověk hotový“), aktivní prožívání důchodového věku a neustálé vzdělávání se (B2: „Vzdělání jako umění zestárnout, ne jen ve smyslu školy, ale nestagnovat, protože člověk se celý život učí“).

Nejvyšší spokojenost vykazovaly participantky u hodnot slušně žít (100 %), záliby (100 %), manželský vztah (95 %), radost ze života (95 %) a zaměstnání dětí (95 %). Zde je ale potřeba vzít v úvahu, že četnost těchto hodnot byla poměrně nízká (objevovaly se jednou nebo dvakrát), takže míra spokojenosti je údaj spíše subjektivní.

Průměrná celková subjektivně vnímaná životní spokojenost získaná výpočtem (viz. výše) je **QL = 80,67 %**, což označuje Index kvality života. Celková životní spokojenost znázorněná graficky na přímce činí průměrně **VAS = 80 %**. Ačkoliv se tyto dvě průměrné hodnoty celkové životní spokojenosti od sebe téměř vůbec neliší, u výsledků jednotlivých participantek se v některých případech lišily výrazně, jednou dokonce o 30 %. Menší rozdíly lze přičíst nepřesnému odhadu grafického znázornění, větší rozdíly lze přisoudit určité stylizaci participantek, snaze o idealizaci svého života nebo i nedostatečnému pochopení zadání.

10. 2. Proces přijímání prarodičovské role

Výzkumný cíl	2	Zmapovat proces přijímání prarodičovské role.
Výzkumná otázka	2	Jak babičky popisují proces přijímání prarodičovské role?
Kategorie	2A	Pocity spojené s očekáváním a narozením prvního vnoučete
	2B	Maminkou versus babičkou
	2C	Změny v životě po přijetí prarodičovské role
	2D	Zvykání si na roli babičky

Tabulka č. 4: Proces přijímání prarodičovské role

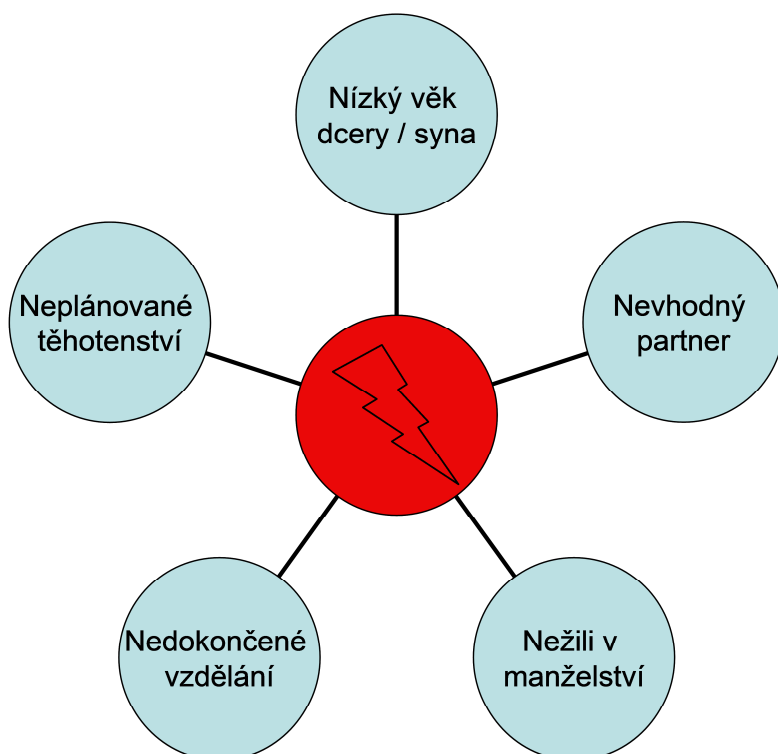
2A: Pocity spojené s očekáváním a narozením prvního vnoučete

Když dcera nebo syn oznámili participantce, že čekají dítě, byla reakce na tuto zprávu závislá na mnoha faktorech. **Pocity štěstí, radostného očekávání a nadšení** prožívaly ženy, jejichž dcera nebo syn měli vyšší věk, dále pokud žili v manželství a dítě bylo plánované, zda na miminko třeba i několik let čekali a na straně participantek hrál roli vyšší věk a negativní zkušenosti s komplikacemi při vlastním těhotenství. (B1: „Šťastná jsem byla velice. Ona měla nějaké problémy ženské a doktor jí doporučoval, že teda čím dřív, tím líp, protože už měla 28 roků, tak jsem byla ráda, když se to podařilo, protože my jsme čekali na dítě sedm roků“ nebo B5: „Strašně jsem byla ráda, protože oni sedm let neměli. Jako on byl ženatý, ale sedm let byli bez dětí“ nebo B7: „No šťastná jsem byla, pro babičku je to dar“). Tyto faktory jsou uspořádány do diagramu na Obrázku č. 1.

Naopak **smíšené pocity, znepokojení a obavy** zažívaly ty participantky, jejichž děti byly ještě příliš nízkého věku, neměly dokončené vzdělání, nebyly s partnerem sezdání nebo byl partner vnímán jako nevhodný či pokud šlo o neplánované těhotenství. (B9: „Hrozné. Vzhledem k tomu, že dcera, když mně oznámila, že čeká miminko, tak byla těsně před maturitou a ten potenciální tatínek byl rozvedený. To bylo pro mě obrovské trauma, ale i obrovská zkušenost, protože do té doby bych si myslela, že mě nic takového postihnout nemůže. Po této životní zkušenosti jsem se začala dívat i na problémy jiných rodičů úplně jinýma očima.“ nebo B12: „Tak z toho jsem moc nadšená nebyla samozřejmě, protože on byl mladý, takže jsem si říkala, že asi si to moc dobře neuvědomuje, ale stalo se to, tak jsem to přijala jako fakt“). Přehled výše zmíněných faktorů je na Obrázku č. 2.

Obrázek č. 1: Faktory vedoucí ke šťastným pocitům při očekávání vnoučete

Obrázek č. 2: Faktory vedoucí k obavám a znepekolení při očekávání vnoučete

Když se první vnouče narodilo, zažívaly všechny novopečené babičky pocity štěstí, radosti, životního naplnění. Participantky ve shodě popisují, že byly **velice šťastné**, některé dokonce plakaly štěstím, **nemohly uvěřit**, že mají první vnouče, velmi intenzivně to prožívaly a jely se na miminko podívat hned jak to bylo možné. Některé se za novorozeně i jeho rodiče pomodlily, aby byli zdraví a měli se rádi. Narozené vnouče vnímaly jako příchod nového života, jako **zázrak**, který přinesl **vzpruhu do života**. V případě, že nastaly při porodu komplikace, babičky se **bály o zdraví** svých vnoučat a pak byly velmi rády, když bylo miminko v pořádku.

Navzdory tomu, že informaci o tom, že se dcera nebo syn stanou rodiči, nesly participantky různě dle výše zmíněných faktorů, narození vnoučete přijímaly všechny pozitivně. Pocity rozladěnosti, znepokojení či obav se do narození vnoučete vytratily a zůstala jen radost z miminka, protože byly se situací **vyrovnané**. (B9: „*To už jsem se samozřejmě jaksi vyrovnala s tou situací, že to je, přesto že jsem tomu nemohla téměř do konce uvěřit. ... A přesně si pamatuju, když se narodil. Šli jsme na ranní mši a mně to připadalo, že ani nejdu po zemi, že se úplně nadnáším. Takový to byl povznášející pocit, že jsme už jako vlastně tvůrci další generace*“).

Zajímavé je **přejímání prarodičovského chování** po vzoru svých rodičů. Pozitivní zkušenost se ukazuje jako důležitý prediktor pro kladné přijetí role babičky. (B2: „*Pamatuji na moji maminku, jak se chovala a jak to přijímala, když se ona stala babičkou. ... Úplně to vidím jak dnes, jak se tvářila, jak byla šťastná. A možná jsem to asi po ní zdédila - takový ten vztah k něčemu malému narozenému*“).

2B: Maminkou versus babičkou

Participantek jsem se ptala na otázku v čem to bylo jiné stát se maminkou a potom později babičkou a poprosila je o srovnání těchto dvou rolí. Hodně podobný je **pocit štěstí**, protože obě události jsou radostné a krásné. Ale kromě toho se babičky shodovaly v tom, že jsou tyto dvě role **úplně jiné**.

Když se žena stane **maminkou**, tak to prožívá přímo na sobě, na svém těle, je to silnější a intenzivnější. Je to nádherný a nepopsatelný pocit, kdy dáváte nový život. (B12: „*... porod to je zas úplně něco jiného, když to miminko sám člověk porodí, to jsou záležitosti, to se ani nedá popsat, to si asi jenom ten, kdo to zažil, tak to musí posoudit, to je prostě něco úžasného, to se nedá asi tak srovnat, to vůbec ne*“). Jiné je to taky v tom, že tehdy, když se participantky staly maminkami, byly často hodně mladé, takže si připadaly nevyzrálé, často ani neměly ještě zařízené bydlení, muž byl na vojně, takže na to byly

samy. (B5: „*Já si myslím, že to bylo jiné, že já jsem ho měla v 19 a ještě jsem nebyla taková vyzrálá*“). Navíc se ještě neprovádělo dnes běžné vyšetření ultrazvukem v těhotenství, takže maminky dopředu nevěděly, jestli přijde na svět holčička nebo chlapeček či dvojčata, což byl pro jednu participantku velký šok a měla obavu, aby péči o dva novorozence zvládla.

Rozdíl, když se žena stane **babičkou**, spočívají zejména v tom, že dítě není přímo jejich, ale dcery nebo syna. Na vnoučata obvykle dávají babičky mnohem větší pozor a víc se o ně bojí, než kdysi měly strach o vlastní děti. Je to dáno tím, že už jsou starší, mají víc zkušeností, víc si uvědomují možná nebezpečí a zároveň mají zodpovědnost nejen za vnoučata samotná, ale i vůči svým dětem. Výhodou babičkovské role je to, že mají víc času se vnoučatům věnovat a jsou schopné nechat čehokoliv a jít si s nimi hrát. Mají také víc životních zkušeností, dívají se na věci s nadhledem, protože jsou o generaci dál než rodiče dětí. Babičky ví, že veškerá zodpovědnost není na nich, ale že jako prarodiče jsou až ti druzí po rodičích, takže si mohou děti více užívat. Jedna participantka uvedla, že jí narození vnučky přiblížilo mládí a vrátily se jí vzpomínky, kdy sama byla maminkou, protože děti podle ní omlazují.

V souvislosti s touto oblastí vyvstalo také téma **vnoučat od dcery a od syna**. Některé babičky potvrzovaly, že vztah k vnoučatům od dcery je vřelejší, intimnější, vídají se častěji a jsou pro vnoučata „babičky číslo jedna“. (B12: „... *kdyby to první vnouče bylo od té dcery, tak by to zas bylo trošku jiné než od syna a jakoby od cizí*“). Podobnou zkušenost má i další babička, která má vnoučata od dvou dcer a brzy očekávají první vnouče od syna. (B8: „*Já to třeba vidím teď u toho syna. Oni čekají teď v květnu miminko. A já jsem říkala holkám, že je to takové úplně jinačí než to bylo u nich. ... To jsem víc prožívala a byla jsem z toho úplně nadšená. Asi to bylo tím, že to byly holky, protože k té holce člověk tak nějak víc tíhne. Jako strašně se těším, ale není to taková euforie jako když to bylo u těch holek*“). Na dalších příkladech uvidíme, že se tyto postoje u jednotlivých participantek liší. Jedna babička uvedla, že vztah k vnoučatům od dcery a od syna je stejný, že nedělají rozdíl. Jindy tomu bylo zcela opačně, kdy participantka má dvě vnoučata od syna, ale podle ní je pro vnoučata ona ta „naše babička,“ protože je skoro denně hlídá, tráví s nimi ten čas a bydlí kousek od sebe, zatímco s babičkou z maminčiny strany se vídají mnohem méně. **Četnost kontaktů** se zdá být tedy důležitý předpoklad pro kvalitní vztah.

2C: Změny v životě po přijetí prarodičovské role

V další části rozhovoru popisovaly babičky změny, které nastaly v jejich životě po přijetí prarodičovské role. Nejčastěji zmiňovaly, že mají **víc starostí** (6), zvláště s malými dětmi při hlídání. Život se ale obohatil o **radost z vnoučat** (4) a díky nim je v rodině veseleji. Když měly své vlastní děti, tak na ně moc času nebylo, protože trávily hodně času v práci či měly s manželem na starosti stavbu domu apod. Teď jako babičky si na svá vnoučata **udělají čas vždycky** (3) (B1: „Když dojedou vnuci, tak všechna práce klidně stojí a věnujeme se vnukům. Kašlu na práci a když mám něco důležitého, tak to dělám večer nebo v noci, ale děcka jsou přednější“) a **pohlídají** vnoučata (3), když je potřeba. Babičky zmiňují i to, že mají úplně jiný náhled na péči o děti – dřív to bylo všechno „honem, honem“, ale teď to berou víc v klidu. Výchova a starost o vnoučata je teď primárně na rodičích, takže babičky si to užívají, i když o ně mají zároveň i strach. Dále musí babičky **rozdělovat svou pozornost** mezi více členů rodiny. (B9: „... už jsem musela rozdělit sama sebe nejenom mezi ty své děti a následně mezi děti a zetě, ale teď už i mezi děti, zetě a ještě to vnouče. Už jsem se musela trošičku rozmělnit v tom dávání sama sebe“). Dvě babičky uvedly, že od doby, co se jim narodila vnoučata, víc **šetří**, aby jim mohly kupovat dárky a při nákupuch myslí víc na ně než na sebe.

2D: Zvykání si na roli babičky

Na tomto místě se zaměřím na zvykání si na prarodičovskou roli, co v tom zvykání participantkám pomáhalo, co naopak bránilo a zda to nějak ovlivnily vztahy s dětmi a jejich partnery. Většina participantek (12) spontánně uvedla, že si na roli babičky nemusely nijak zvlášť zvykat, že to šlo „přirozeně, samo, normálně, v pohodě všechno,“ že to braly jako **přirozenou součást života**, jak život plyne. Jedna participantka v této souvislosti uvedla, že pro přijetí role babičky se nemusela nějak přemáhat. Ideální je, když se ženy na vnoučata **těší** (3) jako na nový přírůstek do rodiny a očekávají to. (B1: „Byla jsem ráda, když mně dali vnoučátka, byla jsem se s něma pochválit. Vůbec jsem se za to nestyděla, byla jsem ráda, že tou babičkou jsem, že na to nečekám“).

Co přijetí prarodičovské role **usnadňuje**?

1. Přestat řešit, že musí být vše hned udělané a precizně uklizené, smířit se s tím, že se po domě válí hračky.
2. Mít pozitivní vzor ve svých rodičích, kteří brali prarodičovství jako přirozený proces.
3. Prožívat těhotenství s dcerou a pak po narození vnoučete to plynule navazuje.

4. Bydlet alespoň ze začátku společně s vnoučaty a být u toho, když rostou.
5. Dobré vztahy s rodiči vnoučat.

Co naopak zvykání si na roli babičky **ztěžuje**?

1. Pracovní vytížení v zaměstnání – je málo času a velká únava. (B5: „*Tak kolikrát to ztěžovalo to, že když jsem došla z práce, tak už bych kolikrát ani... a šla jsem vozit vnučku. Tak jsem bývala taková unavenější, bylo to pro mě náročné*“).
2. Společné bydlení – malé dítě změnilo chod rodiny a všichni členové se musí přizpůsobit.
3. Když rodiče dítěte nastoupí brzy zpět do práce a babička denně hlídá.

Téměř všechny participantky uvedly, že mají vzájemné se svými dětmi a jejich partnery **vztahy dobré** nebo velmi dobré (13). Některé babičky (3) uvedly, že nabídly snachám a zeťům **tykáni**, což je pro kvalitu vztahů určitě vnímáno jako výhoda. Jedna participantka popisuje vztah se snachou jako nadstandardní. Vztahy s vlastními dětmi jsou dle jedné z babiček „vždycky v pohodě,“ s jejich partnery mohou být někdy horší. (B12: „*S partnerem dcery je to v pohodě, jsou úplná rodina, tam je to v pořádku. Syn se s partnerkou rozešli, nefunguje to, není to dobré, ale můj vztah k vnukovi to neovlivnilo, ba naopak*“). Někdy si babičky všimají rozdílnosti povah partnerů svých dětí, ale dodávají, že to je jejich volba. Jedna participantka vypráví o tom, že po úmrtí syna měla **špatné** vztahy se snachou, která si našla nového přítele, a nechtěla, aby prarodiče vnuky navštěvovali. V současné době se vztah stabilizoval a s vnuky se pravidelně vídají. V případě nečekaného těhotenství dcery se musely nejdříve vyřešit vzájemné vztahy, ale až si to vyříkali a přijali vzniklou situaci jako fakt, šli se bez problémů. Jedna babička zdůraznila, že vztahy s dětmi by byly stejné, i kdyby nebyla vnoučata, ale takto ji víc **potřebují**.

10. 3. Vztahy s vnoučaty a zkušenosti babiček

Výzkumný cíl	3	Prozkoumat zkušenosti babiček s prarodičovskou rolí.
Výzkumná otázka	3	Jaké mají tyto babičky vztahy se svými vnoučaty a dětmi a jak se tyto vztahy vyvíjely?
Kategorie	3A	Trávení společného času s vnoučaty
	3B	Zaměstnání versus důchod
	3C	Výchova vnoučat
	3D	Co vnoučata potřebují od svých prarodičů nejvíce
	3E	Zkušenosti a rady babiček
	3F	Babičky kdysi a dnes

Tabulka č. 5: Vztahy s vnoučaty a zkušenosti babiček

3A: Trávení společného času s vnoučaty

Jedním z cílů této oblasti bylo zmapovat, jak babičky tráví společný čas se svými vnoučaty a kolik ho tak průměrně mají. V první řadě je potřeba zmínit praktickou pomoc při **hlídání** vnoučat (5), kdy babičky zaskočí za rodiče v době nemoci dětí, vyzvedávají je z mateřské školy nebo si je berou domů na víkend, aby měli rodiče i nějaký čas pro sebe. Při plánování společných zážitků s vnoučaty dávají babičky přednost aktivnějšímu trávení volného času a zejména pobytu venku a v přírodě. Chodí s nimi na **procházky** (8) do lesa nebo do parku, jezdí na **výlety** (8) a někteří prarodiče berou vnoučata s sebou na **dovolenou** (4) např. do termálních koupališť či vyhledávají akce přímo pro děti. Když jsou vnoučata u prarodičů, tak často využívají **zahradu** (6), chodí na dětská hřiště (3) nebo pouštět draka. Některé participantky vedou svá vnoučata ke **sportu**, cvičí s nimi, hrají fotbal, jezdí plavat (5) nebo jsou v bazéně na zahradě (4). Když je počasí nevlídné nebo i z jiného důvodu, zůstávají babičky s vnoučaty doma a dělají spoustu aktivit, aby se děti nenudily. Nejčastěji babičky vymýšlí vnoučatům **hry** (7), hrají např. pexeso či vědomostní hry, s malými dětmi si hrají s plyšáky (2), divadlo s loutkami, dále je oblíbené **malování** (3), vystřihovánky, stavebnice, zpívání, **povídání si** (3), vyprávění o dřívější době a večer obzvlášť hlasitá **četba pohádek** (7) či sledování Večerníčku v televizi (2). Prarodiče také ochotně pomohou se školními povinnostmi, psaním domácích úkolů nebo **rozvíjení vědomostí** formou hry na paní učitelku a žáka (4). S tím souvisí i předávání praktických dovedností, kdy vnoučky pomáhají babičkám s **vařením a pečením**, zatímco vnuci tráví čas se svými dědečky drobným **kutěním** (5). Ve vztahu prarodičů a vnoučat se objevovalo i **mezigenerační učení**, kdy vnuk učil dědečka anglická slovíčka, který mu je zase na oplátku říkal v německém jazyce. Participantky také uváděly, že jim vnoučata přibližují svět moderních technologií (2) a učí se od nich např. kdo je Spider-Man. Babičky nevidí rády, když si jejich vnoučata sednou k počítači nebo hrají hry na tabletu či mobilním telefonu (4). Proto berou děti raději ven, aby se protáhly a byly na čerstvém vzduchu.

Nejčastěji se babičky vídají se svými vnoučaty **3–4 x týdně** (8), pokud bydlí blízko sebe, tak se vídají i **denně** nebo téměř denně (4), dále pak **2 x týdně** (4), **1 x týdně** (3), **1 x za 14 dní** (4) a 1 x za měsíc nebo za šest týdnů se vídají v případě, že vzdálenost bydlišť je velká. V jednom případě se vídají dvakrát ročně, ale vždy alespoň na celý měsíc, kdy přijedou vnoučata ze Spojených států nebo jede participantka za nimi. Vnoučata u svých prarodičů často tráví **víkendy** (5), **přespí** u nich (3) nebo jsou u babičky a dědečka

skoro celé letní **prázdniny** (4), protože je rodiče nemají kam dát. Jen u osobního kontaktu samozřejmě nezůstává, takže si **telefonují** (3), aby o sobě měli zprávy, jak se komu daří.

3B: Zaměstnání versus důchod

Ve výzkumném souboru bylo **6 participantek zaměstnaných** a **9 v důchodu**. Průměrná doba strávená v důchodu byla 7,28 let v rozmezí od 2 do 14 let. Z toho dvě babičky odešly nejdříve do invalidního důchodu a teprve následně do starobního. Pracovně vytížených babiček jsem se ptala na **skloubení zaměstnání s péčí o vnoučata**. Všechny pracující participantky (6) se shodly v tom, že se to dá vždycky nějak skloubit, snaží se o to, i když je to náročné. Tráví s vnoučaty **víkendy** (4) nebo si berou **dovolenou** (2), aby mohly hlídat v době nemoci vnoučat nebo v průběhu prázdnin a ulehčily tak rodičům, kteří se mohou více věnovat své profesi. (B2: „*Já už si ani neberu dovolenou pro sebe, ale jenom kvůli hlídání vnoučat*“). Výhodou je flexibilní pracovní doba babiček a naopak nevýhodou je směnný provoz a práce o víkendu. (B9: „*Když mě děčka dlouho nevidí, tak za mnou přijdou do práce. Když nemůže Mohamed k hoře, musí hora k Mohamedovi*“).

Co se pro babičky změnilo s **odchodem do důchodu**? Mají na vnoučata **víc času** (7), jsou kdykoliv **k dispozici** (3), aby mohli „mladší“ zavolat a požádat o hlídání dětí. Dvě participantky uvedly, že si ani nepřipadají jako důchodkyně, protože jsou snad ještě více vytížené, než když chodily do práce. To však není dáno jen péčí o vnoučata, ale i opatrováním starých a nemocných rodičů (3). **Hlídání** vnoučat babičky v určitém ohledu omezuje, protože si nemohou naplánovat nic jiného a jejich vlastní práce a povinnosti se odkládají na neurčito. Na druhou stranu si však jsou participantky vědomy, že si musí **děti užívat**, dokud jsou malé a mazlivé, protože až budou starší, tak už o trávení času s prarodiči nebudou mít pravděpodobně velký zájem.

Je pro vnoučata lepší, když babičky ještě pracují nebo když už jsou v důchodu? Na to jsem se zeptala všech participantek v rozhovoru. Na obou variantách lze najít pozitiva i negativa. (B9: „*Každý věk má svoje výhody a máme to přijmout tak, jak to přijde a v rámci svých možností se s tím vypořádat a zároveň využít svůj potenciál*“). Babičky se ale shodly, že pro vnoučata je lepší, když jsou prarodiče **v důchodu**, protože na ně mají **víc času** (14), nejsou omezení zaměstnáním, mohou se jim věnovat **kdykoliv** a postarají se o vnoučata, když jsou nemocná nebo mají prázdniny, což je pro rodiče velká a nenahraditelná pomoc. (B1: „*My teď máme, jak děda říká, každý den svátek, každý den volno. Že jestli děláme práci dneska nebo zítra, tak to je jedno. Je to opravdu lepší, když jsme doma. A i pro ně, pro rodiče, že se mohou spolehnout na to, že kdykoliv zavolají, tak*

jsme k dispozici“). Nesmí toho ale „mladí“ zneužívat a brát hlídání jako samozřejmost, ale vždycky dopředu zavolat a domluvit se. Babičky v důchodě mají víc času pro svá vnoučata, ale měly by ho mít také pro sebe a své zájmy. Jedna participantka uvedla, že důchodkyně jsou klidnější a nejsou tak „vystresované“. A navíc jsou se svými vnoučaty rády. (B11: *„Když člověk ten čas a tu pomoc věnuje svým blízkým, je to pro ně daleko užitečnější a přínosnější. I pro toho samotného důchodce“*). Na druhou stranu prarodiče ještě **pracující** jsou obvykle mladšího věku, více **aktivní**, sportují, mohou s vnoučaty podnikat i to, co by si později ze zdravotních důvodů už nemohli dovolit (např. lyžování, výšlapy apod.), mívají více **fyzické síly** a energie, mají vyšší příjem, takže mohou vnoučata výrazněji finančně podporovat a mají s dětmi bližší společná témata. Nevýhodou je ale **málo času** a často i náročná práce, která přináší napětí.

3C: Výchova vnoučat

Nejprve jsem se participantek ptala, zda mají **tendenci vnoučata vychovávat** místo rodičů. Většina babiček (10) odpověděla, že místo rodičů **ne**, nechtějí jim do toho zasahovat, ale když mají vnoučata na starost, tak vyžadují, aby je poslouchala. Jedno z doporučení je neokřikovat děti, když tam mají svoje rodiče. Celkově se babičky snaží spíše **předávat zkušenosti** a dovednosti, které získaly od svých prarodičů nebo jež si osvojily v průběhu života. A to je vlastně taky součást výchovy – ukázat dětem co umím a **jít příkladem**.

Názory participantek na to, **jak rodiče výchovu zvládají**, byly souhrnně pozitivní – rodiče zvládají výchovu **dobře** (11). Babičky kritizovaly pouze dílčí aspekty výchovy, že jsou rodiče příliš **přísní** (4), naopak až moc **benevolentní** (2) nebo málo trpěliví (2). Na druhou stranu u svých dětí a jejich partnerů oceňují, že vedou vnoučata k zálibám (např. ke sportu, výuce cizích jazyků atd.), vysvětlují jim různé věci a věnují se jim (3). Jedna participantka vyjádřila obdiv ke své dceři, že tak dobře zvládá výchovou tří dětí. Jinou babičku zase mrzelo, že do rodiny zasáhl rozvod dcery, což nebylo pro výchovu dětí dobré, protože si mohly vybrat mezi tím, co říká maminka a co tatínek. Participantky uváděly, že je někdy potřeba **říct svůj názor** (7), když se jim něco nelíbí, že by to dělaly jinak, ale nechtějí jim do toho tzv. „kecat“ a poroučet, protože je to jejich věc, jak si své děti budou vychovávat. (B3: *„Sama jsem neměla ráda, když mně moje maminka mluvila do výchovy“*). Výhodnější je počkat, pokud se sami zeptají, a teprve potom radit. (B14: *„U dcery si můžu víc dovolit, u nevěsty jsem opatrnější“*).

Dále mě zajímalo, co si babičky myslí o **rozmazlování** a zda samy svá vnučata rozmazlují. Participantky vnučata do určité míry **rozmazlují** (11) a dopřejí jim. Některé jim povolují víc, než by měly, jsou si toho vědomy a považují to za svoji slabost (3). Oproti tomu jiné babičky vnučatům povolí sice hodně, ale jen do určitých mezí, aby si nemyslely, že mohou všechno (2). (B2: „*Když něco malý chce, tak mu vysvětlím, proč mu to nedám a opravdu mu to nedám. Mě neukecá*“). S rozmazlováním by ale měla jít ruku v ruce i **přísnost** (5) v případech, kdy děti zlobí a dělají, co nemají. Některé participantky se řídí zásadou nepovolovat vnučatům to, co mají zakázané od rodičů (4). Jedna babička uvedla, že vnučatům dává např. zakázané sladkosti a říká jim, aby to neříkala mamince. Jiné povolí spíše mimořádně a rodičů se dopředu zeptají (3). (B11: „*Rozmazlování není dobré, ale v roli babičky člověk občas musí porušit ty zásady*“). Zkrátka prarodiče nemusí vychovávat, tak mohou rozmazlovat, což se domnívá osm participantek. Snaží se ale děti vést k tomu, aby si věcí vážily a byly skromné (3).

3D: Co vnučata potřebují od svých prarodičů nejvíce

Na prvním místě zmiňovaly babičky **lásku** (9), aby vnučata cítila, že je mají prarodiče rádi. Jako důležité považují participantky trávení společného času s vnučaty a **věnování se jim** (3), aby měly děti pěkné společné **zážitky**, na které budou v životě vzpomínat. Prarodiče mají ke všemu přistupovat **s klidem** (3) a nadhledem, nehonit se, poskytnout vnučatům pohodu a bezpečné **zázemí** (4). Dále by měli prarodiče svá vnučata inspirovat, povzbudit, poskytnout radu, vyprávět o minulosti, zastat se vnučat a pomazlit se s nimi či je vzít do náručí (2). Babičky a dědečkové jsou pro svá vnučata často i vzorem jak se chovat v interpersonálních vztazích. Podle participantek by měli prarodiče **jít příkladem**, ukázat pěkné vztahy se svými partnery a dětmi a v neposlední řadě jim **ukázat kořeny**, odkud pochází, kam patří a seznámit je s širší rodinou.

Dělaly by babičky něco v přístupu k vnučatům **jinak**, kdyby měly možnost vrátit se v čase? Naprostá většina (13) odpověděla, že **ne** nebo asi ne. Jedna participantka uvedla, že kdyby šla do důchodu, jak se chodilo dřív, tak se mohla vnučatům více věnovat. Další se zamýšlela nad tím, že vždycky se dá něco napravovat, protože člověk není dokonalý. Jde ale spíše o takové dílčí momenty, kdy člověk ztratí trpělivost a řekne něco, co ho potom mrzí. A jedna babička zase odpověděla, že v přístupu k vnučatům by ani nic neměnila, ale spíše udělala spoustu chyb při výchově vlastních dětí, protože byla ještě mladá a neměla dost zkušeností.

3E: Zkušenosti a rady babiček

Co by participantky poradily ženám, které se čerstvě staly babičkami? Co se jim osvědčilo? **Ve vztahu k vnoučatům** participantky doporučují, aby se babičky dětem **věnovaly** (3) a udělaly si na ně vždycky čas, i kdyby měly třeba něco nechat být. Aby se **těšily** z každého narozeného vnoučete, i když to těhotenství bylo třeba nečekané a ony z toho nebyly zrovna nadšené, tak aby se s tím **dokázaly vyrovnat**, neutíkaly od toho, přijaly to jako fakt a vážily si toho, že jsou babičkami, protože jiné ženy by byly nesmírně vděčné, kdyby se konečně staly babičkami. Někdy jsou i ty vztahy v rodině různé, ale nenechat tím v žádném případě poznamenat vztah k vnoučatům, protože ona za to nemůžou. Dále by tyto zkušené babičky poradily, aby si vnoučat ve zdraví **užily**, zvláště dokud jsou malá a mazlivá. Ve vztahu k vnoučatům je důležitá **nepodmíněná láska**, navázání osobního vztahu, řešit vše **v klidu** a pokud možno po dobrém (i ta přísnost je ale potřeba). A samozřejmě **vyslechnout** vnoučata, když se chtějí s něčím svěřit. V neposlední řadě být k dětem **otevřené**, nelhat jim a neříkat jim neustále, že na to jsou ještě malí.

Vzhledem k rodičům se babičkám osvědčilo **nemíchat se jim do výchovy** (6), protože je jiná doba. Babička poradit může, ale ne za každou cenu. Být tedy svým dětem nablízku, ale **nevnucovat se**. (B11: „Babičky by měly být těm maminkám nablízku, ale nevnucovat jim svoje. ... Aby ta babička se snažila té mladé podřídit a dělat to podle ní. Tak si k ní najde cestu a je to určitě výhodné pro obě dvě, že babička bude ráda, že tam může být a ta mladá bude ráda, že jí do toho nekecá“). Veliká pomoc pro rodiče je také **hlídání** vnoučat. Babičky by podle některých participantek měly **respektovat** to, co rodiče zakáží nebo si nepřejí.

3F: Babičky kdysi a dnes

S některými participantkami jsme narazily na vývoj pojmu babička. Babičkám participantek se často říkalo **stařenka** (4), ale jejich maminkám už byly oslovovány jako babičky. (B1: „Měla jsem spolupracovnici a ta vždycky říkala, že jí vnuci museli říkat stařenko, že ona žádné pupky nevázála, že není žádná babka. Dřív se tak říkalo porodním babkám, tak jestli to od toho tak bylo.“). Na vesnicích se běžně říkalo stařenka a stařeček. Tehdy byly babičky opravdu staré a šedivé. (B15: „U nás se říkalo stařa. Zní to sice tvrdě, ale nebylo to tak myšleno. Když jsem se narodila, tak té mojí staři bylo 46. To je dneska nepředstavitelné, ale tehdy to tak nebylo, protože jednak ti lidi asi i vypadali jinak – byli sedřenější a unavenější životem“). S oslovením stařenka nebo stařeček se můžeme

ojediněle setkat i v současné době. (B1: „*Můj spolužák chce, aby mu vnuci říkali stařečku, že není žádný dědek.*“). Babičky to považují ale spíš za zvláštní, nelíbí se jim to a nechtěly by tak být osločovány (4). A hlavně by to ani neučily děti říkat, aby se jim spolužáci nesmáli.

Dnešní babičky jsou **moderní**. (B12: „*Tak teďka jsou takové moderní babičky, už to není taková ta babička, co má zástěru a nosí v ní kůrky chleba, jak se říká. ... Věnují se vnučatům, vedou je ke sportu a k těm všem aktivitám*“). Velkou výhodou je, když babičky mají řidičský průkaz a jsou aktivní **řidičky** (6), protože se tak nemusejí spoléhat na to, až je přijedou děti a vnučata navštívit, ale mohou samy přijet a lépe si tak organizovat svůj čas.

10. 4. Zralost pro prarodičovství

Výzkumný cíl	4	Zjistit, jaké faktory se podílejí na zralosti pro prarodičovství.
Výzkumná otázka	4	V čem spočívá zralost pro prarodičovství a co může být překážkou jejího naplnění?
Kategorie	4A	Ideální věk pro prarodičovství
	4B	Pozitiva a negativa prarodičovské role
	4C	Narození dalších vnučat
	4D	Zralost pro prarodičovství
	4E	Příčiny nepřipravenosti na prarodičovství
	4F	Role babiček ve společnosti

Tabulka č. 6: Zralost pro prarodičovství

4A: Ideální věk pro prarodičovství

Některé participantky (6) se shodují, že **na věku nezáleží**, že neexistuje optimální věk pro prarodičovství, ale je to o člověku jako individuální entitě. U každého to může být jinak a je potřeba se tomu přizpůsobit. Na věku nezáleží, ale přijde to období, kdy člověk má zužitkovat zkušenosti, které získal jako rodič, aby mohl vývoj pokračovat přirozeně dál. (B3: „*Někdy může být mladá rozumnější než stará*“). Podle jedné participantky se dříve vdávaly ženy v nižším věku a babičky byly mladší, ale dnes je tendence k odkládání mateřství. Jiná participantka zase uvedla, že měly opravdu staré babičky, které chodily v zástěře, zatímco dnešní babičky vypadají často jako maminky.

Věk participantek se pohyboval v rozmezí 50 až 70 let, průměrně 60,07 let. Babičkami se staly ve věku 39 až 56 let, průměrná hodnota je **48,13 let**. Nejčastěji uváděly participantky jako ideální věk pro prarodičovství **kolem 50 let** (4) nebo **mezi 50 a 60 lety**

(4). V takovém věku mají ženy ještě dostatek fyzických sil a v důchodě mají více času. (B12: „Já myslím, že bylo ideální, když chodily ty babičky, když to řeknu za bývalého režimu, když chodily do toho důchodu v těch 55 nebo 56, tak to bylo optimální, protože vlastně opravdu byly ještě v dobrém věku a mohly těm mladým pomáhat, když třeba děti onemocněly nebo i prázdniny se mohly tak řešit a takové věci“). Dvě participantky uvedly jako ideální poměrně nízký věk okolo 45 let, což bylo dáno zřejmě tím, že samy se babičkami staly v takovém věku a přišlo jim to optimální. Na druhou stranu podle participantek stát se babičkou ve 40 je ještě hodně brzy, nad 60 let je to náročnější na psychiku a nad 70 let už na to nemají babičky dostatečně pevné nervy. Jedna participantka to vystihla, když řekla, že pokud si založíte rodinu ve 21 letech, tak ta další generace má na to taky právo.

V Tabulce č. 7 jsou uvedeny výhody a nevýhody přijetí prarodičovské role v nízkém nebo naopak vyšším věku, jak je vnímají participantky. Pomyslnou hranicí mezi „mladší“ a „starší“ babičkou je věk přibližně kolem 55 let nebo odchod do důchodu.

Mladší		Starší	
+	Aktivní	-	Unavené
+	Dostatek fyzických sil	-	Víc nervózní
+	„Blbnou“ s vnoučaty	-	Menší zájem o vnoučata
-	Zaměstnané	+	V důchodě
-	Nemají tolik času	+	Čas na hlídání
-	Neužijí si prarodičovství	+	Klidnější
-	Neodpočinou si po vlastních dětech	+	Bohatší na zkušenosti

Tabulka č. 7: Výhody a nevýhody prarodičovství vzhledem k věku babiček

4B: Pozitiva a negativa prarodičovské role

Participantky vidí na prarodičovské roli více kladů než záporů. Mezi **pozitiva** patří **obohacení života** (6), **veselejší život** (3), že pobyt s vnoučaty přináší **radost** (4), baví je se o vnoučata **starat** (2), dávat jim **lásku** (2), pomazlit se, **předávat moudrost** a vědomosti. Ve vnoučatech vidí babičky **pokračování rodu** (4) a plody výchovy. Na děti se vždy těší (2) a přináší jim to **pocit omládnutí** a připomenutí dětství vlastních dětí.

Podle pěti participantek není na prarodičovské roli **negativního nic**. Jiné babičky však několik negativ našly. Patří mezi ně **finanční náročnost** (2), **přenos negativních genů** a u zaměstnaných babiček **málo času věnovat se vnoučatům**. Babičky silně prožívají nemoci dětí, mají o ně **strach**. Někdy je **rozčiluje**, když vnoučata zlobí a jsou hlučná,

protože chtějí mít svůj klid. (B14: „Kdyby u nás bydleli, tak by tam třeba nějaké záporny byly, že by mně něco vadilo“).

V souvislosti se zmíněnými klady a záporny prarodičovské role jsem se participantek ptala, jaké by to pro ně bylo, **kdyby ještě v současnosti nebyly babičkami**? Většina babiček odpověděla, že by jim to **chybělo** (10), v životě by bylo **prázdnno** (5), **mrzelo** by je to (4), bylo by jim to **líto** (2) nebo by i **záviděly** svým kamarádkám a ženám, které už babičkami jsou. Dále participantky uvedly, že by se cítily **ošizené** o něco, protože je krásné vidět vnoučata vyrůstat. Bylo by jim v životě **smutno**, neměly by pro koho péct dobroty a **těšily by se** na to, kdy už vnouče konečně přijde. Jiné babičky neumí posoudit (2), jak by takovou situaci přijímaly, protože si to **nedovedou představit**. (B1: „Když totiž vnoučata nemáte, tak nevíte, co by vám mělo chybět, protože nepocítíte ani tu lásku ani ty starosti, co to obnáší“). Kdyby byly v práci, tak by je to možná tak netrápilo. A pokud by věděly, že mají děti a je tedy **naděje**, že babičkami někdy budou, kdyby měly tu vizi, tak by to lépe překonávaly. Participantky uváděly, že by je trápilo, kdyby měly děti s početím problémy. V takovém případě by se snažily to směřovat cestou náhradní rodinné péče. V případě že by se babičkami nestaly, tak by doporučovaly najít si více koníčků a trávit více času s manželem a s kamarádkami.

4C: Narození dalších vnoučat

První vnouče je podle participantek **nejvzácnější** a nejradostnější (3), člověk cítí euforii, je to takové slavnostnější a spojeno s největším očekáváním. (B4: „Je to takové: já, konečně su babičkou. A pak to taky vnímáte, že jste babičkou podruhé, potřetí, počtvrté, ale to první je vždycky takové to první“). Pokud je první vnouče v rodině po letech první dítě nové generace, stává se **středem pozornosti** a veškerá péče je věnována právě jemu. Až přijde další vnouče, obrací se pozornost zase směrem k němu, protože vždycky ten nejmenší vyžaduje nejvíce péče. Důležité specifikum při narození prvního vnoučete je **přijetí role prarodiče**, které se děje jenom jednou v životě. (B9: „Ten první to bylo úplně něco nového v té rodině, úplně nová role vlastně. A když už to bylo podruhé, tak to tím, že poprvé to byl kluk a podruhé holčička, tak to bylo jiné, ale jednou už jsem babičkou byla, tak už to nebyla ta úplně nová role“).

U **dalších vnoučat** byly participantky **klidnější**, věděly už, co je čeká. Některé uvedly, že byly rády, že vnoučat přibývá a nemají tak jedináčky. Narození každého vnoučete provází **radost** a těšení se na miminko. Tato radost je o to silnější, pokud se jedná o těhotenství po delší době, dále pokud je to holčička po předchozích samých vnucích

(nebo chlapeček po samých vnučkách), pokud jsou překonány zdravotní komplikace nebo ohrožení na životě či v případě, kdy se babička domnívá, že jde zřejmě o její poslední vnouče. (B10: „A teď třeba ten čtvrtý, tak si říkám, že už byl asi poslední, tak si to tak užívám“).

4D: Zralost pro prarodičovství

Zralost pro prarodičovství se odvíjí od toho, jestli je člověk **zralý stát se rodičem**, protože když se stane rodičem, musí do budoucna počítat s tím, že se zřejmě někdy stane prarodičem. Předpoklady pro prarodičovskou zralost jsou **přijetí vlastních dětí a dobrý vztah** s dětmi. A když potom přijdou na svět ta vnoučata, tak na sebe tyto role přirozeně navazují a člověk to dokáže přijmout v dobrém. (B9: „Pokud je člověk dobrý rodič, bude určitě i dobrý prarodič“). Podle jedné participantky se tento vztah k vnoučatům formuje už v době **dětství** podle toho, jak se k nám chovali naši prarodiče.

Klíčovými **předpoklady** pro prarodičovskou zralost jsou podle participantek tyto faktory: 1. **těšit se** na vnoučata (3), 2. mít **radost** z dětí, 3. chtít vnoučata něco **naučit** a obohatit jejich život, 4. být **vnímavý** k okolí, 5. **umět volit** důležité věci mezi těmi nepodstatnými, 6. mít **lásku a trpělivost**, 7. být **dospělý a vyzrálý** (věk hraje určitou roli, člověk jedná s nadhledem a nabytými životními zkušenostmi), 8. být **zabezpečený** a mít vybudované zázemí (2), 9. **být v klidu**, nehonit se.

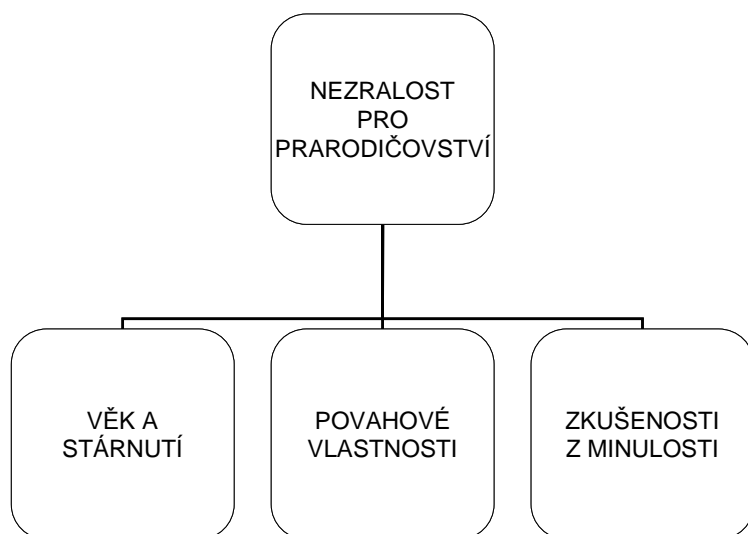
Jde se na prarodičovství dopředu nějak **připravit**? Některé participantky se domnívají, že to **nejde**. Prarodičovství přichází v různých obdobích, až na to přijde vhodná doba. Není možné se tedy připravit, protože buď to člověk v sobě má nebo nemá. Prarodičovství je v tomto kontextu vnímáno jako jedna z přirozených životních fází, kterou člověk musí přijmout jako pokračování rodu. Na druhou stranu se objevily i názory, že jakási vnitřní psychická **příprava je možná**. Jedinec se má vžít do pozice, že bude mít nějaké **povinnosti**, připravit se mladým rodičům **pomáhat** a být k dispozici pro **hlídání** vnoučat (3) a pro pomoc v trápení. A na závěr **přijmout vnoučata** jako obohacení života a současně nechat celému procesu přirozený průběh.

Jak by podle participantek vypadala **ideální babička**? Měla by být trpělivá (5), klidná (2), milující (5), laskavá (2), podněcovat důvěru, hodná, vlídná, trochu rozmazlovací, věnovat se vnoučatům, zodpovědná, obětavá (2), podporující, tolerantní a respektující soukromí mladé rodiny. Dále by se měla snažit dětem a vnoučatům porozumět (2), protože je jiná doba, jít příkladem, nehádat se před vnoučaty, dívat se na věci s nadhledem, životními zkušenostmi a rozvahou (2) či obrušovat ostré hrany

mezigeneračních vztahů (zvláště mezi dospívajícími vnoučaty a jejich rodiči). V kontrastu s výše uvedeným by ale babičky neměly být závislé jen na dětech a vnoučatech, ale mít i svůj vlastní život a najít si své přátele a zájmy.

4E: Příčiny nepřipravenosti na prarodičovství

Cílem této části výzkumu bylo hledat možné příčiny nezralosti pro prarodičovství. Participantky se zamýšlely nad možnými faktory figurujícími jako překážky dosažení role připraveného prarodiče. Z analýzy vyplynulo několik klíčových faktorů, které jsem uspořádala do tří kategorií: věk, povaha a zkušenosti (viz. Obrázek č. 3).

Obrázek č. 3: Nezralost pro prarodičovství

Věk a stárnutí: Podle participantek se někteří lidé stanou prarodiči skutečně v nízkém věku. Jsou tedy **mladí a nemají zkušenosti**. Někteří nechtějí roli babičky nebo dědečka přijmout, protože se ještě necítí být prarodiči, chtějí vypadat mladší, **nechtějí zestárnout** a brání se tomu. Někdy se za tuto roli stydí a odmítají oslovení babičko nebo dědečku a vyžadují od vnoučat, aby jim říkala křestním jménem. S takovým postojem se u svých známých setkaly tři participantky.

Povahové vlastnosti: Na prvním místě suverénně figuruje **sobeckost** (7), kdy člověk žije jenom sám pro sebe, je zvyklý si žít život po svém a **upřednostňuje svoje zájmy** (6). Takoví lidé nechtějí být uvázaní u vnoučat, ale chtějí se bavit a užívat si. A není to dáno pouze věkem, protože podle jedné participantky si někdo neudělá čas ani v důchodě a jen si užívá. Další překážkou naplnění zralosti pro prarodičovství může být **nezájem** o vnoučata nebo když člověk nemá rád děti nebo i lidi obecně. (B11: „Ženy, které

nechtějí být babičkami, tak si myslím, že nemají v sobě tu lásku, kterou by měly zase věnovat dál“). Někteří lidé už chtějí mít svůj **klid**, nemají na malé děti nervy, vadí jim nepořádek a rozházené hračky, které musejí po vnučatech uklízet (3). Tvrdí, že vnučata nejsou jejich starost, protože oni si už svoje děti vychovali. A teď ať se starají mladí.

Zkušenosti z minulosti: Je obtížné stát se zralým a připraveným prarodičem v případě, že se člověku v životě **nesplnilo** to, po čem toužil. Žena, které se rozpadla rodina a opustil ji manžel, si hledá nového partnera a chce **začít žít znovu** od začátku. Když do toho přijde na svět vnuče, může to vnímat negativně. Přijmout kladně prarodičovskou roli může být nesnadné pro člověka, který se ocitl **v krizové situaci**, kdy např. nemá kde bydlet a musí stavět. Další překážkou jsou obecně **špatné zkušenosti z dětství** (2), kdy se ve vztahu k vnučatům promítne to, co sám jako dítě prožil. (B5: *„Ten vztah ke stařence ovlivní i potom ten vztah nás k vnučatům. ... Já si myslím, že by se to projevilo, že bych to neměla zažité, co stařenka obnáší“*). Pokud jim samotným děti **nikdo nehlídal** (2) a nepomáhal s péčí, je možné, že se zachovají jako prarodiče podobně. Jedna participantka zase uvedla, že zná ženu, která jako matka dávala děti na hlídání k babičce, takže když se sama měla starat o vnučata, tak **nebyla zvyklá**. Dále v situacích, kdy dospělé děti své rodiče jen **využívají** a nechovají se k nim hezky, musí prarodiče zakročit a někdy i hlídání odmítnout. Částečně s věkem a částečně se zkušenostmi souvisí ještě jeden faktor. Když žena **sotva dovychová svoje děti** a vzápětí se stane babičkou, nemá energii na toto vnuče, protože ji ještě nestihla za tak krátkou dobu načerpat.

4F: Role babiček ve společnosti

Na závěr jsem se v rozhovoru ptala participantek na roli babiček očekávanou společností. Rodiče se na babičky spoléhají především v tom, že **pohlídají vnučata**, když to bude zapotřebí, a budou k dispozici (4). Zároveň se očekává, že se budou starat o mladé rodiny, pomáhat jim s dětmi, uvařit dobrý oběd (3) a občas jim poskytovat i **finanční pomoc** (2). Participantky se shodují na tom, že by však mladí neměli očekávat, že se jim babičky budou starat o domácnost. Prarodiče by se vnučatům měli **věnovat** jinak než rodiče, protože na ně obvykle mívají více času a berou život s určitým nadhledem. Mohou s nimi zajít na výlet, do divadla, do cukrárny, měli by být aktivní a vést děti ke sportu a jiným zálibám. Jedna participantka uvedla, že se jí a manželovi občas lidé diví, že se jim chce brát s sebou vnučata na dovolenou. Oni to ale dělají rádi. Důležitou rolí prarodičů je

seznamovat vnoučata s životem a mentalitou generací před nimi zejména formou vyprávění příběhů, co se jak dělalo, když byli malí.

V dnešní době je problém, že babičky jsou dlouho zaměstnané a nemají tolik času. Ideální je, když maminka nastupuje po rodičovské dovolené zpět do práce a babička už jde do důchodu a může se vnoučeti věnovat. Pro mladé rodiny je velmi těžké, pokud nemají prarodiče, kteří jsou k dispozici a ochotní pomoci s péčí o děti. Přináší to s sebou komplikace a zvažování, kdo si vezme z práce volno, aby mohl zůstat s dětmi doma, kam je dát, když mají prázdniny atd. Jedna participantka uvedla, že hlídá děti sousedce, protože jejich babička se o ně nezajímá a nepřijede se za nimi podívat ani jednou do roka. Podle slov participantky těmto dětem babička velmi chybí, a tak jim dělá **náhradní babičku** a oni ji tak i oslovují. **Babičky v důchodu** jsou podle participantek dnes k nezaplacení. Ale na druhou stranu by babička neměla být u vnoučat „uvázaná jak pes u boudy.“ Má mít **svoje soukromí** a právo splnit si v důchodu to, na co celý život neměla čas. Vždy se vzájemné požadavky musí skloubit tak, aby to vyhovovalo všem generacím. Podle některých participantek si mladí rodiče myslí, že by babičky mohly dělat ještě víc, což je způsobené tím, že si rádi užívají a zodpovědnost přesouvají např. na prarodiče. Babičky by se měly **zabývat i samy sebou**, nejen dětmi a vnoučaty, ale najít si přátele, se kterými zajdou na kávu a popovídají si.

11. Diskuze

Tato diplomová práce se zabývá prarodičovskou rolí, jejím vnímáním, mezigeneračními vztahy a zralostí pro prarodičovství. V teoretické části jsou popsány poznatky z výzkumů českých i zahraničních odborníků. Rolí babiček a dědečků se výzkumníci různých oborů zajímají už bezmála osmdesát let. Přesto zatím nebylo provedeno dostatečné množství výzkumů, což uvádějí např. i Smith (2005) nebo Szinovác (1998), které by se na prarodičovství dívaly z psychologické perspektivy a ptaly se přímo samotných prarodičů, jak svoji roli vnímají a prožívají. Cílem této práce je popsat prarodičovskou roli očima samotných prarodičů, lépe porozumět vztahům v rodině a hlouběji proniknout do tématu zralosti pro prarodičovství.

11. 1. Výzkumná zjištění

Vzhledem k vymezenému výzkumnému problému a mnou stanoveným cílům, jsem se rozhodla pro kvalitativní variantu výzkumu. Je zřejmé, že kvalitativní výzkum s sebou nese mnoho výhod i nevýhod. Mezi výhody bychom mohli zařadit hlubší proniknutí do tématu, detailnější zkoumání určitého fenoménu, posouzení vztahů a kauzality, uchopení dané problematiky v holistické perspektivě a porozumění participantů výzkumu v jejich přirozeném prostředí. Dle Hendla (2008) tento podrobný popis a vhled umožňuje navrhnout nové teorie a pomáhá při počáteční exploraci fenoménů. Nevýhodou je omezená generalizace získaných závěrů z důvodu malého počtu participantů, sběr a analýza dat jsou časově náročné a výsledky jsou snadněji ovlivněny výzkumníkem a jeho preferencemi. Na rozdíl od kvantitativního přístupu je obtížné testovat hypotézy a teorie (Hendl, 2008). Pro potřebu mého výzkumu se jevil kvalitativní přístup jako ideální, protože zralost pro prarodičovství a percepce prarodičovské role je zatím oblastí velmi málo zkoumanou a jde tedy spíše o navrhování nových teorií. Navíc participantky byly ochotné věnovat svůj čas a podělit se svou životní zkušeností prostřednictvím rozhovoru. V dalších částech rozvedu hlavní zjištěné výsledky dle výzkumných otázek.

Sebereflexe babiček v prarodičovské roli

V rámci zjišťování sebereflexe babiček v prarodičovské roli jsem se participantek ptala, jaké mají vlastnosti, jak by se popsaly. S podobnou charakteristikou jsem se v odborné literatuře nesetkala, ale přišlo mi užitečné zjistit, jak se babičky vnímají a jaký

mají náhled na sebe samé. Většinou se popisují jako klidné, i když občas je i něco rozčílí, aktivní, pracovitě, zaměřené na rodinu, obětavé, přátelské, veselé. Jen ojedinele jsem se setkala s deskripcí sebe jako nevyrovnané, stydlivé, náladové. Zajímavým fenoménem je regulace intenzity projevů určité vlastnosti v závislosti s rostoucím věkem participantky. Jedna babička např. uvedla, že dřív byla velký cholerik, ale nyní už je to usměrněné. Ve vztahu k vnoučatům se babičky popisují jako hodné, rozmazlující, v případě potřeby i přísné, vstřícné, obětavé či starostlivé.

Mezi zájmy participantek patří zejména práce na zahrádce, starost o dům a chalupu, dále klidnější způsoby trávení volného času jako je četba knih, luštění křížovek, sledování televize, pečení či ruční práce. Rády také navštěvují svoji rodinu a přátele, chodí na procházky nebo cvičit.

Hodnoty a životní cíle, které participantky uváděly, byly nejčastěji zdraví celé rodiny, dobré mezilidské a rodinné vztahy, zaměstnání vlastní i svých dětí, finanční zabezpečení a dále hodnoty jako vzájemná láska, víra v Boha či radost ze života. Pro participantky byly důležité i hodnoty jako osobní volný čas a celkově vztahy mezi lidmi, aby se k sobě chovaly slušně a byli tolerantní. U všech participantek se do odpovědí promítalo téma našeho setkání, protože kladly zvýšený důraz na rodinné hodnoty. Zajímavá by mohla být administrace metody SEIQoL babičkám bez kontextu k jejich roli prarodiče a následné srovnání získaných dat. Celková subjektivně vnímaná životní spokojenost všech participantek, která byla získána výpočtem (QL), dosáhla 80,67 % a korespondovala s vykazovanou životní spokojeností znázorněnou graficky (VAS), která činila 80 %.

Na tato zjištění o vlastnostech, zájmech a hodnotách babiček by se dalo navázat kvantitativním šetřením, které by zahrnovalo odpovědi velkého množství respondentek, aby byl vzorek vzhledem k populaci babiček reprezentativní a získal se tak souhrnný přehled o současných babičkách v naší zemi, jaké mají vlastnosti, záliby, životní hodnoty a cíle. Dále by bylo možné provést srovnání v rámci longitudinálních studií a zjišťovat, jestli a případně jak se babičky a jejich preference s rostoucím věkem mění.

Proces přijímání prarodičovské role

Na oznámení, že dcera nebo syn čekají miminko a participantka se tak stane babičkou, reagovaly účastnice výzkumu různě a odvíjelo se to od několika faktorů. Radostné pocity při očekávání prvního vnoučete pociťovaly ženy, které byly vyššího věku a samy měly komplikace při těhotenství, dále pokud dcera nebo syn byli vyššího věku,

zda žili v manželství, zda bylo dítě plánované nebo v případě, že početí dítěte trvalo delší dobu. Naopak pocity opačné, znepokojení a obavy prožívaly ty participantky, jejichž dcera nebo syn byli hodně mladí, neměli dokončené vzdělání, pokud jejich partnera považovali za nevhodného, zda spolu tito partneři nežili v manželství a v případě, že šlo o neplánované těhotenství. Při oznámení, že čekají miminko, byly pocity participantek ve většině případů radostné, babičky byly šťastné a na vnouče se těšily. Ve dvou případech tuto zprávu nepřijaly s takovým nadšením, byly znepokojeny a měly obavy. Pozitivní ale je, že tyto dysforické pocity po narození vnoučete zmizely a všech 15 babiček popisovalo, že byly šťastné a přijaly vnouče s nadšením, protože už byly s danou situací vyrovnané a braly ji jako fakt.

Když se žena stane maminkou a posléze babičkou, tak je podle participantek srovnatelný pocit štěstí a radosti z narozeného miminka. Jinak je to ale úplně jiné v tom, že maminka prožívá těhotenství a porod přímo na sobě, takže prožitek je silnější a intenzivnější. Jako babičky jsou si vědomy toho, že dítě není přímo jejich, ale mají obrovskou radost nejen za narozené vnouče, ale i za svoje dítě, které se stalo maminkou nebo tatínkem. Participantky se shodly, že v roli babiček mají o vnoučata mnohem větší strach a dávají na ně větší pozor, než na svoje vlastní děti, když byly malé. Je to dáno zkušenostmi, vyšším věkem a větším množstvím času si uvědomit všechna nebezpečí, která na vnoučata číhají. Podobně i V. C. Lusso (2011) uvádí, že prarodiče prožívají strach o vnoučata intenzivněji než rodiče, což je způsobeno tím, že prarodiče už mají utvořenou zkušenost o světě a jeho nebezpečích, mají vyhraněný cit pro zodpovědnost za děti svých dětí a dále zapomínají na to, že malé děti jsou ohebné a motoricky zdatné.

Dále jsem se zabývala vlivem rodové linie na kvalitu vztahů prarodičů a vnoučat. Participantky uváděly, že buď nedělají rozdíly mezi vnoučaty od dcery a od syna nebo některé připustily, že s vnoučaty od dcery mají bližší a vřelejší vztah a častěji se vídají. Kahana a Kahana (1970) zjistili, že babičky z matčiny strany byly vnoučaty hodnoceny jako nejoblíbenější prarodič a současně měly s dětmi nečastější kontakty. Podobně jsem ve výzkumu zjistila, že vztah babiček s těhotnou dcerou je intimnější než s partnerkou syna, což způsobuje větší těšení se na vnouče. Podle Matějčka a Dytrycha (1997) se matka a dcera v těhotenství sblížují, zatímco u tchýně a snachy je zachován určitý odstup.

Po narození prvního vnoučete a přijetí role babičky uváděly participantky, že jim přibýlo více starostí, ale i radosti z dětí, život je veselejší a obohacený. Většinou se snaží si na vnoučata udělat čas vždy, i když skloubení se zaměstnáním jim to příliš nedovoluje. Zároveň musely rozdělit svoji pozornost a péči o více členů rodiny. Většina babiček (12) si

na prarodičovskou roli zvykala dobře, protože to šlo samo a přirozeně. Vyjmenovávají však i faktory, které toto zvykání si na roli babičky usnadňují nebo ztěžují.

Vztahy s vnoučaty a zkušenosti babiček

V kontextu vztahů prarodičů a vnoučat mě v první řadě zajímalo, jak tráví společný čas a kolik ho na sebe mají. Mezi nejčastějšími způsoby trávení volného času s vnoučaty babičky uváděly hlídání vnoučat, procházky, výlety, dovolené, sport, plavání, hraní si na zahradě, deskové hry, hraní s plyšáky, povídání si, vyprávění vnoučatům, četba pohádek či pomoc při vaření nebo drobném kutění. Náplní společného času se zabývalo v minulosti několik výzkumů. Např. M. Tyszkowa (1991) zjistila, že prarodiče si s vnoučaty nejčastěji povídají, chodí na procházky nebo hrají hry. Tyto závěry korespondují i s mými zjištěními. Nejčastěji se babičky s vnoučaty vídají 1–2 x týdně, 3–4 x týdně nebo denně. Tyto četnosti návštěv bylo možné vysledovat zvláště u těch participantek, které nedělila od vnoučat velká vzdálenost bydliště. Bydlely nejčastěji ve stejné ulici, ve stejné obci nebo v některé z okolních obcí v dojezdové vzdálenosti přibližně do 10 km. S rostoucí vzdáleností bydliště klesá frekvence návštěv prarodičů a vnoučat, což potvrzuje i výzkum Tyszkowe (1991). Participantky pak uváděly, že se vídají 1 x za 14 dní či 1 x za měsíc. Četnost kontaktů se snižuje i s rostoucím věkem vnoučat (např. Tyszkowa, 1991; Triadó, Villar, Solé, Osuna & Pinazo, 2005). Z toho důvodu si jsou některé babičky vědomy toho, že si musí vnoučat užívat, dokud jsou malá a mají o trávení volného času s prarodiči zájem.

Věnovat se vnoučatům je obtížnější pro ty babičky, které stále chodí do práce. Nezbyvá jim tedy tolik času a řeší otázku skloubení zaměstnání s časem na vnoučata. Zaměstnané participantky (6) to většinou řešily tak, že jsou s vnoučaty o víkendech nebo si vezmou dovolenou, když je potřeba zajistit hlídání v době nemoci dětí nebo školních prázdnin. Zatímco babičky v důchodě (9) jsou vnoučatům kdykoliv k dispozici na hlídání, protože mají více času. Nevýhodou ale může být zase vyšší věk a tím pádem méně fyzické síly a aktivity.

Babičky nemají tendenci vychovávat vnoučata místo rodičů (10), ale spíše jim předávat životní zkušenosti a dovednosti a jít svým vnoučatům příkladem. Stejně tak píše i Říčan (2013), že prarodiče by neměli do výchovy zasahovat. To dokládají i Tinsley a Parke (1984) a uvádějí, že prarodiče by se měli spíše chovat jako model pro vnoučata – učit je žít, dávat jim rady a předávat moudrost. Participantky se shodují, že mohou říct svůj názor, ale nevnučovat ho a ustoupit spíše do pozadí, protože na výchovu mají vnoučata svoje rodiče a prarodiče tady jsou od toho, aby děti trochu rozmazlovali. Podle Nováka

(1999) by měli být prarodiče s napomínáním opatrní, protože autoritou jsou rodiče. Podle participantek rodiče zvládají výchovu svých dětí dobře, i když měly několik výhrad, co by udělaly jinak, tak celkově hodnotí pozitivně, jak se dětem věnují. Babičky se snaží pokyny rodičů respektovat a nedělat nic proti jejich vůli. Thompson (1952) mluví o tom, že za každou cenu by měla být v rodině snaha o jednotnost ve výchově, protože je to pro blaho dětí. Hauserová-Schönerová (1996) uvádí, že prarodiče nenesou přímou odpovědnost za výchovu vnoučat, takže mohou s odstupem sledovat, jaká doopravdy jsou. To potvrzovaly i participantky, které říkaly, že teď mají mnohem více času se vnoučatům věnovat, lépe je poznat a užívat si to ve srovnání s tím, když byly jejich vlastní děti malé.

Co vnoučata od prarodičů potřebují nejvíce? Participantky se shodly na tom, že je to především nepodmíněná láska, společné zážitky, trávení času společně, klid, bezpečí a zázemí či jít vnoučatům příkladem a ukázat jim kořeny a seznamovat je s rodinnou historií. Podobně i Tyszkowa (1991) mluví o blahodárném vlivu klidné a neuspěchané atmosféry u prarodičů na vnoučata. Oslovené babičky by svým méně zkušeným kolegyním poradily, aby se vnoučatům věnovaly, těšily se na každé vnouče, aby si to užily a měly je rády, dále aby se vše snažily řešit v klidu, byly k vnoučatům otevřené a vyslechly je, když to budou děti potřebovat. Ve vztahu k rodičům vnoučat se participantkám osvědčilo nemíchat se do výchovy, nevnucovat se, respektovat vůli rodičů a být k dispozici a ochotně pomáhat s hlídáním vnoučat.

Zralost pro prarodičovství

Mezi faktory zralosti pro prarodičovství uvádí Matějček a Dytrych (1997) na prvním místě věk. Proto jsem se i já ptala participantek jaký je podle nich ideální věk pro přijetí role prarodiče. Některé babičky uvedly, že na věku nezáleží, ale většina se jich shodla, že optimální je věk kolem 50 let nebo mezi 50 a 60 lety (8). Tento věk po padesátce ostatně považuje i sám Matějček za „zlatou dobu babičkovství.“ Podobně Smith (2005) považuje za optimální věk pro prarodičovství přibližně 50 let, přičemž v roce 2005 se ve Velké Británii stávali muži a ženy prarodiči průměrně ve věku 54 let. Troll (1983) uvádí hodnoty přijetí prarodičovské role ve věku 49–51 let u žen a 51–53 let u mužů. Vágnerová (2007) považuje věk 50 let za mezník počátku stárnutí a současně jako věk, kdy je prarodičovská role přiměřená a může být považována za očekávanou. Participantky se staly babičkami ve věkovém rozmezí 39 až 56 let, průměrná hodnota činí 48,13 let. Každý věk s sebou přináší určité výhody i nevýhody, mezi které podle participantek patří zejména

méně času na vnoučata u babiček mladších a zaměstnaných nebo ubývání fyzické síly a energie u babiček pokročilejšího věku.

Vykonávání role prarodiče s sebou přináší určitá pozitiva i negativa. Mezi klady participantky řadily obohacení života, radost z dětí, pocit omládnutí, baví je se o vnoučata starat, dávat jim lásku a předávat moudrost. Ve vnoučatech vidí babičky pokračování rodu. Neugarten a Weinstein (1964) zmiňují biologickou obnovu a kontinuitu jako nejvýznamnější aspekt prarodičovství, který v jejich výzkumu uvedlo 41 % babiček. Na druhou stranu mezi zápory participantky řadí přenos negativních genů, finanční náročnost, strach o vnoučata nebo nedostatek klidu, když jsou děti moc hlučné. Kdyby ale ještě nebyly babičkami, tak by jim to chybělo, život by byl prázdný a těšily by se, kdy už konečně vnoučata do rodiny přijdou.

Narození prvního vnoučete je událostí nejradostnější a nejvzácnější. Miminko se stává středem pozornosti celé rodiny a prarodiče přijímají novou roli. U dalších vnoučat pociťovaly participantky taky radost, ale bylo to klidnější, protože člověk ví, co čekat a není to už úplně nová role. Podobně píše Vágnerová (2007), že s narozením dalších vnoučat už to není tak intenzivní, protože v roli prarodičů už jednou jsou.

Aby se člověk mohl stát zralým prarodičem, je podle participantek potřeba, aby byl zralý stát se rodičem, přijal svoje děti a měl s nimi dobré vztahy. Prarodičovská role pak plynule a přirozeně navazuje. Předpoklady pro prarodičovskou zralost jsou: těšit se na vnoučata, mít radost z dětí, chtít je něčemu naučit a obohatit jejich život, být vnímavý ke svému okolí, umět volit důležité věci, mít hodně lásky a trpělivosti, být osobnostně vyžralý, zabezpečený a mít zázemí, což umožní být v klidu a nehonit se. některé participantky uvedly, že se na prarodičovství nijak připravit nejde, jiné mluvily o vnitřní připravenosti na nové povinnosti, ochotě pomáhat s hlídáním a hlavně přijmout vnoučata.

Nezralost pro prarodičovství je dle výsledků výzkumu dána třemi faktory: věk a stárnutí, povahové vlastnosti a zkušenosti z minulosti. V kontextu věku mluvily participantky o nedostatku zkušeností a o obraně vůči zestárnutí. Vlastnosti, které svědčí pro nepřipravenost přijmout roli prarodiče jsou zejména sobeckost, upřednostňování vlastních zájmů, touha užívat si či nezájem o vnoučata. A v neposlední řadě lze zmínit špatné zkušenosti z dětství, nenaplnění životních snů, úsilí začít žít nový život, ocitnutí se v krizové situaci nebo generační přenos prarodičovského chování, o kterém píší i Vermulst, de Brock a van Zutphen (1991).

11. 2. Možné zdroje zkreslení výsledků

Při posuzování výsledků výzkumu je třeba brát na zřetel určité proměnné, které hrály roli při tvorbě a analýze dat a mohly způsobit určité zkreslení. V první řadě je to fakt, že kvalitativní výzkum probíhá v přirozených podmínkách sociálního prostředí a výzkumník se vždy přímo nebo nepřímo nějakou měrou podílí na zkoumaných procesech a fenoménech. Je potřeba vzít v úvahu, že jsem svou osobností působila na každou z participantek jinak. Některé babičky se cítily zjevně uvolněně a mluvily otevřeně, jiné možná pociťovaly určitou míru napětí nebo i ostychu mluvit o důvěrných informacích před cizím člověkem. Na některé babičky mohl působit inhibičně záznam na diktafon. V osobním kontaktu lze také uvažovat nad určitou mírou stylizace participantek a snaha působit jako dobrá babička. S tím souvisí i fakt, že babičky, které se o svá vnoučata nezajímají, by s účastí na výzkumu nemusely souhlasit. Participantky jsem se snažila podpořit a upevnit v nich dojem, že jejich účast na výzkumu je velmi cenná a přispívají tak k osvětlení důležitého tématu.

Vzhledem k povaze kvalitativní varianty výzkumu nešlo o dosažení reprezentativnosti při výběru participantů ani o generalizaci závěrů pro celou populaci prarodičů. Cílem bylo hlouběji porozumět prožívání babiček a otázkám spojených s prarodičovskou rolí a zralostí pro prarodičovství. Určitou slabinu lze vidět i v tom, že o účast ve výzkumu byly požádány pouze babičky, což na jednu stranu umožnilo získat homogennější vzorek, ale na druhou stranu jsem se ochudila o případné rozdílné zkušenosti dědečků.

11. 3. Praktický dopad výzkumných zjištění

Získané poznatky přispěly k rozšíření znalostí o problematice prarodičovství. Některé závěry jsou zcela nové a originální, jiné potvrzují dřívější zjištění z výzkumů českých i zahraničních odborníků. Přínos měl výzkum i pro samotné participantky, které si uspořádaly v hlavě spoustu věcí týkajících se jejich prarodičovské role a měly možnost zamyslet se nad rodinnými vztahy možná úplně jinak, než byly zvyklé dříve. Velký význam by mohla mít tato práce a její zjištění pro ženy, které se cítí ve své roli prarodiče nejisté, hledají odpovědi na určité otázky nebo prostě jen chtějí vědět jak to mají v životě jiné babičky. Rady a zkušenosti, které se participantkám osvědčily by uvítaly ty ženy, které se čerstvě staly babičkami nebo se jimi stanou již brzy.

Výzkumná zjištění by si mohla najít své místo v psychologickém poradenství pro manželství a rodinné vztahy nebo v poradnách pro děti. Dále věřím, že seznamování široké veřejnosti s tématem prarodičovství by mohlo přispět k hlubšímu porozumění stárnoucím rodičům a vést k lepším mezigeneračním vztahům v rodině.

11. 4. Návrhy směru dalšího vývoje

Při zpracovávání výsledků výzkumu mě často napadaly další potenciální cesty, po kterých by bylo možné se vydat k dalšímu objevování nepoznaných aspektů prarodičovské role. Bylo by užitečné provést podobný výzkum s dědečky a zaměřit se na podobnosti a rozdíly v prožívání prarodičovské role oproti babičkám. Participantky v mém výzkumu měly minimálně šestiletou zkušenost s babičkovskou rolí, proto by mohlo být zajímavé zaměřit bádání na prarodiče, kteří přijali tuto roli teprve nedávno a jsou ve fázi zvykání si a sžívání se s vnoučetem. Na kvalitativní výzkum by se dalo navázat kvantitativním šetřením a dle dosavadního vědění stanovit hypotézy a ty potom ověřovat na velkém vzorku respondentů. Takovým způsobem by bylo možné např. zmapovat způsoby trávení volného času prarodičů s vnoučaty, zda se s vyšším věkem prarodiče snižuje množství aktivně stráveného času např. sportem, výlety apod. M. S. Smith (1991) zjistil, že prarodiče tráví s vnoučaty průměrně 62 hodin měsíčně, v přepočtu na jedno vnouče to vychází 22 hodin za měsíc. Je to v naší zemi podobné? Jaké proměnné hrají ve frekvenci návštěv roli? Je to věk prarodiče, věk vnoučete, vzdálenost bydliště, počet vnoučat nebo i něco dalšího? Velmi zajímavým a v naší společnosti originálním počinem by byl výzkum zabývající se prarodiči, kteří vychovávají svoje vnoučata formou náhradní rodinné péče. Zde se totiž setkáváme s konfliktem rolí a na prarodiče jsou kladeny velké nároky. Pro poradenskou a terapeutickou praxi by bylo užitečné zjistit, jak tuto roli prarodiče zvládají, co jim pomáhá či jaké jsou jejich zdroje zvládnutí zátěže.

12. Závěry

Cílem předkládané diplomové práce je hlouběji porozumět prožívání prarodičovské role a hledat faktory zralosti pro prarodičovství. Kvalitativní výzkum byl realizovaný pomocí polostrukturovaných rozhovorů a metody SEIQoL s 15 participantkami – babičkami. Získaná data byla zpracována pomocí analytického kódování. Některá zjištění potvrdila závěry výzkumů českých i zahraničních odborníků, jiná jsou nová a originální.

Zde předkládám stručný výčet nejvýznamnějších výzkumných zjištění:

- Participantky se popisují jako klidné, občas výbušné, aktivní, pracovitě, zaměřené na rodinu, obětavé, veselé a přátelské. Ve vztahu k vnoučatům se charakterizují jako hodné, vstřícné, rozmazlující, ale v případě potřeby i přísné babičky.
- Mezi zájmy participantek patří zejména práce na zahradě, četba knih, pečení, ruční práce, procházky, cvičení či návštěvy rodiny a přátel.
- Nejdůležitější životní hodnoty babiček jsou zdraví rodiny, dobré rodinné a mezilidské vztahy, vzájemná láska, radost ze života, ale i dobré zaměstnání a finanční zabezpečení.
- Originálním zjištěním bylo stanovení faktorů, které vedou k radostným pocitům při očekávání prvního vnoučete, a aspektů, které vyvolávají spíše znepokojení a obavy.
- I přes negativní reakce některých participantek na zjištění, že dcera nebo syn čekají miminko, pocívaly všechny babičky po narození vnoučete radost a byly šťastné.
- Přijetí prarodičovské role se liší od role mateřské, kterou participantky prožívaly intenzivněji. Jako babičky však na vnoučata mají více času a zároveň o ně mají větší strach, než měly kdysi o své děti.
- Babičky tráví se svými vnoučaty společný čas procházkami, výlety, dovolenými, hraním her, povídáním si, vyprávěním příběhů, četbou pohádek nebo jim vnoučata pomáhají při vaření či drobných domácích pracích.
- Četnost kontaktů prarodičů s vnoučaty koresponduje se vzdáleností bydliště a klesá s rostoucím věkem vnoučat.
- Babičky se shodly na tom, že pro vnoučata je lepší, když jsou prarodiče v důchodu, protože na ně mají více času.
- Většina participantek nemá tendenci vnoučata vychovávat místo rodičů, ale spíše jim předávat životní zkušenosti a jít příkladem. Zároveň doporučují nemíchat se rodičům do výchovy a respektovat jejich rozhodnutí.
- Vnoučata od svých prarodičů nejvíce potřebují lásku, společné zážitky a klidné zázemí.

- Optimální věk pro prarodičovství je podle participantek věk kolem 50 let nebo mezi 50 a 60 lety.
- Předpokladem zralosti pro prarodičovství je rodičovská zralost, přijetí vlastních dětí, dobré vztahy v rodině, těšení se na vnoučata, touha se vnoučatům věnovat a naučit je něco, láska, trpělivost a vybudované zázemí.
- Nezralost pro prarodičovství je dána věkem a obavami ze stárnutí, povahovými vlastnostmi a zkušenostmi z minulosti.

Souhrn

Diplomová práce se zabývá problematikou prarodičovství a zejména percepce prarodičovské role očima samotných babiček. V teoretické části práce se zaměřuji na vymezení pojmu prarodičovství, na vývoj prarodičovství v čase včetně současného vnímání babiček a dědečků a na typologie prarodičů od zahraničních i českých autorů. Prarodičovství je jedna z nejvýznamnějších životních rolí. Je užitečné zkoumat percepci prarodičovské role očima vnoučat, z pohledu generace rodičů i samotných prarodičů. Prarodiče svou roli přijímají díky narozeným vnoučatům. Klíčovými tématy jsou tedy vztahy s vnoučaty, trávení společného volného času, aktivity, které prarodiče s vnoučaty dělají, kolik společného času mají či co ovlivňuje četnosti návštěv. Nedílnou součástí vztahu k vnoučatům je otázka výchovy dětí. Nelze opomenout zmínit se o jedinečnosti vztahu babiček a vnoučat. Vnoučata se dříve nebo později ve svém životě stanou svědky stárnutí a slábnutí svých prarodičů a budou čelit otázce smrti, aby se naučila se smířit s konečností života. Prarodičovská role nikdy nemůže fungovat izolovaně, ale projevuje se v rámci mezigeneračních vztahů. V další části jsou obsažena pojednání o mezigeneračních vztazích v rodině, o výhodách i úskalích společného bydlení s prarodiči, o méně známém fenoménu mezigeneračního učení nebo o generačním přenosu prarodičovského chování. Stručně se zmiňuji o významné funkci prarodiče v rozvedené rodině dětí. Následně vymezuji pojem zralost, zabývám se zralostí pro rodičovství a faktory vedoucími k připravenosti i nepřipravenosti na roli prarodičovskou. Prarodičovská role s sebou přináší mnohá pozitiva i negativa, proto se stručně zamyslím i nad nimi. Dále zmiňuji problematiku rodičů dospělých dětí, kteří touží po vnoučatech. Teoretickou část práce uzavírám úvahami nad historií výzkumů o prarodičovství i nad aktuálními výzkumnými tématy a užívanými metodologickými strategiemi.

Výzkumná část si klade za cíl porozumět mnohohrstevnaté prarodičovské roli a problematice zralosti pro prarodičovství očima samotných babiček. V rámci kvalitativně orientovaného výzkumu byly stanoveny čtyři výzkumné cíle a s nimi korespondující čtyři výzkumné otázky týkající se sebereflexe babiček v prarodičovské roli, procesu přijímání prarodičovské role, vztahů babiček s vnoučaty, jejich zkušenostmi a zralostí pro prarodičovství. Typem výzkumu je mnohočetná případová studie s prvky fenomenologického přístupu. Stěžejní výzkumnou metodou bylo polostrukturované interview doplněné metodou SEIQoL. Data byla zpracovávána pomocí kvalitativní analýzy a analytického kódování. Výzkumu se zúčastnilo celkem 15 participantek – babiček, které

mají alespoň dvě vnoučata, přičemž nejstarší vnouče je ve věku 6 až 15 let, které nesdílejí společnou domácnost s vnoučaty a pravidelně se vídají. Dle stanovených kritérií probíhal výběr participantek pomocí metody prostého záměrného výběru a prostřednictvím metody sněhové koule. Všechny oslovené ženy s účastí na výzkumu souhlasily a následně proběhlo s každou z nich osobní setkání. V rozhovoru jsem postupovala od charakteristiky participantky, vzpomínek z minulosti a zkušeností s prarodičovskou rolí k současné době, přes vztahy s vnoučaty až k abstraktnějším tématům, kde jsem zjišťovala názory na problematiku zralosti pro prarodičovství.

Participantky se popisují většinou jako klidné, občas i výbušné, aktivní, pracovitě, silně zaměřené na rodinu, obětavé, přátelské či veselé. Ve vztahu k vnoučatům se charakterizují jako hodné, vstřícné, rozmazlující, ale v případě potřeby i přísné babičky. Mezi zájmy participantek patří zejména práce na zahradě, četba knih, sledování televize, pečení, ruční práce, procházky, cvičení a návštěvy rodiny a přátel. Pomocí metody SEIQoL jsem zjistila, že nejvýznamnějšími hodnotami v životě participantek je zdraví celé rodiny, dobré rodinné a mezilidské vztahy, vzájemná láska, radost ze života, ale i hodnota dobrého zaměstnání a finančního zajištění. Celkově subjektivně vnímaná spokojenost dosáhla v průměru hodnoty 80,67 % a korelovala s vykazovanou životní spokojeností znázorněnou graficky (80 %).

Proces přijímání prarodičovské role probíhal u každé z participantek různě a odvíjelo se to od několika zjištěných faktorů. Radostné pocity při očekávání prvního vnoučete pociťovaly ty babičky, které byly pokročilejšího věku, samy měly komplikace v průběhu těhotenství, jejichž dcera nebo syn byli vyššího věku, žili v manželství, dítě bylo plánované nebo v případě, že jim početí miminka trvalo delší dobu. Naopak pocity znepokojení a obav prožívaly ty participantky, jejichž dcera nebo syn byli ještě hodně mladí, neměli dokončené vzdělání, partner se jim jevil jako nevhodný, nebyli spolu sezdáni a pokud šlo o dítě neplánované. Po narození vnoučete se tyto negativní pocity vytratily a babičky byly šťastné a mohly přijmout vnouče s nadšením, protože se s danou situací už vyrovnaly a vzájemné vztahy byly také vyřešeny.

Ukazuje se, že přijetí role babičky je zcela odlišné od role mateřské. Tu totiž participantky prožívaly mnohem intenzivněji. Vnoučata si ale na rozdíl od vlastních dětí mohou více užívat, protože jim to dovoluje čas, zvláště pokud jsou už v důchodě. Zároveň participantky uvedly, že o svá vnoučata mají mnohem větší strach, než měly kdysi o své děti. Je to dáno tím, že už mají více zkušeností, lepší povědomí o světě a jeho nebezpečích a současně cítí zodpovědnost nejen vůči vnoučatům, ale i vůči svým dětem. Přijetím

prarodičovské role přibylo babičkám více starostí a obav, ale i radosti z dětí, díky nimž je život veselejší. Na svá vnoučata si participantky vždy snaží udělat čas, věnovat se jim a užívat si jich, dokud jsou malá.

V kontextu vztahů mezi prarodiči a vnoučaty jsem se participantek ptala na společné trávení volného času. Nejčastěji babičky uváděly hlídání vnoučat, procházky, výlety, dovolené, plavání, hraní si na zahradě, povídání si, vyprávění příběhů, četbu pohádek, pomoc při vaření či hraní her. Frekvence návštěv poměrně dobře koresponduje se vzdáleností bydliště od vnoučat. Babičky, které bydlí ve stejné ulici či obci se obvykle s vnoučaty vídají téměř denně nebo alespoň 3–4 x týdně, jiné 1–2 x týdně a se zvětšující se vzdáleností a s rostoucím věkem vnoučat se vídají méně často. Vnoučata od svých prarodičů nejvíce potřebují nepodmíněnou lásku, společné zážitky a atmosféru přijetí, klidu a bezpečného zázemí.

Sklobení zaměstnání s péčí o vnoučata není jednoduché, ale participantky se snaží být s dětmi o víkendech nebo si berou dovolenou na hlídání vnoučat v době nemoci či prázdnin. Babičky v důchodě jsou k dispozici prakticky kdykoliv, protože mají více času, který si mohou uspořádat podle sebe. Nevýhodou u babiček v důchodě bývá ale ubývání fyzické síly a méně energie.

Většina participantek uvedla, že nemají tendenci vychovávat vnoučata místo rodičů. Spíše se jim snaží jít příkladem a předávat jim životní zkušenosti a moudrost. Babičky by měly být opatrné ve vztahu k mladým rodičům, nemluvit jim do výchovy, nedávat nevyžádané rady a nevnucovat se jim. Raději nabídnout svou pomoc a počkat, jestli o ni budou stát.

Podle participantek je zralost pro prarodičovství podmíněná tím, že člověk byl zralý stát se rodičem, přijal svoje děti a má s nimi dobré vztahy. Za takových podmínek je prarodičovská role přirozeným a plynulým pokračováním životního vývoje. Dalšími předpoklady jsou těšení se na vnouče, radost z dětí, touha se vnoučatům věnovat a něco je naučit, dále láska, trpělivost a umění řešit věci v klidu. Svou roli hraje samozřejmě i věk. Jako optimální věk pro přijetí prarodičovské role se ukazuje hranice kolem 50 let nebo mezi 50 a 60 lety. Participantky se staly babičkami ve věkovém rozmezí 39 až 56 let, s průměrnou hodnotou 48,13 let. Naopak prarodičovská nezralost je dána třemi aspekty, kterými jsou věk a stárnutí, povahové vlastnosti a zkušenosti z minulosti.

Seznam literatury a použitých zdrojů

- Albrecht, R. (1954). Parental responsibilities of grandparents. *Marriage and Family Living, 16*, 201–204.
- Barranti, Ch. C. R. (1985). The Grandparent/Grandchild Relationship: Family Resource in an Era of Voluntary Bonds. *Family Relations, 34*, 343–352.
- Battistelli, P., & Farneti, A. (1991). Grandchildren's images of their grandparents: a psychodynamic perspective. In P. K. Smith (Ed.), *The Psychology of Grandparenthood: An International Perspective* (143–156). London: Routledge.
- Benedek, T. (1970). Parenthood during the lifecycle, in Anthony, E. J. & Benedek, T. (Eds.). (1970). *Parenthood: Its Psychology and Psychopathology*. Boston: Little Brown.
- Benešová, P. (2011). *Role prarodičů ve výchově dětí*. (Bakalářská práce). Získáno 16. března 2012 z <http://theses.cz/id/vk5afz>
- Berger, M., & Gravillon, I. (2011). *Když se rodiče rozvádějí. Jak pochopit cítění dítěte a jak mu pomoci*. Praha: Portál.
- Bermanová, E. (1998). *Kniha (nejen) pro dědečka a babičku. Průvodce k jednomu z nejvděčnějších vztahů v životě*. Bratislava: PERFEKT.
- Block, C. E. (2000). Stadic and gender differences in perceptions of the grandparent-grandchildren relationship. *International Journal of Aging and Human Development, 51*, 85–104.
- Borden, B. (1946). The role of grandparents in childrens' behavior problems. *Smith College Studies in Social Work, 17*, 115–116.
- Bray, J. H., & Berger, S. H. (1990). Noncustodial Father and Paternal Grandparent Relationships in Stepfamilies. *Family Relations, 39*, 414–419.
- Carlson, C. (1993). The Family-School Link: Methodological Issues in Studies of Family Processes Related to Children's School Competence. *School Psychology Quaterly, 8*, 264–276.

- Cesari Lusso, V. (2011). *Prarodiče, rodiče a vnoučata: O emočních, vztahových a komunikačních úskalích*. Praha: Portál.
- Cibulec, J. (1980). *Soužití tří generací*. Praha: Práce.
- Clavan, S. (1978). The impact of social class and social trends on the role of the grandparent. *The Family Coordinator*, 27, 351–357.
- Coleman, M., Ganong, L., & Cable, S. M. (1997). Beliefs About Women's Intergenerational Family Obligations to Provide Support Before and After Divorce and Remarriage. *Journal of Marriage and the Family*, 59, 165–176.
- Cooney, T. M., & Smith, L. A. (1996). Young adults' relations with grandparents following recent parental divorce. *The Journals of Gerontology: Psychological Sciences and Social Sciences*, 51, 91–95.
- Crosnoe, R., & Elder, G. H. (2002). Life course transitions, the generational stake, and grandparent-grandchildren relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 64, 1089–1096.
- Český statistický úřad. (2009). *Senioři v ČR v datech*. Praha: Samostatné oddělení specifických statistik obyvatelstva. Získáno 14. března 2012 z <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/1417-09>
- Daňková, Š. (2012). *Problematika prarodičovství*. (Nepublikovaná postupová práce). Olomouc: Univerzita Palackého.
- Doležalová, D. (2012). *Mezigenerační učení mezi babičkou a vnučkou*. (Bakalářská práce). Získáno 11. ledna 2014 z <http://theses.cz/id/gchabp>.
- Field, D., & Minkler, N. (1988). Continuity and change in social support between young-old, old-old and very old adults. *Journal of Gerontology*, 43, 100–106.
- Fischer, L. R. (1983). Transition to grandmotherhood. *International Journal of Aging and Human Development*, 16, 67–78.

- Furstenberg, F.F. Jr. (1976). The Social Consequences of Teenage Parenthood. *Family Planning Perspectives*, 8, 148–166.
- Gessell, A., & Ilg, F. L. (1946). *The Child from Five to Ten*. New York: Harper & Row.
- Haavio-Mannila, E. (1983). Caregiving in the welfare state, *Acta Sociologica*, 26, 61–82.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2004). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Haškovcová, H. (2010). *Fenomén stáří*. Praha: Havlíček Brain Team.
- Hauserová-Schönerová, I. (1996). *Děti potřebují prarodiče*. Praha: Portál.
- Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Horáková, T. (2011). *Aktivní prarodič v mezigeneračním učení vnoučat*. (Bakalářská práce). Získáno 11. ledna 2014 z <http://theses.cz/id/jd8bvs>.
- Hurme, H. (1991). Dimensions of the grandparent role in Finland. In P. K. Smith (Ed.), *The Psychology of Grandparenthood: An International Perspective* (19–31). London: Routledge.
- Chan, C. G., & Elder, G. H. (2000). Matrilineal advantage in grandchild-grandparent relationships. *The Gerontologist*, 40, 179–190.
- Cherlin, A., & Furstenberg, F. F. (1986). Grandparents and family crisis. *Journal of the American Society on Aging*, 10, 26–28.
- Chouchena, O., & Soulé, M. (2003). Les grands-parents, repères dans les familles complexes. *Neuropsychiatrie de l'enfance et de l'adolescence*, 51, 159–165
- Janelli, L. M. (1988). Depictions of grandparents in children's literature. *Educational Gerontology*, 14, 193–202.
- Johnson, C. L. (1988). Active and latent functions of grandparenting in the divorce process. *Gerontologist*, 28, 185–191.

- Kahana, B., & Kahana, E. (1970). Grandparenthood from the perspective of the developing grandchild. *Developmental Psychology*, 3, 98–105.
- Kellam, S. G., Ensminger, M. E., & Turner, R. J. (1977). Family structure and the mental health of children: Concurrent and longitudinal community-wide studies. *Archives of General Psychiatry*, 34, 1012–1022.
- Kennedy, G. E. (1992). Duality in grandparent/grandchild relationships. *International Journal of Aging and Human Development*, 35, 83–98.
- Kivnick, H. Q. (1983). Dimensions of Grandparenthood Meaning: Deductive Conceptualization and Empirical Derivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(5), 1056–1068.
- Krejčí, A. (2011). *Mezigenerační učení (děti, rodiče a prarodiče) v rodině*. (Diplomová práce). Získáno 11. ledna 2014 z <http://theses.cz/id/q88idf>.
- Krotká, B. (2011). *Mezigenerační projekt „Trojlístek – sblížení tří generací“ pohledem jeho účastníků*. (Diplomová práce). Získáno 11. ledna 2014 z <http://theses.cz/id/rvhdol>.
- Křivohlavý, J. (2001). *Psychologická pojetí a způsoby zjišťování kvality života*. Získáno 21. září 2013 z http://mujweb.cz/j.krivohlavy/clanky/c_kvalita.html.
- Kučerová, T. (2011). *Důležitost trávení volného času prarodičů s vnoučaty – jejich společné aktivity a vzájemné obohacení*. (Bakalářská práce). Získáno 16. března 2012 z <http://theses.cz/id/bd64k9>
- LaBan, E. (2009). *Příručka pro babičku a dědečka. Hry, aktivity, říkanky a tipy na zábavné trávení času s vnoučaty*. Praha: Albatros Media a.s.
- Landová, K. (2011). *Změna role prarodičů v rodině*. (Magisterská diplomová práce). Získáno 16. března 2012 z http://is.muni.cz/th/218216/ff_m/Diplomova_prace.pdf
- Loweová, S. (2008). *Babička 21. století*. Praha: Fragment.
- Matějček, Z. (1986). *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum.

- Matějček, Z., & Dytrych, Z. (1997). *Radosti a strasti prarodičů aneb Když máme vnoučata*. Praha: Grada Publishing.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Mueller, M. M., & Elder, G. H. (2003). Family Contingencies Across the Generations: Grandparent-Grandchild Relationships in Holistic Perspective. *Journal of Marriage and the Family*, 65, 404–417.
- Myers, J. E., & Perrin, N. (1993). Grandparents Affected by Parental Divorce: A Population at Risk? *Journal of Counseling and Development*, 72, 62–66.
- Myšáková, M. (2009). *Vztah mezi prarodiči a adolescenty*. (Bakalářská práce). Získáno 16. března 2012 z http://is.muni.cz/th/219985/fss_b/MysakovaM_bakalarskaprace.pdf
- Neugarten, B., & Weinstein, K. (1964). The changing American grandparent. *Journal of Marriage and the Family*, 26, 199–204.
- Novák, T. (1999). *Nyní jsme jedna rodina*. Praha: Motto.
- O'Boyle, C. A., McGee, H. M., Joyce, C. R. B., Browne, J., O'Malley, K., & Hiltbrunner, B. (1993). *The Schedule for the Evaluation of Individual Quality of Life (SEIQoL): Administration Manual*. Dublin: Royale College of Surgeons in Ireland.
- Radin, N., Oyserman D., & Benn, R. (1991). Grandfathers, teen mothers and children under two. In P. K. Smith (Ed.), *The Psychology of Grandparenthood: An International Perspective* (85–99). London: Routledge.
- Roberto, K. A., Allen, K. R., & Blieszner, R. (2001). Grandfathers' perceptions and expectations of relationships with their adult grandchildren. *Journal of Family Issues*, 22, 407–426.
- Robertson, J. F. (1977). Grandmotherhood: A study of role conceptions. *Journal of Marriage and the Family*, 26, 165–174.

Roe, K. M., Minkler, M., & Saunders, F. F. (1995). Combining research, advocacy, and education: The methods of the Grandparent Caregiver Study. *Health Education Quarterly*, 22, *Special issue: Policy advocacy interventions for health promotion and education*, 458–475.

Rybníčková, J. (2011). *Mezigenerační učení mezi prarodiči a jejich vnoučaty*. (Bakalářská práce). Získáno 16. března 2012 z http://is.muni.cz/th/342385/ff_b/BAKALARSKA_PRACE.pdf

Ruoppila, I. (1991). The significance of grandparents for the formation of family relations. In P. K. Smith (Ed.), *The Psychology of Grandparenthood: An International Perspective* (123–139). London: Routledge.

Říčan, P. (2004). *Cesta životem*. Praha: Portál.

Říčan, P. (2013). *S dětmi chytře a moudře*. Praha: Portál.

Saltz, R. (1971). Aging persons as child-care workers in foster grandparent programs. *Aging and Human Development*, 2, 314–340.

Sheehyová, G. (1999). *Průvodce dospělostí. Šance a úskalí druhé poloviny života*. Praha: Portál.

Schultz, N. W. (1980). A cognitive-developmental study of the grandchild-grandparent bond. *Child Study Journal*, 10, 7–26.

Smith, M. S. (1991). An evolutionary perspective on grandparent-grandchild relationships. In P. K. Smith (Ed.), *The Psychology of Grandparenthood: An International Perspective* (157–176). London: Routledge.

Smith, P. K. (Ed.). (1991). *The Psychology of Grandparenthood: An International Perspective*. London: Routledge.

Smith, P. K. (2005). Grandparents & grandchildren. *The Psychologist*, Vol 18, No 11, 684–687.

Sobotková, I. (2009). Zralost pro rodičovství a její souvislosti. In: Winterová, A., Dvořák, J. (Eds.). *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*, 503-517. Praha: ASPI – Wolters Kluwer.

Sobotková, I. (2012). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.

Staples, R., & Smith, J. W. (1954). Attitudes of grandmothers and mothers toward child rearing practices. *Child Development*, 25, 91–97.

Stevens, J. H., Jr. (1984). Black grandmothers' and black adolescent mothers' knowledge about parenting. *Developmental Psychology*, 20, 1017–1025.

Sticker, E. J. (1991). The importance of grandparenthood during the life cycle in Germany. In P. K. Smith (Ed.), *The Psychology of Grandparenthood: An International Perspective* (32–49). London: Routledge.

Strauss, C. A. (1943). Grandma made Johnny delinquent. *American Journal of Orthopsychiatry*, 13, 343–347.

Szinovác, M. E. (Ed.). (1998). *Handbook on Grandparenthood*. Westport, CT: Greenwood Press.

Šiklová, J. (2007). *Dopisy vnučce*. Praha: Kalich.

Šiklová, J. (2009). *Matky po e-mailu*. Praha: Kalich.

Thomas, J. L. (1989). Gender and perceptions of grandparenthood. *International Journal of Aging and Human Development*, 29, 269–282.

Thompson, G. G. (1952). *Child Psychology*. Boston: Houghton-Mifflin.

Tinsley, B., & Parke, R. (1984). Grandparents as support and socialization agents, in Lewis, M. (Ed.). (1984). *Beyond the Dyad*. New York: Plenum.

Triadó, C., Villar, F., Solé, C., Osuna, M.-J., & Pinazo, S. (2005). The Meaning of Grandparenthood: Do Adolescent Grandchildren Perceive the Relationship and Role in the Same Way as Their Grandparents Do?. *Journal of Intergenerational Relationships*, 3(2), 101–121.

- Troll, L. E. (1983). Grandparents: the family watchdogs, in Brubaker, T. H. (Ed.). (1983). *Family Relations in Later Life*. Beverly Hills: Sage.
- Tyszkowa, M. (1991). The role of grandparents in the development of grandchildren as perceived by adolescents and young adults in Poland. In P. K. Smith (Ed.), *The Psychology of Grandparenthood: An International Perspective* (50–67). London: Routledge.
- Uhlenberg, P., & Hammill, G. (1998). Frequency of grandparent contact with grandchild sets: Sex factors that make a difference. *The Gerontologist*, 38, 276–285.
- Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.
- Van Rast, N., Verschueren, K., & Marcoen, A. (1995). The meaning of grandparents as viewed by adolescent grandchildren. An empirical study in Belgium. *International Journal of Aging and Human Development*, 41, 311–324.
- Vermulst, A. A., de Brock, A. J. L. L., & van Zutphen, R. A. H. (1991). Transmission of parenting across generations. In P. K. Smith (Ed.), *The Psychology of Grandparenthood: An International Perspective* (100–122). London: Routledge.
- Vidovičová, L. (2008). *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno: Masarykova univerzita.
- Volejníčková, R. (2011). *Rodinná soudržnost – vztahy mezi vnoučaty a prarodiči*. (Bakalářská práce). Získáno 16. března 2012 z <http://theses.cz/id/ejcer5>
- Vollmer, H. (1937). The grandmother: a problem in child-rearing. *American Journal of Orthopsychiatry*, 7, 378–382.
- Von Hentig, H. (1946). The sociological function of the grandmother. *Social Forces*, 24, 389–392.
- Werner, E. E. (1991). Grandparent-grandchild relationships amongst US ethnic groups. In P. K. Smith (Ed.), *The Psychology of Grandparenthood: An International Perspective* (68–82). London: Routledge.

Werner, P., Buchbinder, E., Lowenstein, A., & Livni, T. (2007). Grandmothers', Mothers' and Granddaughters' Perceptions of Grandparenthood: A Qualitative Analysis of Congruence Across Generations. *Journal of Intergenerational Relationships*, 5(3), 7–25.

WHOQOL (1997). *Measuring Quality of Life*. Geneva: World Health Organization. Získáno 5. března 2014 z www.who.int/mental_health/media/68.pdf.

Wood, V., & Robertson, J. (1976). The significance of grandparenthood, In Gubrium, J. F. (Ed.). (1976). *Time, Roles and Self in Old Age*. New York: Human Sciences Press.

Zemanová, M. (2011). *Hodnocení vztahu k prarodičům očima adolescentů*. (Magisterská diplomová práce). Získáno 16. března 2012 z <http://theses.cz/id/cal8av/52301-101742798.pdf>

Příloha č. 1: Formulář zadání diplomové práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2012/2013

Studijní program: Psychologie
Forma: Prezenční
Obor/komb.: Psychologie (PS)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
DAŇKOVÁ Šárka	Modrá 194, Modrá	F09276

TÉMA ČESKY:

Zralost pro prarodičovství

NÁZEV ANGLICKY:

Maturity for grandparenthood

VEDOUcí PRÁCE:

Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Diplomová práce se bude zabývat problematikou prarodičovství. Klíčovými východisky bude podrobné studium vztažné české i zahraniční odborné literatury a vlastní výzkum.

V teoretické části budou popsány poznatky vztahující se k tématům role prarodiče v rodině, typologie prarodičů, mezigenerační vztahy, faktory ovlivňující zralost pro prarodičovství či identifikace s prarodičovskou rolí.

Cílem výzkumné části bude zmapování zralosti k funkčnímu zvládnutí prarodičovské role a porozumění problematice nepřipravenosti na vnoučce. Bude použit primárně kvalitativní přístup metodou polostrukturovaného rozhovoru. Výběrový soubor bude tvořit přibližně 15 prarodičů, mužů a žen, pokud možno v různém zastoupení délky prarodičovské role.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Crosnoe, R., & Elder, G. H. (2002). Life course transitions, the generational stake, and grandparent-grandchildren relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 64, 1089-1096.
- Matějček, Z., & Dytrych, Z. (1997). *Radosti a strasti prarodičů aneb Když máme vnoučata*. Praha: Grada Publishing.
- Mueller, M. M., & Elder, G. H. (2003). Family Contingencies Across the Generations: Grandparent-Grandchild Relationships in Holistic Perspective. *Journal of Marriage and the Family*, 65, 404-417.
- Smith, P. K. (Ed.). (1991). *The Psychology of Grandparenthood: An International Perspective*. London: Routledge.
- Szinovácz, M. E. (Ed.). (1998). *Handbook on Grandparenthood*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Triadó, C., Villar, F., Solé, C., Osuna, M.-J., & Pinazo, S. (2005). The Meaning of Grandparenthood: Do Adolescent Grandchildren Perceive the Relationship and Role in the Same Way as Their Grandparents Do?. *Journal of Intergenerational Relationships*, 3(2), 101-121.
- Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.

Podpis studenta: *Daňková*

Datum: *27.11.2012*

Podpis vedoucího práce: *I. Sobotková*

Datum: *27.11.2012*

Příloha č. 2: Český a anglický abstrakt diplomové práce

Abstrakt diplomové práce

Název práce: Zralost pro prarodičovství

Autor práce: Šárka Daňková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Počet stran a znaků: 118 stran, 255 396 znaků

Počet příloh: 5

Počet titulů použité literatury: 104

Abstrakt:

Cílem této diplomové práce je porozumět zralosti pro prarodičovskou roli a hlouběji proniknout do problematiky vztahů prarodičů s vnoučaty. Teoretická část práce, která vychází z výzkumů českých i zahraničních odborníků, se zabývá vývojem prarodičovství v čase, typologiemi prarodičů, mezigeneračními vztahy, rolí prarodiče v rodině, zralostí pro prarodičovství i faktory nepřipravenosti na tuto roli. Výzkumná část se zaměřuje na sebereflexi babiček v prarodičovské roli, zmapování procesu přijímání role prarodiče, prozkoumání zkušeností babiček a jejich vztahů s vnoučaty a na faktory zralosti i nepřipravenosti na prarodičovství. Do kvalitativního výzkumu bylo zařazeno 15 participantek, babiček, které mají alespoň dvě vnoučata mladší 15 let, nesdílejí společnou domácnost, ale pravidelně se vídají. K výběru výzkumného souboru bylo použito metod prostého záměrného výběru a výběru pomocí sněžové koule. Typem výzkumu je mnohočetná případová studie s prvky fenomenologického přístupu. Použitými metodami pro tvorbu dat jsou polostrukturované interview a SEIQoL.

Klíčová slova:

Prarodiče, vnoučata, zralost, mezigenerační vztahy, rodinné soužití.

Abstract of thesis

Title: Maturity for grandparenthood

Author: Šárka Daňková

Supervisor: doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Number of pages and characters: 118 pages, 255 396 characters

Number of appendices: 5

Number of references: 104

Abstract:

The goal of this diploma thesis is to understand maturity for the role of grandparenthood and present the aspects of grandparents' relationship with their grandchildren. Theoretical section of this thesis, based on research results of both Czech and international experts, describes development of grandparenthood throughout the ages, grandparents typology, intergenerational relationships, the role of grandparents within a family, maturity for grandparenthood, as well as the causes of unreadiness for this role. Research section focuses on the self-reflection of grandmothers in relation to their grandparenthood role, mapping the process of grandparenthood role acceptance, discovering grandmothers' experience with grandparenthood, and analyzing maturity or unreadiness for grandparenthood. A qualitative research with 15 participating grandmothers was conducted. These participants had at least 2 grandchildren aged under 15 years, did not share a household their grandchildren, and were seeing their grandchildren regularly. Methods of sampling included a simple intentional selection and snowball sampling. Research was conducted as case study with elements of phenomenological approach. Data creation methods used in the thesis are semi-structured interviews and SEIQoL.

Key words:

Grandparents, grandchildren, maturity, intergenerational relationships, family cohabitation.

Příloha č. 3: Informovaný souhlas

INFORMOVANÝ SOUHLAS

Byla jsem informována o účelu diplomové práce, který je věnován zkoumání prarodičovské role a zralosti pro prarodičovství. Prohlašuji, že se tohoto výzkumu zúčastňuji na základě svého dobrovolného rozhodnutí.

V Dne
.....
podpis

Příloha č. 4: Anamnestický dotazník

Jméno a příjmení:

Datum narození:

Věk:

Telefon:

E-mail:

Dosažené vzdělání (škola, obor):

Zaměstnání:

Rodinný stav:

Děti (pohlaví, věk):

Vnoučata (pohlaví, věk):

Současné bydlení (s kým):

Vzdálenost bydliště od vnoučat a frekvence návštěv:

Poznámky:

Příloha č. 5: SEIQoL

Plné znění použitých psychodiagnostických metod je uvedeno v tištěné verzi diplomové práce.